

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Marianne Harju

**MARIE A. KELLEHERI TEOSE „THE MEASURE OF WOMAN: LAW AND
FEMALE IDENTITY IN THE CROWN OF ARAGON“ SISSEJUHATUSE JA
TEISE PEATÜKI TÕLGE JA TÕLKE ANALÜÜS**

Magistritöö

Juhendaja: Piret Rääbus

Tartu
2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Sihttekst.....	4
2. Tõlkeanalüüs	61
2.1. Tõlkimise lähtekohad	61
2.2. Pealkirjast.....	64
2.3. Souuringute terminoloogia.....	65
2.3.1. <i>Sex, gender</i>	67
2.3.2. <i>Gender system, gender ideologies, matters of gender</i>	70
2.3.3. <i>Ideas about gender, gender meaning</i>	73
2.3.4. <i>Gendered</i>	75
2.4. Tsitaatsõnad.....	79
2.4.1. Ainult tsitaatsõna.....	81
2.4.1.1. <i>Ius commune</i>	81
2.4.1.2. <i>Mas</i>	83
2.4.2. Esmamainimisel lisandus, edaspidi ainult tsitaatsõna.....	85
2.4.2.1. <i>Senatus consultum</i>	86
2.4.2.2. <i>Batlle, veguer</i>	87
2.4.2.3. <i>Ex officio</i>	88
2.4.3. Esmamainimisel tsitaatsõna, edaspidi ainult tõlge.....	90
2.4.3.1. Ühisvaralised abielud	90
2.4.3.2. Kaasavara ja pruudiluna.....	92
2.4.4. Ainult tõlge	95
2.4.4.1. <i>Vita, draper</i>	95
2.4.4.2. <i>Infante</i>	97
2.5. Tõlkeanalüüsi järeldused.....	99
Kokkuvõte	101
Kasutatud allikad.....	103
Summary	108

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö koosneb Marie A. Kelleheri teose „The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon“ sissejuhatus ja teise peatüki „The Power to Hold: Women and Property“ tõlkest ning selle analüüsist.

Tõlkimiseks valitud teos on teaduslik käsitus Aragóni Krooni naiste ja õigussüsteemi vahelistest suhetest 13.-14. sajandil. Teose autor argumenteerib, et Aragóni Krooni naised ei olnud õigussüsteemis passiivsed kannatajad, vaid kaitsesid aktiivselt oma õigusi ja pöördusid selleks vajadusel ka kohtu poole. Sealjuures kehtisid naistele teatud õiguslikud ja kultuurilised eeldused, mida nad pidid kohtus edu saavutamiseks silmas pidama.

Teos on valitud eelkõige isiklikust huvist Kataloonia ajaloo ja kultuuri, katalaani keele ning nais- ja sooajaloo vastu. Oluline põhjus on ka nimetatud teemasid puudutava eestikeelse kirjanduse vähesus.

Väärib märkimist, et käsitletav kultuur on samavõrd võõras nii lähtekeelsele kui ka sihtkeelsele lugejale. Teoses esineb rohkelt katalaani-, aragóni- ja ladinakeelseid tsitaatsõnu, mille ületoomist pidasin huvitavaks väljakutseks. Üheks magistritöö eesmärgiks on rühmitada lähtetekstis esinevad tsitaatsõnad tõlkimisel kasutatud lähenemise järgi, samuti selgitada välja, millised tegurid (nt tsitaatsõna keel, üldkeele või oskuskeele sõnavarasse kuulumine) ja mil moel neid lähenemisi mõjutada võivad.

Lisaks tsitaatsõnadele on tõlkeanalüüsis keskendunud soouuringutega seotud sõnavara tõlkimisele. Kuna selle valdkonna eestikeelne terminoloogia on küllalt ebahühtlane, võtsin eesmärgiks kasutada tõlkes soouuringutes kasutatavat oskussõnavara ja anda sellega oma panus terminoloogia ühtlustamisse.

Töö on jagatud kaheks suuremaks osaks: sihttekstiks ja tõlkeanalüüsiks. Tõlkeanalüüs on omakorda jaotatud viieks. Esmalt esitatakse lähtekohad, mida on tõlkimisel silmas peetud. Seejärel analüüsitakse lühidalt teose pealkirja tõlget. Tõlkeanalüüsi kolmandas ja neljandas osas käsitletakse vastavalt soouuringute sõnavara ja tsitaatsõnade tõlkimisega seotud probleeme. Viiendas osas esitatakse tõlkeanalüüsi olulisemad järeldused.

1. Sihttekst

Naise mõõdupuu: õigus ja naise identiteet Aragóni Kroonis

Marie A. Kelleher

Sissejuhatus

Õigustekstid ja soolistatud kontekstid

Oleme harjunud 21. sajandi Ameerika Ühendriikide kohta kuulma, et tegu on kohtupidamist armastava ühiskonnaga, mistõttu on lihtne uskuda, et selline valmidus kohtusse pöörduda on pretsedenditu. Ometi on uusajaeelseid ajastuid uurinud ajaloolased esile toonud ka teisi ajajärke, mil ametlikku kohtupidamist kasutati pidevalt mitte ainult vaidluste lahendamise strateegiana, vaid ka kättemaksu, vaenlase häbistamise või lihtsalt oma seisukoha avaldamise vahendina. Üks sellistest olulistest ajajärkudest oli hiliskeskaeg. Kui keskaegne õiguskultuur Rooma ja kanoonilise õiguse taaselavnemise ja akadeemilise uurimise mõjul muutus, hakkasid mehed ja naised uut õigussüsteemi üha suurema valmidusega kasutama ühiskondlike suhete loomiseks ja ümber kujundamiseks.

Keskaja naiste puhul kaasnesid kohtusse minekuga aga teatud probleemid, kuna selle valikuga tuli omaks võtta õigusteaduse analüütilised kategooriad, mis määratlesid naisi suuresti nende suhete kaudu meestega. Selles raamatus uuritakse naiste ja õiguse vahelist suhet hiliskeskaegses Hispaanias, konkreetsemalt Aragóni Krooni komposiitmonarhias. Selleks vaadeldakse, kuidas õigussüsteem 13. sajandi lõpul ja 14. sajandi algul – intensiivse õigusteadusliku tegevuse ajal Vahemere piirkonnas – naisi kategoriseeris ja määratles. Uurides algupäraseid kohtudokumente ja asetades need nii normatiivaktide kui ka kogukondlike ootuste konteksti, väidan ma, et naised aitasid aktiivselt luua seda õiguskultuuri, mis nende elule täpsemad piirid seadis. 14. sajandi algus oli naisi puudutavate õigusideede tekke juures eriti olulise tähtsusega. Just need

ideed jäid naiste elu sajanditeks mõjutama. Sel ajal võime näha ka võitlust naiste identiteedi üle: õigussüsteem küll ei peegeldanud naiste elu täpselt, ent tagas siiski põhimõtted, mille kaudu naised püüdsid end üha enam õiguslikuks muutavas maailmas määratleda.

Kuigi raamat käsitleb keskaja naisi ühes kindlas Lääne-Euroopa piirkonnas, on see teatud mõttes kaks raamatut ühes. Esimene neist on püüe kirjeldada ühe keskaegse Hispaania piirkonna naiste elu ning selle asemel, et näha nende naiste lugu erandlikuna ja laiemas tähenduses ebaolulisena, asetada see laiemasse keskaja naisi ümbritsevasse konteksti. Teine neist käsitleb naiste, soo ja õiguskultuuri vaheliste suhete loomust. Viis, kuidas naised kohtus oma lugusid rääkisid (kas ise või oma õigusliku esindaja kaudu) ja viis, kuidas mehed seda tegid, näitab meile enamat sellest, kuidas naised sobitusid oma kogukonda ja mil määral langesid nende kogemused kokku õigussüsteemis leiduvate soolistatud kultuurinormidega. Kohtupidamise protsess ise viitab naiste aktiivsele osalusele soosüsteemis, mis oli osa hiliskeskaja Euroopas taaselavnemise läbi teinud sajanditevanusest õigussüsteemist. Selleks, et olla kohtusaalides edukad, pidid naised end esindama moel, mis mahtus õigusallikates kujutatud soolistesse piiridesse. Seda tehes aitasid nad aga materiaalõiguse alustaladeks olevatel soolistatud eeldustel tõeks saada, isegi kui nende naiste oma lood olid nendesamade eeldustega vastuolus.

Kui pöördume kõigepealt keskaegse Pürenee poolsaare naiste juurde üldisemalt, siis ilmselt on tähtsaim sellealane ingliskeelne teos Heath Dillardi „Daughters of the Reconquest“. Selles üle 25 aasta taguses raamatus märkis Dillard, et Pürenee poolsaare kristlaste rekonkistat puudutavad uurimused on eiranud naiste osalust selles. Dillard on töötanud kõrgkeskaegse Kastilia kristlike õigusaktidega ja kirjeldanud nende põhjal tolleaegsete naiste elu sõjaoludes. Ta on väitnud, et naiste tegevus maa taasasustamisel oli ülioluline, ja rõhutanud naiste tähtsust rindegarnisonide muutmisel jõudsalt arenevateks kristlikeks linnadeks.¹

Dillardi raamatu kirjutamist ja avaldamist peaks vaatlema kahe tolleaegse teadusliku suundumuse kontekstis, milleks olid Hispaania medievistide, eeskätt Teresa Maria Vinyoles i Vidali ja Cristina Segura Graíño kasvav huvi naiste vastu ning angloameerika, eriti Inglise ja Itaalia arhiivides töötavate teadlaste uued uurimused

tavaliste naiste elude kohta uusajaeelsel ajal. Huvi keskaegse Hispaania naiste vastu kasvas Pürenee poolsaarel 1980.-1990. aastatel, mil suurenes ka teadlikkus feministlikust teoriast ja praktikast ning hakati uurima keskaja naiste kultuuri teatud aspekte. Angloameerika teadlaste seas keskenduti keskaegse Pürenee poolsaare puhul aga asjaolule, mis teeb selle piirkonna keskaegses Läänes peaaegu ainulaadseks: kristlaste, juutide ja muslimite tihtipeale keerulisele koeksisteerimisele poolsaarel nii kristlaste kui ka muslimite võimu all. Teadlaste huvi keskaegse Pürenee poolsaare kultuuride mitmekesisuse ja segunemise vastu ei ole mitte ainult pakkunud uusi vaatepunkte selle pikalt marginaalseks peetud geograafilise piirkonna kohta, vaid julgustanud meid ka järele mõtlema, kuidas määratleda kogu keskaegse Euroopa geograafilisi, kultuurilisi ja kontseptuaalseid piire. Kahjuks tähendas sellele olulisele suunale keskendumine Pürenee poolsaarte naiste tagaplaanile lükkamist ingliskeelsete teadlaste seas ja seda isegi ajal, mil nais- ja sooajalugu käsitlevad väljaanded, konverentsid ja sümposionid olid ingliskeelses maailmas eriti olulisel kohal.²

Viimastel aastatel on ingliskeelsete teadlaste huvi Pürenee poolsaare naiste vastu aga taas kasvanud. See on eriti ilmne varauusaega uurivate ajaloolaste seas. Nad suudavad selle ajajärgu Pürenee poolsaare naisi üha täpsemalt kirjeldada, töötades selleks kriitiliselt läbi Hispaania inkviisitsiooni arhiivide materjale ning uurides tavaliste ja väljapaistvate naiste elu tundmaõppimiseks juba tuttavamaid linna-, notariaal- ja gildiarhiive.³ Kuigi keskaja dokumente pole nii külluslikult säilinud, on ingliskeelne teadusmaailm taas uurimas keskaegse Pürenee poolsaare nii aadliseisusest kui ka lihtsamast soost naisi.⁴ Selles raamatus püütakse parandada üldist arusaamist ühe keskaegse Euroopa piirkonna naiste kohta. Vaadeldakse nii neid ainulaadseks teinud asjaolusid kui ka nende sobitumist naisajaloo laiemasse konteksti keskaegses Vahemere piirkonnas või lausa kogu keskaegses Läänes.

Ometi on see raamat enamat kui ühte kindlasse rühma kuuluvate naiste kirjeldus; see on ka lugu, milles kohtuvad keskaja naised ja õiguskultuuris toimunud revolutsioon, mis tagas täpsema kontseptuaalse süsteemi, mille piires sugu käsitleda. Järgnevatel lehekülgedel vaadeldakse keskaja Hispaania naiste ajalugu kogu keskaja kõige olulisema õiguskultuuris toimunud muudatuse kaudu. Selleks oli Rooma õiguse taaselavnemine koos kanoonilise õiguse ratsionaliseeritud uurimisega ning nende kahe

süsteemi põhimõtete omavaheline sulandumine – tuntud ka kui *ius commune* – kogu Lääne-Euroopas. See oli nii Aragóni Kroonis kui ka mujal keskaegses Läänes intensiivse õigusteadusliku tegevuse aeg. Piirkondlikud valitsejad, eelkõige kuningad, püüdsid keskviimu tugevdada „taasavastatud“ Rooma impeeriumi õiguse põhimõtetest lähtuvate õigusaktide loomisega. Need pidid asendama vanemaid tavaid ja privileege, mis sobisid palju enam kokku kohaliku võimuga.⁵ Neid Aragóni Kroonis toimunud muudatusi käsitletakse esimese peatüki esimeses pooles, ent siinkohal sobib märkida, et samad ideed levisid kõikjal Mandri-Euroopas ning seetõttu võib kogu sellelt alalt leida hämmastavalt sarnaseid sugu puudutavaid arusaamu. Aragóni Krooni naabri Kastilia keskaegne seadustekogu, 13. sajandist pärinev kuningas Alfonso X seadustik „Siete partidas“, oli koostatud Rooma õiguse põhjal.⁶ Ometi kasutas Alfonso, nagu paljud toleaeagsed valitsejad, *ius commune*'t poliitilise võimu loomust puudutavate tsentraliseerivate eelduste tõttu, mitte selles sisalduvate sugu puudutavate arusaamade pärast. Ometi olid need arusaamad Rooma õigusega niivõrd põimunud, et jõudsid sealt muu hulgas ka Kastilia õigusesse. „Partidas“, nagu ka Rooma õigus, millel see rajanes, kirjeldas olukordi, kus peeti loomulikuks naiste täielikult või osaliselt iseseisvat õiguslikku tegutsemist. Naisi ei loodetud kohtusaalides küll nii palju näha kui mehi, ent ometi leidis neid sealt piisavalt palju selleks, et nende õiguslikku rolli õigusaktides täpsemalt käsitleda. Siiski oli Kastilia naiste jaoks kõige suurema potentsiaaliga õigustegevuse valdkond seotud nende lähimate pereliikmete ja perekonna varaga. Üldiselt käsitleb „Partidas“ naisi haavatava ja kaitset vajava klassina, mis peegeldab Rooma juristide arusaama naistest kui igavestest alaealistest.⁷

Naiste õiguslik seisund Itaalia linnades, Rooma õiguse taaselavnemise keskmes, oli paljuski sarnane Kastilia naiste omale: üldiselt käsitlesid linnade statuudid naisi füüsiliselt ja moraalselt nõrkadena ja nii enda kui ka teiste eest kaitset vajavatena.⁸ Ent nagu Kastiliaski, näitas nende „haavatavate“ naiste sage kohtusse pöördumine olulisi erinevusi naiste võimetust puudutava õigusretoorika ja naiste tegeliku õigusliku positsiooni vahel, eriti varaküsimustes.⁹ Peame märkima ka asjaolu, et kui polnud just teisiti mainitud, kehtisid „meestele“ suunatud õigusaktid mõlemale soole.¹⁰ See ei tähenda naiste eiramist, vaid viitab pigem sellele, et *ius commune* juristid arvestasid ka

naiste õiguslike huvide ja õigusvõimega, mis erinesid nende ellu kuuluvate meeste omadest.

See ilmne vastuolu ühelt poole naiste loomuomase haavatavuse või õigusliku võimetuse ja teisalt naiste õiguslikku tegutsemist käsitlevate seadusesätete vahel võis olla Põhja-Itaalias valitsevate võistlevate õigussüsteemide tulemus. Selles piirkonnas võis Rooma õigus naiste õigusliku tegutsemise suhtes olla vähem piirav kui vanem tavaõigus (siinsel juhul Lombardia õigus ja selle idee *mundium*'ist ehk pereisa peaaegu täielikust võimust majapidamisse kuuluvate naiste üle). Niisiis pörkusid hiliskeskaja Itaalia linnades omavahel Rooma õiguse ideed naiste võimetusest, mis piirasid naiste avalikku tegutsemist, ent säilitasid tema õigusvõime, ja kõrgklasside huve esindavad linnastatuudid, mis ei keskendunud niivõrd naiste võimetusele või haavatavusele, kuivõrd naise kuulumisele patriarhaalsesse *casa*'sse ehk mehe perekonda koos kõigi kaasnevate piirangutega naise õigusvõimele.¹¹

Keskaegse Itaalia naiste ja õiguse suhe näitab, kuidas konkreetses õigussüsteemis tegutsejad võisid valida, milline neile saadaoleva õigusraamistiku osa mingis olukorras kõige loogilisem tundus. Põhja pool, Prantsusmaal ja Madalmaades, kujutas võitlus õigussüsteemide (ja neis sisalduva soolistatud loogika) vahel endast tavaõiguse kasutamist põhjas ja Rooma õigusele lähedasemaid traditsioone lõunas. Mõlema õiguskultuuri soolistatud retoorika näitas naisi üldiselt meestest nõrgemana, kuigi põhjas valitsenud tavaõigus (samamoodi nagu Põhja-Itaalia Lombardia õigus) piiras naiste õigusvõimet enamasti rohkem kui Rooma õigustraditsioonid lõuna pool. Keskaja lõpuks oli Rooma õigus edukalt ka põhjas valitsevatesse õigussüsteemidesse tunginud. Varauusaegset Prantsusmaad uurivad ajaloolased on märkinud, et kuigi Rooma õiguse retoorika peegeldus juristide kalduvuses rõhutada naiste nõrka ja kerglast loomu, oli neilsamadel naistel (eriti neil, kes olid lehestunud või polnud kunagi abiellunud) ikkagi eestkosteõigus ja oluline võim vara üle. Abielunaise tõeline võimetus (vastandatuna teoreetilisele võimetusele) ei tulenenud mitte niivõrd tema bioloogilisest soost, kuivõrd tema perekonnaseisust ja eeldusest, et seetõttu oli ta alluv liige majapidamises, mida juhtis enamasti mees. Ent need õigusideed abielunaiste suhteliste võimete kohta said oma jõu hoopis üksikutelt naistelt, meestelt ja perekondadelt, kes tegid otsuseid õigusraamistiku *ses*.¹² Sarnane olukord valitses hiliskeskajal

Madalmaades, kus keskklassi leibkondadel oli võimalus valida kahe abieluvarasuhte vahel: esimene neist rajanes tavaõigusel ja käsitles majapidamist üksusena, teine põhines aga Rooma õigusel, oli lepinguline ja eeldas abieluvara lahusust. Mõlemas nimetatud piirkonnas, aga ka Itaalia linnades, oli nii vaidluspooltel kui ka kohtunikel valida vähemalt kaht tüüpi soolistatud loogika vahel. Martha Howell on oma uurimuses hiliskeskaegse Douai kohta maininud, et sealsete elanike valikud näitavad, et sugu „pole pelgalt ühe konkreetse, vaid mitme erineva, omavahel võistleva õigusliku diskursuse tulemus, mistõttu ei saa seda taandada isiklikele omadustele, mis olid vajalikud õiguses määratletud üheainsa rolli täitmiseks“.¹³

See lühike ülevaade Aragóni Krooni naabrite õigussüsteemidest näitab, et hiliskeskaegse õigusliku ülemineku ajal polnud õiguse ja selles osalejate suhe kindlasti ühepoolne. Kohtupidamise käigus tehtud otsuste kaudu osalesid keskaja inimesed ka ise aktiivselt õiguskultuuri kujundamises. Seega ei saa me hiliskeskaegse soosüsteemi eest kiita ega selles süüdistada ühtki uut õigussüsteemi, isegi mitte kõikjale ulatuvat *ius commune*'t: juristid, seadusandjad ja vaidluspoolsed valisid õigussüsteemidest ja sookäsitustest ise need, mis kehastasid kõige paremini tolle aja ja koha ning nende tingimuste „sotsiaalset loogikat“.¹⁴ Arvestades, kui tihti peegeldasid keskaegsed seadusandjad, õigusasjatundjad ja isegi tavainimesed tegelikus kohtupidamises Rooma ja kanoonilise õiguse sugu puudutavaid arusaamu, oleks mõtlematu nende õigusmuudatuste mõju tähelepanuta jätta.

Nimetatud põhjusel toetuvadki järgnevad peatükid põhiliselt kaht liiki allikatele: seadustekogudele, mis kirjutasid inimestele ette, kuidas käituda, ja kohtudokumentidele, mis näitavad, kuidas inimesed oma käitumist teistele esitasid. Esimese liigi puhul kasutan peamiselt neid ilmalikke seadustikke, mis koostati ja kehtestati Aragóni Kroonis 12.-13. sajandil. Pooleteise sajandi jooksul pärast Aragóni Kuningriigi ja Kataloonia krahvkondade ühinemist 1137. aastal ilmusid Rooma õigusest mõjutatud koodeksid muu hulgas Teruelis (1176), Lleidas (1228), Valencias (1238), Aragónis (1247) ja Tortosas (1273).¹⁵ Ometi polnud need seadustekogud Aragóni Krooni ainsad õigusallikad. 13. sajandiks olid nimetatud seadustikud koostanud katalaani-aragóni juristidel ja nende põhjal otsuseid teinud kohtunikel selja taga ametlikud õpingud mõnes asja avatud ülikoolis, kõige tõenäolisemalt Bolognas, Montpellier's või (pärast

1300. aastat) Lleidas.¹⁶ Nagu mainitud esimeses peatükis, koosnesid need õpingud Rooma õiguse (Justinianuse „Corpus iuris civilis“) ja kanoonilise õiguse („Corpus iuris canonici“) kombinatsioonist, mida tuntakse *ius commune* nime all. Niisiis peame hiliskeskajse Aragóni Krooni õiguskultuuri mõistmiseks arvestama lisaks kohalikele koodeksitele ka nende aluseks olnud *ius commune* laiaulatuslikku kultuuri.

Koos annavad need kaht liiki õigusallikad – kohalikud või piirkondlikud koodeksid ja *ius commune* – esialgse pildi eeldustest (sealhulgas soolistatud eeldustest), millest õigusasjatundjad üksikjuhtumite otsuste tegemisel lähtusid. Normatiivsed allikad on aga vaid üks osa suuremast õiguskultuurist. Selles raamatus esitatud argumendid toetuvad erinevate soolistatud eelduste omavahelisele koostoimele. Ühed neist olid juurdunud õigussüsteemi ja teistesse uskusid tavainimesed ise, nagu selgub toleaegsetest kohtuasjade dokumentidest. Kümnete selliste juhtumite dokumendid pärinevad kuninglike kohtuametnike ja linnavalitsuste piirkondlikest arhiividest. Kõige olulisem ilmalikke kohtuasju puudutav materjal, eriti ajast enne musta surma, pärineb Barcelonas asuvast Aragóni Krooni Arhiivi suurest kogust. Selle arhiivi kahes osakonnas (*processos en foli* ja *processos en quart*) asub hulgaliselt tsiviil- ja kriminaalasjade dokumente, millest paljud on lausa kümneid lehekülgi pikad. Just neid dokumente olen kasutanud nii palju kui võimalik, ent vähesed neist pärinevad 14. sajandi algusest ja veel vähesemad puudutavad kohtuvaidlusi, mille üks peamistest osalistest oli naine. Sama arhiivi teises osakonnas (*Cancellaria*) leidub aga arvukalt varasemaid dokumente, nende seas sadu kuningliku kirjavahetuse kõiteid (igauks neist koosneb sadadest kahepoolsetest fooliolehtedest) haldus-, fiskaal- ja õigusasjade kohta. Need kirjad oli saatnud kuningas või infant ehk prints mingi konkreetse probleemi asjus kohalikule ametnikule ning mõned neist olid reskriptid ehk vastused õiguspäringutele, mis ise säilinud pole.¹⁷ Teiste puhul oli tegu kuninga või infandi algatatud kirjavahetusega, mis oli ajendatud kolmanda isiku kaebusest. Kõigil juhtudel on säilinud kirjad lühikesed, enamasti jääb nende pikkus poole kuni poolteise fooliolehe vahele. Õigusasju puudutava kirjavahetuse hulgas on mõned kuninglikud vabandused madalama astme kohtutes süüdi mõistetud inimestele ning dokumendid süüdistatavate või süüdimõistetute (juhul kui karistuseks polnud surmanuhtlus) ohutuks ühest kohast teise liikumiseks. Suurema osa moodustasid aga kuninglikud käsud, mis nõudsid

kohaliku taseme kuninglikult kohtuametnikult mõne kindla süüdistuse uurimist või süüteo eest karistuse kohaldamist. Vahel oli nende käskude taga kostja või tema esindaja isiklik palve, ent need võisid alguse saada ka kuninglikest kohtutest enestest *ex officio* menetlustena¹, mis võisid omakorda olla põhjustatud kuuldustest, et toime on pandud süütegu või tsiviilrikkumine.

Raamatus esitatud kohtuasjad olen valinud sel põhjusel, et naised olid neis märkimisväärsed osalised. Enamasti olid nad hagejad või kostjad, ent vahel ka tunnistajad, kelle ütlused olid sooküsimustega mingil moel seotud. Järgnevatel lehekülgedel ilmneb, et need kohtuasjad puudutasid hämmastavalt palju erinevaid teemasid ning võib vaid aimata, kui tähtsaks allikaks võivad need saada tulevastes uuringutes keskaegse Aragóni Krooni naiste ja meeste igapäevase elu kohta. Ometi tuleneb nende allikate olemusest, et palju teavet on kõrvale jäetud. Esiteks teame vaid üksikutel juhtudel dokumentides kirjeldatud naiste ühiskondlikku kuuluvust. Mõni allikas viitab naise kuulumisele kohalikku aristokraatiasse kas suguluse või abielu kaudu; veel harvem mainivad dokumendid naise ametit ja enamikul nimetatud juhtudest kuulus naine käsitöölise hulka. Valdavalt määratlevad need dokumendid naisi aga nende suhete kaudu mõne mehega ning neile viidatakse kui kellegi abikaasale, tütrele või lesele. Peale juhtude, mil dokumendist ilmneb midagi mehe ameti kohta – tavaliselt olid nad käsitöölised, vahel ka kohalikud ametnikud, kohaliku väikearistokraatia või militaareliidi liikmed –, saame väga vähe öelda naiste endi sotsiaal-majandusliku seisuse kohta. Parimal juhul võime üht-teist järelda olemasolevate tõendite põhjal. Enamik selles raamatus käsitletavatest kohtuasjadest on asjaõiguslikud, isegi kui meie oleme huvitatud perevägivallast, mistõttu naine varade lahutamist nõudes oma abikaasa kohtusse kaebas, või seksuaalsetest üleastumistest, mille tõttu kaotas lesk pärast abikaasa surma õiguse abieluvara valitseda. See tähendab, et enamik nimetatud naistest olid piisavalt jõukad, et vallata vara (isegi kui see oli vaid väike kodu linnas, talumajapidamine või vallasasjade kogum), mille pärast kohtusse minna, ent neil polnud õigust isiklikule ega ka abikaasa tiitlile. Teisisõnu ei kuulunud enamik järgnevatel lehekülgedel nimetatud naistest ei linna- ega maa-aristokraatia perekondadesse, mis valitsevad ajalookroonikaid¹⁸, ega ka lootusetult vaeste hulka, keda võib leida vaid

¹ Siin: kohtute omaalgatuslikud menetlused. – tõlkija

heategevuse või pisivargustega seotud dokumentidest.¹⁹ Need naised kuuluvad hoopis katalaani-aragioni ühiskonna laia ja eriilmelisse keskklassi.

Samuti ei uurita siin kahe teise olulise rühma tavakodanikest naisi. Need on naised, kes kuulusid väga tähtsatesse muslimi ja juudi kogukondadesse, mis tegid Aragóni Krooni keskaegse Lääne kuningriikide seas peaaegu ainulaadseks. Kuigi nad elasid ja töötasid oma kristlastest suguõdede vahetus läheduses, on nendel naistel teistsugune ajalooline kogemus. Osa sellest on dokumenteeritud Aragóni Krooni riigiarhiivides ning teadlased on hakanud seda materjali uurima ja esitama mõtlemapanevaid küsimusi, mille tõttu on vaja „keskaegsete naiste“ kategooria üle vaadata.²⁰ See raamat keskendub aga naiste ja ühe kindla õigussüsteemi suhetele. Muslimi ja juudi naised osalesid selles süsteemis vaid ajuti. Niisiis käsitleb siinne lugu eelkõige ristiusulisi naisi, kes tegutsesid sellises õiguslikus kontekstis, millega juudi ja muslimi naised vaid üksikutel juhtudel kokku puutusid.

Kuna enamik säilinud dokumentidest on pigem lühikesed üleskirjutused kui istungite täispikad protokollid, sisaldavad need vaid peamist teavet. Üksikasju leidub vähe ning kohtuotsused puuduvad täiesti. Nii napolisõnaliste dokumentide põhjal ajaloolise narratiivi loomine on uurijate jaoks tõeline proovikivi. Kuigi näib ahvatlev dokumentide sisu tõe pähe esitada, peame siiski meeles pidama, et tihti on meil vaid süüdistused ja need ei lähe alati kokku objektiivse tõega, mida ei pruugigi olla võimalik taastada. Sellistel juhtudel ei saa me lasta dokumentidel ise enda eest rääkida.

Keskaja naisi uurivate ajaloolaste jaoks on see tõsine probleem, kuna õigusallikad, nii normatiivsed kui ka deskriptiivsed, on naiste kogemuste kohta teabe saamisel alati peamise tähtsusega olnud. Ajaloolaste käsitusviis naiste ja õiguse suhte kohta on viimase poole sajandi jooksul märkimisväärselt muutunud. Varasemad sellealased uuringud põhinesid peamiselt normatiivsetel allikatel, näiteks õigusaktidel, mis kujutasid naist sõltuva ja suuresti võimetuna. Nende allikate pinnapealne vaatlus viis ajaloolise käsituseni õigusest kui naisi rõhuvast jõust, mis seadis piirid naiste tegevusele ja kogu elule. Veel 1983. aastal väitis Cristina Segura Graíño oma keskaegse Pürenee poolsaare naisi ja õigust käsitleva esseekogumiku sissejuhatuses, et „naised pidid meestele alluma ning ei saanud oma õigusi täielikult kasutada; ainult meestel olid täielikud privileegid, mida õigusaktid kaitsesid ja mis olid naiste jaoks piiratud.“²¹

1980ndate algul hakkasid keskaja naisi uurivad ajaloolased kahtluse alla seadma kirja pandud õigusaktide mõju ulatust. Sel ajal, kui Segura Graíño väitis, et õigus oli naiste jaoks piirav, hakkas ta ometi kahtlema, kas kirja pandud õigusaktid ikka olid naiste ajaloolise kogemuse mõistmisel piisavad.²² Heath Dillard, kelle „Daughters of the Reconquest“ toetub peaaegu täielikult normatiivsetele allikatele, tõstas metodoloogilise probleemi (end ei lahendanud seda) seaduse ja tava võimalike erinevuste kohta.²³ Järgmistel aastakümnetel hakkasid õigus- ja sooküsimustest huvitatud ajaloolased pöörduma ka deskriptiivsete allikate poole. Ka need, nii nagu mitteõiguslikud allikad, keskendusid lahknevusele õigusaktides esitatud sooideaalide ja kohtuvaidlustes osalenud naiste tõelise kogemuse vahel. Neis allikais näidati, kuidas naised õigussüsteemi õõnestasid või enda heaks ära kasutasid.²⁴

Hiljuti on õigusest ja õigusprotsessidest huvitatud ajaloolased hakanud tõstatama tähtsaid küsimusi õiguse toimimise kohta, arvestades nii tekste kui ka kontekste, ja väitma, et õiguse enda loomus aitab inimsuhteid kujundada. Daniel Lord Smail on keskaegse Marseille' kohta sõnanud, et kohtusse minek kujutas endast seisusega seotud läbirääkimisi ja suhtlust.²⁵ Ka Carol Lansing on oma uurimuses keskaegse Bologna naiste identiteedi kohta jõudnud sarnaste järeldusteni ja näidanud, kuidas naissoost hagejad, kostjad ja tunnistajad kasutasid õigussüsteemi, et edastada oma seisuse kohta mingit teavet, mis olemasolevatesse õiguskategooriatesse ei sobitunud.²⁶ Nende kahe, aga ka paljude teiste ajaloolaste töö esindab uut lähenemisviisi üksikisiku ja õiguse vahelisele suhtele ning näitab uusi mooduseid, kuidas õigusallikaid naiste ajaloolise kogemuse mõistmiseks kasutada.

Ometi ei peaks me ka kõige deskriptiivsematesse (vastandina normatiivsetele) allikatesse suhtuma kui peeglitesse, millest paistab tolleaegsete naiste elu. Õigusallikad on enamasti kui vaid allikmaterjalide kogu; nad on väga kindla konteksti kujundatud ning selle konteksti mõistmisest oleneb, kuidas me dokumente loeme ja milliseid järeldusi neist teeme. Väärrib märkimist, et isegi tunnistaja ütlused, mis aitavad meil kostja kogemusele tema enda pilgu läbi jõuda nii lähedale kui üldse võimalik, on tegelikult vastused kohtuametnike konkreetsetele küsimustele. Need omakorda põhinesid kiriku- ja õiguseliidi arusaamal sellest, mis oli oluline ja mis mitte.²⁷ Lühidalt öeldes olid kohtudokumentid nii teabe säilitamise kui ka unustamise vahend.²⁸ Samuti peaksime

eeldama, et õigusasjatundjate arusaam soost mõjutas vaidluspoolte küsitlemist ja seda, milliseid vastuseid peeti üleskirjutamist väärivaks.

Idee kohtupidamisest kui teadlikust narratiivi loomise teost pole sugugi uus. Enam kui 20 aastat tagasi kirjeldas Natalie Zemon Davis oma teoses „Fiction in the Archives“ üksikasjalikult, kuidas varauusaegsel Prantsusmaal armuandmispalveid koostati, ja väitis, et neist fiktsioonidest ilmneb teatav tõde, isegi kui nende täpsem faktiline sisu on vaieldav. Kuna kostja oli nende fiktsioonide peamine autor, pidi ta toetuma omaenda oskusele jutustada lugusid ja üldisele arusaamale sellest, mida võidi vabandavaks asjaoluks pidada. Ometi töötas kostja koos notarite ja advokaatidega, kes aitasid tal lugu esitada moel, mis pidi teda kõige tõenäolisemalt süütuna näitama.²⁹ Seda koostöötegurit peab õigusallikates toimuva narratiiviloomes puhul silmas pidama, kui üritame neid allikaid naiste ajaloolise kogemuse mõistmisel kasutada. Naiste eneserepresentatsioonid sisaldasid aga mõtteid, mis kuulusid vaid osaliselt naistele endile: kui naised (aga ka mehed) tahtsid kohtusaalides edukad olla, pidid nad nii oma juhtumit kui ka iseennast esitlema õiguslikult ja kultuuriliselt sobival moel.³⁰

Keskaja naiste jaoks tähendas õiguslikele ja kultuurilistele ootustele vastamine enda mahutamist kolme kattuvasse identiteeti puudutavasse süsteemi, mille järgi võis leida enamikust, kui mitte kõigist tolleaegsetest normatiivsetest allikatest. Esimesed neist olid õiguslikud eeldused naiste loomuse kohta üldiselt. Hiliskeskaja Aragóni Krooni seadusandjad, kohtunikud ja advokaadid olid saanud väljaõppe õigussüsteemis, mis rõhutas naiste loomuomast võimetust avalikes asjades. See võimetus tagas neile erilise õiguskaitse, ent tõi kaasa ka teatud piirangud. Teine naise õiguslikku identiteeti puudutav tegur oli suhe mehega. Naist määratleti peamiselt kellegi tütre, abikaasa või lesena. See suhe tõi endaga kaasa teatud kultuurilised ootused: naiste suhe isade, abikaasade (elavate või surnutega) ja teiste mõjuvõimsate meestega piiras nende suutlikkust autonoomselt tegutseda, oma vara valitseda, oma seksuaalelu üle otsustada ja isegi naistevastase vägivalla käsitlemist. Suhete tegelik mõju sõltus naise sotsiaal-majanduslikust seisusest ja võis erineda nii sisu kui ka intensiivsuse poolest. Teisisõnu polnud vaatamata seadusandjate välja öeldud ja ütlemata jäänud eeldustele naissoo üldiste võimete ja puudujääkide kohta naiste ja õiguse vaheline suhe alati ühesugune, sest õigus ei käsitlenud „naisi“ ühtse kategooriana. Kõigele lisaks oli seisusest ja

eluetapist olenemata kõigi naiste puhul oluline veel kolmandat liiki tegur, mis puudutas õiguslikku identiteeti. Selleks oli naise austusväärsus ehk maine, millega mõõdeti, kuidas vastas naine ootustele kõigi naiste või kindlasse kategooriasse kuuluvate naiste kohta. Mainet sai tõsta või kahjustada mitmel moel; näiteks on hiljutised uuringud naiste suulise kõne kohta näidanud, kuidas „keele patud“, eriti tagarääkimine, võis naise mainet kahjustada.³¹ Enim mõjutas naise mainet aga tema seksuaalkäitumine: kuigi abieluväline seks polnud hiliskeskajal ebatavaline, oli seks ametlikult aktsepteeritud ainult abielusiseselt. Abieluväline seks, kuigi see polnud iseenesest karistatav süütegu, kahjustas naise mainet sellegipoolest. Nagu selgitatakse kolmandas ja neljandas peatükis, tõi kahjustatud maine kaasa tõsiseid õiguslikke tagajärgi, millest üks olulisim oli täielikust õiguskaitsest ilmajäämine.

Niisiis oli eneserepresentatsioon keskaja naiste jaoks eriti tähtis, kuna mängus oli palju. Dokumentidest võib leida jälgi sellest, kuidas naised neid identiteeti puudutavaid süsteeme enda heaks ära kasutasid. Ent kohtupidamist, mis kujutas endast teatud moel lugude jutustamist, ei saa vaadelda kontekstist välja rebituna. Oma lugu oli vaja esitada strateegiliselt, pidades sealjuures silmas võistlevaid narratiive, mida löid vastaspool ja kultuur tervikuna. Et õiguslik narratiiv toimiks, pidi see olema vastuvõetav nii kohtule kui ka kogukonnale. See tähendab, et asjaosalised ja nende teod ei saanud poolehoidu kaotamata kultuurilistest ootustest liiga palju kõrvale kalduda. Naiste ja õiguse uurimise puhul on oluline, et kui lugu pidi toimima paralleelselt nii kohtus kui ka kogukonnas, ei saa eeldada, et naised pidid normatiivsetes allikates leiduvatest sugu puudutavatest õiguslikest arusaamadest „ringiga mööda minema“. Hoopis vastupidi: neid arusaamu oli vaja kasutada.³² Kohtudokumentid on tõendid selle kasutuse kohta ja niimoodi peaks neisse ka suhtuma.

Kuigi õigusallikad annavad Islandi saagade ja pühakute elulugudega võrreldes vaid veidi rohkem teavet tegelikult juhtunu kohta, edastavad need siiski käsitletavas kultuuris kehtinud olulisi tõdesid. Muu hulgas läbib raamatut varjatud eeldus, et sellised üldised põhimõtted kehtivad eriti just sugu puudutavate arusaamade puhul, mis kujutasid endast püsivate ja kõigutamatute kultuuriliselt konstrueeritud eelduste kogumit ja mille mõju on võimalik näha õigusnarratiivide loome juures.

Seetõttu algab teos õigusliku diskursuse olemusega seotud probleemi uurimisega. Vaadeldakse, kuidas diskursus moodustus, kes selle moodustamises osales, ja mida see naiste jaoks tähendas. Esimene peatükk algab hiliskeskajegse Aragóni Krooni õigussüsteemi tutvustamisega, pöörates erilist tähelepanu *ius commune* osalusele kohaliku õiguse arengus ja praktikas rakendamisel ja sellele, kuidas toimunud õiguslikud muutused keskaja soosüsteemi kujundasid. Sooküsimuste uurimine nii Aragóni Krooni õigusaktide kui ka seadusandjaid, kohtunikke ja teisi kohtuametnikke mõjutanud Rooma ja kanoonilise õiguse põhimõtete kaudu näitab, et naiste kohta kehtisid üsna kõigutamatud eeldused. Enim väärrib märkimist, et naisi peeti loomult nõrgaks, haavatavaks ja tagasihoidlikuks. Esimese peatüki teises pooles liigutakse materiaalõiguselt edasi menetlusõigusele ja väidetakse, et sugupoolte kujutamise viis normatiivsetes allikates oli küll tähtis, kuid see võis kohtupidamise käigus ka muutuda. Lühike kirjeldus sellest, kuidas hiliskeskajegse Aragóni Krooni kohtutes rooma-kanoonilisi protseduure kasutati, illustreerib õigusmehhanisme, mille kaudu moodustasid naised ja nende perekonnad, sõbrad, vaenlased ja naabrid osa laiemast õiguskultuurist, mis kujundas hiliskeskajal naiste identiteeti.

Ülejäänud peatükid vaatlevad ideid, mis ümbritsevad naiste ja kindlate õigusprobleemikategoriate vahelist suhet. Pidades siiski silmas esimeses peatükis arutatavaid naiste kohta käivaid õiguslikke eeldusi, seatakse neis peatükkides kõrvuti eri kategooriatesse kuuluvate naiste kogemused ja otsitakse läbivaid ühisjooni kõiki naisi puudutavates õigusideedes, seda nii sarnasuste kui ka erinevuste leidmiseks. Teises peatükis uuritakse, kuidas *ius commune*'st mõjutatud katalaani-aragóni õiguskultuur ja soolistatud võimusuhted mõjutasid omakorda naiste võimu vara üle ja viisi, kuidas naised löid enda kohta õigusnarratiive omaenda majanduslike vahendite üle võimu kindlustamiseks. Kõrvutavast analüüsist abielunaiste ja lesknaiste õigusstrateegiate kohta ilmneb naiste asjaõiguslike kohtuasjade vastuolu, mis võib olla tähtis ka naiste ja õiguse vahelise üldise suhte puhul: selleks, et saada õigus hallata omaenda vara moel, mis oli vastuolus õigusaktide soolistatud eeldustega, pidi naine kasutama põhimõtteid, mis kehtisid selles õiguskategoorias, kuhu õigussüsteem ta paigutanud oli. Niisiis tugevdas naiste tegevus kohtusaalides soosüsteemi, millel ei pruukinud nende samade naiste tegeliku kogemusega suurt pistmist ollagi.

Kui teises peatükis keskendutakse kohtuasjadele, milles naised tegutsesid nendes kategooriates, kuhu õigussüsteem nad asetanud oli, siis kolmandas peatükis uuritakse naiste ebaseadusliku seksuaalkäitumisega seotud kohtuasju ja näidatakse, kuidas nendes kategooriates seatud piirid kattusid austusvääruse – veel ühe naiste identiteeti puudutava süsteemi – omadega, mis sõltus naiste puhul suuresti (ent siiski mitte täielikult) nende seksuaalkäitumisest. Olgu tegu vallaliste, abielus või lehestunud naistega, kõik nad oli võimalik maine põhjal õiguslikult kahte rühma jagada: *bona fama* ja *mala fama* ehk hea ja halva mainega naised. Tegelikud süüdistused, mis neile naistele esitati, erinesid kategooriati: abieluväline seks ja prostitutsioon vallaliste ja lehestunud naiste puhul, abielurikkumine abielunaste puhul (aga teinekord ka leskede puhul). Sarnane oli see, et vaatamata täpsele kategooriale kehtisid kõigile naistele ühised õiguslikud eeldused selle kohta, mida peeti sobivaks seksuaalkäitumiseks. Nende piiride ületamine võis kaasa tuua õigushüvedest osaliselt või täielikult ilmajäämise.

Neljas peatükk kasutab maine ja õigusvõimega seotud teemasid selleks, et hinnata, kuidas mingisse kategooriasse kuulumine võis mõjutada vägivallaga seotud kohtuasju ja seda, mida õiguskultuur pidas „mõistlikuks“ vägivallaks mehe ja naise vahel. Perevägivalla, vägistamise ja naisetapu uurimine toetub kategooriatevahelisele vastuolule ja ühest kategooriast teise liikumisele, mida on lähemalt käsitletud eelnevates peatükkides. Kuigi õigus pakkus naistele vägivalla eest kaitset, pidid naised kohtusse pöördudes oma õiguslike argumente koostama moel, mis tõestaks, et nad on sellise kaitse saamiseks piisavalt austusväärased. Nii tehes aitasid nad aga tugevdada soolistatud õiguslike eeldusi väärivate ja väärivate naiste kohta.

Neil lehekülgedel on minu eesmärk käsitleda õigust pideva dialoogina naiste õigusliku olemuse kohta, mitte pelgalt vahendina, millega sooideoloogiaid kehtestada, tugevdada või nõrgendada. Kuigi kirjutatud õigus on kahtlemata oluline osa kõigi kirjaoskusega ühiskondade õiguskultuurist, on see vaid üks tegur paljudest. Naisi puudutavad õigusideed kujunesid kohtutes, kus advokaadid ja kohtunikud tõlgendasid kirjutatud õigust, arvestades iga üksiku kohtuasja eripära. Samuti tekkisid need kohalike kogukondade tasandil, kus vaidluspooled oma perekondade ja naabritega tõlgendasid erinevatesse kategooriatesse kuuluvatele naistele esitatud nõudeid nii, nagu nemad neid mõistsid, ja rakendasid neid nõudeid naistele, keda nad iga päev kohtasid. Igal tasandil

etendas see sugu puudutav õiguslik diskursus olulist rolli naistele kehtivate kategooriate vahele piiride tõmbamises. Veelgi enam, siinsest uurimusest Aragóni Krooni naiste kohta ilmnevad kattuvused ja kahetimõistetavused naiste kohta käivates õiguskategooriates ja on võimalik, et need justkui puhvrina toimivad hallid alad olid naisi ümbritseva õigusliku diskursuse kõige dünaamilisem osa, milles oli naiste seisuse asjus võimalik läbi rääkida, kuigi vaid teatud piirides.

¹ Heath Dillard, „Daughters of the Reconquest: Women in Castilian Town Society, 1100–1300“ (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

² Judith Bennett on märkinud, et uusajaeelseid naisi on ingliskeelsetes publikatsioonides käsitletud vähem kui teiste ajajärgude naisi; vt Bennett, „History Matters: Patriarchy and the Challenge of Feminism“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006), 30–53.

³ Vt nt Allyson M. Poska, „Women and Authority in Early Modern Spain: The Peasants of Galicia“ (Oxford: Oxford University Press, 2006); Marta V. Vicente, „Clothing the Spanish Empire: Families and the Calico Trade in the Early Modern Spanish World“ (New York: Palgrave MacMillan, 2006); ja Lisa Vollendorf, „The Lives of Women: A New History of Inquisitional Spain“ (Nashville, Tenn.: Vanderbilt University Press, 2005). Põhjapaneev ingliskeelne käsitlus naiste ja sugu puudutavate arusaamade kohta varauusaegses Hispaanias: vt Mary Elizabeth Perry, „Gender and Disorder in Early Modern Seville“ (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990).

⁴ Kuningannade kohta vt Theresa Earenfight, toim., „Queenship and Political Power in Medieval and Early Modern Spain“ (Burlington, Vt.: Ashgate, 2005); Peggy Liss „Isabel the Queen: Life and Times“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004); ja Núria Silleras Fernández, „Power, Piety, and Patronage in Late Medieval Queenship: María de Luna (New York: Palgrave MacMillan, 2008). Aristokraatiasse mittekuuluvate naiste kohta vt Rebecca Lynn Winer, „Women, Wealth, and Community in Perpignan, c. 1250–1300: Christians, Jews, and Enslaved Muslims in a Medieval Mediterranean Town“ (Burlington, Vt.: Ashgate, 2006).

⁵ Manlio Bellomo, „The Common Legal Past of Europe, 1000–1800“, tlk Lydia G. Cochrane (Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1995), eriti 58–77. On väieldav, kas seadustikku „Corpus Iuris Civilis“ saab nimetada „kadunuks“ ja hiljem „taasavastatuks“, ent alles 11. sajandil hakati Justinianuse õiguspõhimõtteid notariaalaktides sageli tsiteerima. Vt Peter Stein, „Roman Law in European History“ (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 43–48.

⁶ „Las Siete Partidas“, tlk Samuel Parsons Scott, toim. Robert I. Burns, S.J., 7 köidet (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2000). Keskaegset Kastiliat uurivad ajaloolased on juba ammu märkinud, et Rooma õiguse mõjud seadustikus „Las Siete Partidas“ ei tähendanud ilmtingimata, et seda õigust ka kasutati. Vähemalt sajand pärast seadustiku koostamist olid Kastilia magnaadid vastu kohalike seaduste asendamisele seadustikega „Fuero real“ ja „Las Siete Partidas“, ning nii kuninglik kui ka Rooma õigus tungisid kuningriiki väga aeglaselt. 14. sajandi lõpuks oli Rooma õigus (ja vastava haridusega juristid) Kastilias aga märgatavaid edusamme teinud, tuues endaga kaasa Rooma õiguses peituvad naisi puudutavad vastuolud. Diana Arauz Mercado, „La protección jurídica de la mujer en Castilla y León (siglos XII–XIV)“ (Valladolid: Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Turismo 2007), 17; Dillard, „Daughters of the Reconquest“, 4.

⁷ Arauz Mercado, „La protección jurídica de la mujer“, 291–95; vt ka María Francisca Gámez Montalvo, „Régimen jurídico de la mujer en la familia castellana medieval“ (Granada: Comares, 1998), 13–14.

⁸ Maria Teresa Guerra Medici, „Orientamenti civilistici e canonistici sulla condizione della donna“ (Napoli: Edizioni scientifiche italiane, 1996), 29–45.

⁹ Thomas Kuehn, „Person and Gender in the Laws” teoses „Gender and Society in Renaissance Italy”, toim. Judith Brown ja Robert Davis (London: Longman, 1998), 91–93.

¹⁰ Maria Teresa Guerra Medici, „L’aria di città: donne e diritti nella città medievale“ (Napoli: Edizioni scientifiche italiane, 1986), 32–35.

¹¹ Kathryn Reyerson ja Thomas Kuehn, „Women and Law in France and Italy“ teoses „Women in Medieval Western European Culture“, toim. Linda E. Mitchell (New York: Garland, 1999), 136–39; Kuehn, „Person and Gender in the Laws“.

¹² Barbara B. Diefendorf, „Women and Property in Ancien Régime France: Theory and Practice in Dauphiné and Paris“ teoses „Early Modern Conceptions of Property“, toim. John Brewer ja Susan Staves (London: Routledge, 1996), 170–93; vt ka Julie Hardwick, „The Practice of Patriarchy: Gender and the Politics of Household Authority in Early Modern France“ (University Park: Pennsylvania State University Press, 1998), eriti xvi: „Pereliikmed olid ajaloolistes protsessides nii aktiivsed kui ka passiivsed osalejad ning nende valikud olid rohujuuresandil tähtsad – nagu ka ideoloogia ja õigusaktid – varauusaegse Prantsusmaa patriarhaalse poliitilise kultuuri vormimisel.“

¹³ Martha C. Howell, „The Marriage Exchange: Property, Social Place, and Gender in Cities of the Low Countries, 1300–1550“ (Chicago: University of Chicago Press, 1998), eriti 15–18, tsitaat lk 17.

¹⁴ Martha Howell on kasutanud väljendit „sotsiaalne loogika“ rääkides keskaja kohtuasjade vaidluspoolte valikutest, kui seisti silmitsi tänapäevases mõttes omavahel võistlevate õiguspõhimõtetega; vt Howell, „The Marriage Exchange“, 97–122.

¹⁵ Paljud neist seadustikest on omavahel tihedalt seotud, mis viitab asjaolule, et need polnud niivõrd reaktsioon kohalikele oludele, vaid pigem ühise vaadete süsteemi variatsioonid. Vicente García Edo, „El parentesco entre las costumbres de Lérida (1228), Valéncia (1238), y Tortosa (1273)“, Anuario histórico de derecho español (edaspidi AHDE) 67 (1997): 173–88.

¹⁶ Vt Hastings Rashdall „The Universities of Europe in the Middle Ages“, parandatud trükk, toim. F. M. Powicke ja A. B. Emden (Oxford: Clarendon, 1936).

¹⁷ Federico Udina Martorell, „Guía histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón“ (Madrid: Ministerio de Cultura, 1986); *Cancellaria* osakonna kohta vt 169–234.

¹⁸ Aadlike kohta Aragóni Kroonis vt Stephen P. Bensch, „Barcelona and Its Rulers, 1096–1291“ (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

¹⁹ Heategevusasutuste kohta Aragóni Kroonis vt James William Brodman, „Charity and Welfare: Hospitals and the Poor in Medieval Catalonia“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998), eriti 100–124 naiste vaesusega tegelevate asutuste kohta. Üksikasjalik arutlus vaeste (eriti vaeste naiste) positsioonist keskaegses linnas: vt Sharon Farmer, „Surviving Poverty in Medieval Paris: Gender, Ideology, and the Daily Lives of the Poor“ (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2002).

²⁰ Kataloonias elavate juudi naiste uurimise eesotsas oli kadunud Elka Klein, kelle töö jäi tema enneaegse surma tõttu pooleli; vt nt „The Widow’s Portion: Law, Custom, and Marital Property Among Medieval Catalan Jews“, Viator 31 (2000): 147–62. Veel üks tähtis töö keskaegse Pürenee poolsaare usuvähemustesse kuuluvate naiste kohta: vt Louise Mirrer, „Women, Jews, and Muslims in the Texts of Reconquest Castile“ (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996); ja Winer, „Women, Wealth, and Community in Perpignan“.

²¹ Cristina Segura Graño, toim., „Las mujeres medievales y su ámbito jurídico“ (Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 1983), 8.

²² Segura Graño, „Las mujeres medievales“, 8.

²³ Dillard, „Daughters of the Reconquest“, 8.

²⁴ Vt nt Gámez Montalvo, „Régimen jurídico de la mujer“ ja Arauz Mercado, „La protección jurídica de la mujer“. Teiste, peamiselt keskaegse Inglismaa naistele keskenduvate näidete jaoks vt esseed: Noël James Mengue, toim., „Medieval Women and the Law“ (Woodbridge: Boydell, 2000).

²⁵ Daniel Lord Smail, „The Consumption of Justice: Emotions, Publicity, and Legal Culture in Marseille, 1264–1423“ (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003).

²⁶ Carol Lansing, „Concubines, Lovers, Prostitutes: Infamy and Female Identity in Medieval Bologna“ teoses „Beyond Florence: The Contours of Medieval and Early Modern Italy“, toim. Paula Findlen, Michelle M. Fontaine ja Duane J. Osheim (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2003), 85–100.

²⁷ Lansing, „Concubines, Lovers, Prostitutes“, 90–91.

²⁸ James Fentress ja Chris Wickham on sellist unustamist pidanud loomumaseks nii individuaalse kui ka sotsiaalse mälu kujunemisele – minu arvates, kehtib see fenomen samamoodi ka õiguse tõlgendamise juures; vt James Fentress ja Chris Wickham, „Social Memory: New Perspectives on the Past“ (Oxford: Blackwell, 1992), eriti. 2–7, 73–74. Minu lähenemist neile allikatele on mõjutanud ka Erving Goffmani klassikaline kirjeldus „raammehhanismidest“ („*framing mechanisms*“) kui vahenditest ideede ja

sündmuste jaotamiseks analüüsiks sobivatesse kategooriatesse: Goffman, „Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience“ (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1974), eriti 21–39 ja 124–55.

²⁹ Natalie Zemon Davis, „Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth-Century France“ (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1987), 5–25.

³⁰ Robin Chapman Stacey, „Dark Speech: The Performance of Law in Early Medieval Ireland“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007), 15–50.

³¹ Sandy Bardsley, „Venomous Tongues: Speech and Gender in Late Medieval England“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006); Bernard Capp, „When Gossips Meet: Women, Family, and Neighbourhood in Early Modern England“ (Oxford: Oxford University Press, 2003).

³² Ma ei väida, et sellest kasutusest tulenev identiteet polnud ehtne. Erinevaid keskaja ja varausaja ajajärke uurinud ajaloolased on tõstnud esile kohtupidamise tähtsust identiteedi kujunemisel. Mõned neist on isegi väitnud, et vahel loodi kohtupidamise käigus identiteet, mida varem olemaski polnud. Tommaso Astarita, „Village Justice: Community, Family, and Popular Culture in Early Modern Italy“ (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999); Paul R. Hyams, „Rancor and Reconciliation in Medieval England“ (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003); Lansing, „Concubines, Lovers, Prostitutes“; Smail, „The Consumption of Justice“, 5–23.

2. peatükk

Omandiõigus: naised ja vara

Sibila ja tema abikaasa Pere de Sala abielul oli õnnetu lõpp. 1329. aastal väitis Sibila esimeses paljudest ränkadest kohtulahingutest, et tema abikaasa oli tema ja nende tütre maha jätnud ning pahatahtlikult keeldunud neid rahaliselt toetamast; seetõttu kaebas ta oma abikaasa kohtusse saamatajäänud rahalise toetuse eest.¹ Pere, kes oli Kataloonia linna Borredà *batlle*ⁱⁱ, esitas vastukaebuse väites, et tema naine on kurikuulus abielurikkuja – asjaolu, mis oleks mehe seaduslikult kõikidest kohustustest naise ja tütre suhtes vabastanud. Pere sõnul muutis see kehtetuks naise nõude rahalisele toetusele, millele kaasavara muidu oleks õiguse andnud, ning naine ja tütar pidid seega ise endaga toime tulema.²

See peatükk keskendub naiste majandusliku seisundi ja õiguse omavahelisele suhtele. Erinevalt keskaegse Inglismaa üldise õiguse palju uuritud *feme covert*'i (täiskasvanud naine, kelle õigusvõime võttis üle tema abikaasa) nähtusest³ seisid Aragóni Krooni naised oma abikaasast, isast ja teistest meessoost sugulastest õiguslikult eraldi. Ometi ei tähenda see, et mehed ja naised seaduse silmis võrdsed oleksid olnud. Mis puutub just varaküsimustesse, siis hiliskeskaegse Aragóni Krooni seadustike kohaselt valitses mehe ja naise vahel selgelt ebavõrdne suhe: kõik majanduslikud otsused võttis vastu pereisa. Sellele eeldusele tuginesid selgelt kõik naiste varalisi õigusi käsitlevad õigusaktid ja see jättis jälje keskaja naiste elule.

Keskaja naiste ligipääsu varale ja võimu vara üle on uurinud paljud teadlased ja tavaliselt käsitletakse neid teemasid soolistatud asjaõiguse sotsiaalsete mõjude kirjeldamiseks.⁴ Selles peatükis esitatud küsimused puudutavad aga õiguslikke eeldusi, mis on alustaladeks õigusaktidele ja kohtupidamisele, ja seda, kuidas muutused nendes varjatud eeldustes muutsid naiste suutlikkust omaenda majanduselu korraldada. Alustades Aragóni Krooni seadustike ja Vahemere loodeosa kohturingkondade kaasavaralepingute uurimisega, kirjeldan lühidalt, kuidas tajuti selles ühiskonnas naiste suhet nende kaasavaraga. Peatükis võetakse taustaks hiliskeskaja majandusmaastik ja

ⁱⁱ *Batlle* oli Aragóni Kroonis kohaliku tasandi kohtunik, kelle pädevuses oli väiksemate kohtuasjade lahendamine. – tõlkija

selle põhiosas käsitletakse naiste ja nende abikaasade või abikaasade perekondade vahelisi kaasavaraga seotud kohtuvaidlusi, mille tulemus sõltus tihtipeale enam kui 1000 aastat varem Rooma impeeriumi aegadel kehtestatud õiguspõhimõtete vastuolulistest tõlgendustest. Naiste asjaõiguslikest kohtuvaidlustest ilmnevad sisemised vastuolud katalaani-aragoni õigusaktides, mis püüdsid samal ajal kaitsta naiste varalisi õigusi ja kindlustada patriarhaalset majapidamisstruktuuri, mis andis pereisale kõik õigused perekonna majandusajade üle ja kogu vastutuse nende eest. Kui uurime, kuidas juristid, pereliikmed ja naised ise nende kahe põhimõtte vahel tasakaalu leida püüdsid, mõistame paremini naiste ja asjaõiguse ajaloolist vahekorda, aga näeme ka, kuidas naised kohandasid oma kohtustrateegiaid, et õigusaktide taga peituvaid soolistatud eeldusi ära kasutada. Näeme nii leski kui ka abielunaisi, kes esindavad end kohtus naistele omase haavatavuse ja sõltuvuse raamides, millega nende endi kohtuvaidlused ometi vastuolus on.

Kaasavara: seadus ja tava

Aragóni Kroonis, nagu ka mujal keskaegses Euroopas, koosnes kaasavara (Aragónis *ajuar*, Kataloonias *axuar* ja Valencias *exovar*) varast, mille naise perekond naisele abiellu astudes kinkis.⁵ Seaduse kohaselt võis kaasavara koosneda nii vallas- kui ka kinnisasjadest, kuigi tegelikkuses koosnes kaasavara sel ajal enamasti rahast. Viieteistkümmes Jaume II ajast pärinevas kaasavaralepingus, mida säilitatakse Girona linnaarhiivis, varieerub kaasavara suurus 200 soud (abielu pagari tütre ja kingsepa vahel)⁶ 3000 souni, millele lisandus märkimisväärne hulk isiklike esemeid (abielu kahe kohalikku väikearistokraatiasse kuuluva perekonna vahel).⁷ Jättes need kaks näidet keskmisest kaugete võõrväärtustena välja, oli ülejäänud 13 abielupaari kaasavara keskmine suurus 680,8 soud ning nelja aastakümne vältel jäi summa enam-vähem samale tasemele.⁸ See summa ei hõlma aga määratlemata väärtusega isiklike esemeid, mis olid samuti lepingusse kantud – tavaliselt üks või kaks kleiti (ühes lepingus täpsustati, et esemete hulka kuulusid kaks kleiti, mille materjalide väärtus oli vastavalt 20 ja 15 soud⁹), voodiriided ja tihti ka kirst „koos selle sisuga“ – eeldatavasti kõik naise isiklikud või majapidamisesemed või osa neist.¹⁰ Kuigi Girona näiteid on vähe, ühtivad

need summad enam-vähem teistest Aragóni Krooni piirkondadest ja samast ajast pärinevate näidete omadega – Barcelonast edelasse jääva Alam-Llobregati piirkonnas oli kaasavara suurus aastatel 1321–1330 keskmiselt 48,2 *lliure*'t ehk naela (964 soud) ja kogu 14. sajandi vältel keskmiselt 43,6 naela (872 soud).¹¹ Pool sajandit varem oli Perpignani linna käsitöölise hulka kuuluvate naiste kaasavara keskmine suurus 500 soud.¹² Ka palju uuritud kaasavarainflatsiooni¹³ ajal enam kui sajand hiljem polnud summad kuigi palju suuremad – 15. sajandi Valencias jäi käsitöölise kaasavara enamasti 800 ja 1200 sou vahele, töölis perekondadesse kuuluvate naiste kaasavara suurus oli 400–800 soud.¹⁴

Ühisvaralised abielud (tuntud kui *germania*, *farascha* või *matrimonio mig per mig*) olid vähem levinud, kuid ka neid on vaja silmas pidada. Need olid abielud, kus kogu abieluvara jagati võrdselt ning kumbki pool ei vastutanud teise võlgade eest. Abikaasa surma puhul jäi partnerile tema enda abieluvara osa, kuid puudus õigus surnud abikaasa varale.¹⁵ Selline abieluliit on sätestatud Tortosa koodeksis¹⁶, aga ka 13. sajandi Vall d'Arani seadustekogus „Costums“ on säte nii abieluvara kui ka kapitalikasumi ühisuse kohta, eriti ühe partneri võlgade tasumise puhul.¹⁷ Ka Valencia seadused lubasid ühisvaralist abielu ja sätestasid nii abiellu toodud vara kui ka abielu jooksul kogunenud kapitalikasumi ühisuse.¹⁸ Üldiselt on ajaloolased seda tüüpi abielu seostanud madalamate sotsiaal-majanduslike seisustega, kus liit on sõlmitud pigem vajadusest kui vabast valikust. Põhjuseks võis olla naise perekonna suutmatuse naisele kaasavara tagada või asjaolu, et töö oli nendes ühiskonnakihtides ühiste kasumite ja kahjumitega ühine ettevõtmine, mis ei sobinud kokku lahusvarasuhte põhimõttega.¹⁹ Ometi on Rebecca Winer oma 13. sajandi Perpignani puudutavas uurimuses neile eeldustele veenvalt vastu vaieldud ja tõestanud, et ühisvaralisse abiellu astunud mehed ja naised kuulusid ka teistesse majanduslikesse seisustesse. Ühe ühisjoonena võib välja tuua, et seda tüüpi liitu kuulusid enamjaolt käsitöölised, kaupmehed ja ka „professionaalid“, nagu näiteks arstid – seega inimesed, kes ei saanud sissetulekut oma maadelt, vaid oma tööst.²⁰

Wineri tähelepanekutest lähtub tugev seos kaasavaralepinguga abielude ja kinnisvara valdamise vahel hiliskeskajal. Ometi on teised ajaloolased viidanud 11. ja 14. sajandi vahelisele ajale kui üleminekuajale, mil kaasavara hakkas kinnisasjade asemel üha enam rahast koosnema ning arvatavasti halvenes selle muutuse tagajärjel naiste

staatus. Selle argumendi põhjal samastati perekonda ja sellesse kuulumisega kaasnevat avalikku võimu kinnisvaraga, millest naised olid (vähemalt teoreetiliselt) välja jäetud; kõrgkeskajal üha enam levinud esmasünniõigus tõi kaasa kinnisvara perekonnas hoidmise tendentsi, mistõttu hakati perekonna maade killustamise vältimiseks kaasavara üha enam rahas maksma.²¹ Siiski pärinevad sellised järeldused aristokraatia kohta tehtud uuringutest; laiaulatuslikumad uurimused selle aja naiste testamentide kohta näitavad, et vaatamata rahaliste kaasavarade suuremale levikule oli naistel ikkagi võim kinnisvara üle ning et enamasti oli 12.-13. sajandi kaasavara kombinatsioon rahast ja kinnisvarast.²² Kuigi Girona linnaarhiivis säilitatud kaasavaralepingud ei toeta otseselt argumenti, et naised said oma kaasavara kaudu võimu kinnisvara üle (kõik 15 kaasavara olid rahalised ja ükski ei sisaldanud kinnisasju), võib see tuleneda suhteliselt väikesest säilinud dokumentide arvust. Teistes piirkondades korraldatud laiaulatuslikumatest uuringutest selgub, et kinnisvara oli endiselt osa (kuigi alati mitte peamine osa) aristokraatiasse mittekuuluvate naiste kaasavarast kõikjal Vahemere loodeosas. Hiliskeskajal kuulus Marseille' piiskopkonnas kõikidest seisustest naistele neljandik kogu kinnisvarast²³; ka 14. sajandi Manosque'is töid naised abiellu kinnisvara.²⁴ Peaaegu pool 13. sajandi lõpust pärinevatest Aragóni Krooni Perpignani piirkonna kaasavaralepingutest sisaldas kinnisvara.²⁵ Samuti mängis kinnisvara rolli – küll vähemtähtsat – Valencia käsitöolis- ja tööliklassi naiste seas.²⁶ Asjaolu, et naise abikaasa haldas oma eluajal naise kaasavara, tähendas seega, et naisel ei olnud otsest võimu suure osa omaenda vara üle. Samas oli vara omanik ikkagi naine ja lehestumise korral võis ta saada võimu oma vara üle.²⁷ Lisaks sellele võisid Aragóni Krooni naised abikaasast sõltumatult vallata kaasavaraga mitteseotud vara, kaasa arvatud kinnisvara.²⁸

Girona arhiivis leiduvad ka mõned lepingud, milles pärimisõiguslikud abielunaised loobusid rahasumma eest oma õigustest päritavatele maadele. Ühes neist lepingutest loobus kangakaupmehe tütar õigustest maadele 700 sou eest; ülejäänud kolmes lepingus on naise ühiskondlik kuuluvus teadmata, ühes neis on summa 1000 soud ja kahes 2000 soud.²⁹ Asjaolud, et kõik neli lepingut, nagu kaasavaralepingudki, sisaldasid isiklikke esemeid ja et ühelegi lepingule ei ole arhiivis vastavat kaasavaralepingut, viitavad võimalusele, et nii tagati naisele kaasavara alles pärast abiellumist. Suhteliselt suured summad (kõik need olid tavaliste kaasavaralepingute

keskmiste summadega samaväärsed või suuremad) ja tõsiasi, et need olid mõeldud konkreetselt pärimise ja testamentidega seotud nõuete asendusena³⁰, viitavad sellele, et nimetatud lepingud peegeldavad Girona kõrgklassi perekondade püüdlusi kasutada vara perekonnas hoidmiseks esmasünniõigust, mis kujutas endast tihti naisele kuuluva kinnisvara andmist tema vendadele.

Olenemata kaasavara sisust olid Aragóni Krooni naised kaasavara tagatiste kaudu kinnisvaraga seotud. Kui kaasavara koosnes rahast või muudest asendatavatest asjadest, oli nende äratarvitamine vaid aja küsimus; abikaasad pidid seega tagama kaasavara väärtuse, mitte puutumatusena.³¹ See polnud nii alati, kuid paljud paarid ja nende perekonnad täpsustasid kaasavaralepingus, milline osa tulevase peigmehe varast pidi pruudi kaasavara väärtusele tagatiseks olema ja enamasti hõlmas tagatis ka maad: viieteistkümnest Girona kaasavaralepingust kaheksa nimetavad vähemalt osa partneri kinnisvarast tagatisena³², kolm meest pakkusid tagatiseks kogu oma vallas- ja kinnisvara³³; ainult neljas kaasavaralepingus pole tagatist täpsustatud.³⁴

Selline tagatiste süsteem oli vajalik keskaja majapidamiste keerukate varasuhete tõttu.³⁵ Aragóni Krooni seadustikud eeldasid, et perekonnapea on mees ning et kaasavara tagab mehele vajalikud lisavahendid naise ülalpidamiseks.³⁶ Tõepoolest, Aragóni õigusaktide järgi haldas naise kaasavara oma eluajal mees³⁷, välja arvatud teatud tingimustel, näiteks kui mees väärkasutas naise vara või abielu purunes mehe süül³⁸. Teisalt kinnitasid samad seadustikud, et abielunaine on oma kaasavara omanik, isegi kui ta pole selle valdaja: mehel polnud õigust tema vara võõrandada³⁹ ja kohtud võisid petisest mehelt nõuda raisatud vara asendamist kogu väärtuse ulatuses mehe enda vara hulgast.⁴⁰

Sugu ja õiguslikud eeldused: abieluvarasuhe

Seoses abieluvarasuhetega näeme vastuolu seadustekogudes, mis püüdsid ühelt poolt kaitsta naiste vara ja teisalt tugevdada soosüsteemi, kus mehe õigusliku võimu all oli suur osa naise majanduslikest vahenditest. Sellise vastuolu taga on kaks õiguslikku

eeldust. Esimene neist on, et enamik ilmalikest täiskasvanud naistest kuulus „abieluvarasuhtesse“, milles mees haldas paari rahalisi vahendeid.⁴¹ Erinevalt Inglismaast ei kaotanud Aragóni Krooni abielunaised õiguslikku võimet omaenda abieluvara valitseda ja iseseisvalt lepinguid sõlmida või kohtusse minna. Abieluvarasuhtega püüti nendes Pürenee poolsaare kuningriikides leida tasakaalu kahe äärmuse vahel: ühel pool oli iseseisvus, mis kaasnes omandiõiguse säilimisega kaasavara üle ja teisel pool majanduslik sõltuvus abikaasast, kellel oli seadusjärgne õigus naise kaasavara ja sellest saadud kasumit hallata. Parimal juhul võis naine majanduslikke otsuseid koos abikaasaga vastu võtta. Ometi polnud mees seadusega kohustatud abieluvara valitsemise küsimustes naisega nõu pidama ja halvemal juhul võis abielunaine end majanduslikult väga raskest olukorrast leida.

See viib meid teise abielunaisi ja asjaõigust puudutava eelduseni, mis ei ole nii ilmne: mehe vastutustundlikkus oma võimu kasutamisel nii, et see oleks kasulik kogu majapidamisele. Kohtujuhtumid, kus mees käitus teisiti, näitlikustavad mooduseid, kuidas naised kasutasid abieluvarasuhte alustaladeks olevaid eeldusi enda heaks ära vaatamata sellele, et õigusaktid paistsid abikaasadele andvat peaaegu täieliku võimu nende vara üle. Abielus olles oli naisel vähe iseseisvat võimu omaenda vara üle ja kui abikaasa otsustas temast ära või isegi tema vastu pöörata, võis naine sattuda tõsisesse majandusraskustesse. Mõlemal juhul, nii hülgamise kui ka väärkohtlemise korral, tõugati naised seadusega ettenähtud varasuhtes äärmustesse. Nendest juhtumitest sündinud kohtuvaidlustes näeme, et naised kasutasid aktiivselt abieluvarasuhte alustaladeks olevaid sugu puudutavaid arusaamu, et kindlustada endale majanduslik stabiilsus. Peatükk algas juhtumiga, milles Sibila kaebas oma abikaasa Pere rahalise toetuse pärast kohtusse, kui mees oli ta hüljanud. See näitlikustab üht kõige olulisemat võimalust, mida abielunaine rahaliste vahendite saamiseks kasutada sai: ta võis nõuda oma kaasavara tagastamist, kui abikaasa keeldus teda toetamast.⁴² Kuigi mees haldas nii kaasavara kui ka kogu ülejäänud paarile kuuluvat vara, rõhutasid õigusaktid asjaolu, et naise kaasavara pidi olema abiks tema ülalpidamisel ja ühtlasi oligi mees kohustatud seda tegema. 14. sajandi algul tegid Aragóni Krooni kohtud ikka ja jälle otsuseid naiste kasuks juhul, kui nad suutsid hooletussejätmist tõestada.⁴³ Puudulik rahaline toetus

tähendas mehe ja naise vahelise kirjutamata lepingu rikkumist; seega polnud mehel enam õigust hallata vara, mis pidi tagama naise majandusliku heaolu.

Mõned naised, kes oma abikaasa kohtusse kaebasid, olid jäänud nii rahaliste vahenditeta kui ka koduta. Näiteks Jacoba, Andreu Barari naine, kaebas 1328. aastal, et mees oli ta umbes aasta varem välja visanud nende ühisest majapidamisest Vici linna lähedal.⁴⁴ Teistel juhtudel oli mees see, kes välja oli kolinud. Näiteks Lleida linna notari Bernat Moyeti naine Natalia kaebas mehe 1324. aastal rahalise toetuse pärast kohtusse, kui mees keeldus temaga koos elamast ja teda abielulise kiindumusega kohtlemast – paistab, et selle alla kuulus ka mehe kohustus teda ülal pidada.⁴⁵ Kaks aastat varem oli abielunaine Sibila samas linnas kohtusse kaevanud oma abikaasa Arnau de Bosco, kuna mees oli keeldunud temaga koos elamast ja tagamast talle majanduslikku toetust, mida naine enda arvates vääris.⁴⁶

Hooletussejätud või hüljatud naiste majanduslikke raskusi võis veelgi süvendada pikaleveniv kohtupidamine, mida kohtud ka ise tunnistasid ja parandada püüdsid. Peatüki alguses esitatud Pere de Sala ja Sibila juhtumi puhul ja paljudel teistel kordadel käskis kohus mehel naist korralikult toetada seni, kuni juhtumit arutati.⁴⁷ Mõnikord läksid kohtud toetuse nõudmisest veelgi kaugemale. Kui Natalia nõudis kohtu kaudu oma abikaasalt Bernatilt kaasavara tagastamist, väitis ta, et hooletussejätmise tõttu ei ole tal võimalik isegi advokaadi- ega kohtukulusid tasuda. Selle juhtumi puhul nõudis kuninglik kohus abikaasalt naise rahalist toetamist juhtumi uurimise ajaks ning lisaks ka kohalikel ametiasutustelt naise kohtukulude kandmist. Kohtud näitasid oma teadlikkust majanduslikest raskustest, mida pikaleveniv kohtupidamine endaga kaasa tõi, ja nõudsid Sibila ja teiste sarnaste juhtumite lahendamist lihtsustatud menetluse korras.⁴⁸

Veel peaks abielunaiste majandusliku toimetuleku hindamisel arvestama seda, mis juhtus, kui abielu muutus naisele täiesti väljakannatamatuks. Keskajal, nagu ka paljudel teistel aegadel ja teistes kohtades, oli vägivaldsest suhtest põgenemise peamisi ohte sellega kaasnevad majanduslik kitsikus.⁴⁹ Aragóni Krooni kuninglikes kohtutes oma abikaasasid väärkohtlemises süüdistavad naised ei olnud üldjuhul huvitatud meeste kriminaalsüüdistuse esitamisest; samuti ei taotlenud nad lahuselu, mille algatamine kuulus hoopis piiskopikohtute pädevusse. Pigem oli tegu tsiviilhagiga

majandusliku kindluse tagamiseks, mis oleks võimaldanud naistel eraldi elada abikaasadest, kes neid väärkohtlesid. Kuninglikud kohtud paistsid tunnistavat, et mõnel juhul oli lahus elamine vajalik ning et sellega pidi kaasnema kohtuotsus rahalise toetuse maksmise kohta. Ühes sellises kohtuasjas oli hageja Bertrandi tütar Agnès. Tema abikaasa, kelle nimi oli samuti Bertrand, oli naise nende ühisest kodust Kataloonias Canyellese linnas väidetavalt ilma põhjuseta välja visanud ning keeldunud naisele ja tema leibkonnale (*familie sue*) toidu ja teiste hädavajalike asjade tagamisest. Sellises olukorras oleks kohus saanud abikaasalt nõuda naise koju tagasi lubamist ja tema toetamist, kuid Agnès oli otsustanud, et naasmine on välistatud. Kohus käskis kohalikul kuninglikul kohtunikul olukorda uurida. Kui Agnèsi abikaasa oli tõesti nii julm, et naine ei saanud temaga koos elada, pidi kohus mehelt nõudma naise ja tema leibkonna toetamist olukorras, kus abikaasad elasid eraldi.⁵⁰ Ühes teises kohtuasjas kurtis Kataloonias Urgelli piirkonnas elav Maria, et mees on teda rängalt peksnud. Ometi ei kaevanud ta meest kohtusse endale kaitse tagamiseks, vaid hoopis rahalise toetuse pärast, mis mees talle kui abielunaisele võlgu oli. Maria kasuks tehtud kohtuotsusele oli eelnenud (ilmselt eiratud) ettekirjutus, et mees peab naise õiguste kohaselt naist toetama. Samuti pakuti Arnaule ühe võimalusena Maria kaasavara tagastamist. Need kaks asjaolu viitavad sellele, et Maria elas vägivaldsest abikaasast juba lahus ning tema peamine mure polnud mitte tema füüsiline turvalisus, vaid majanduslik kindlus omaenda leibkonna eesotsas.⁵¹

Siiski polnud kohtus kaasavara tagastamise nõudmise peamine põhjus vägivaldsus ega hülgamine, vaid hoopis mehe pankrot. Nagu eespool mainitud, pidi mehel naise kaasavara väärtuse garanteerimiseks olema piisav tagatis, tavaliselt kinnisvara, ning kui kaasavara või selle tagatis oli ohus, oli naisel õigus oma abikaasa vastu kohtuasi algatada. Arnau de Cure naine Raymunda ilmus Terrassa *batlle* kohtusse, kui mehe võlausaldajad naise kaasavara ohustasid. Arnau oli võla tagatiseks pakkunud teatud *mas*'i – pooleraldatud maamaja ja seda ümbritsevat põllumajanduslikku maad⁵² –, kuid Raymunda väitis, et kõnealune *mas* kuulus kaasavara kaudu temale, mistõttu ei saavat seda koormata.⁵³ Paar aastat hiljem kirjutas Manresa *ase-veguer*ⁱⁱⁱ

ⁱⁱⁱ *Veguer* oli Aragóni Krooni kohaliku tasandi kohtunik, kelle pädevus oli suurem kui *batlle*'l ning kes lahendas igat tüüpi kohtuasju. *Ase-veguer* oli osaliselt iseseisev *veguer*'le alluv kohtuametnik. – tõlkija

ühes teises kohtuasjas Montserrati kloostriülemale Bernatile, keelates tal konfiskeerida maja, milles elas Guillem de Rausech oma naise Mariaga, sest kuigi maja kuulus Guillemile, oli see naise kaasavara tagatis. Maria oli seda tõendavad dokumendid esitanud ase-*veguer*'le, kes oli seejärel kloostri nõude kinnisasjale tühistanud.⁵⁴

Naiste kohtusseminek abikaasade vastu oma kaasavara tagasi saamiseks on näide sellest, kuidas naised kasutasid teatavat majanduslikku autonoomiat, mis paistab olevat vastuolus paljude õigusaktidega ja õigusteooriatega naiste allumisest meeste autoriteedile. Tasub mainida ka seda, et tegu pole ainult Aragóni Kroonis esinenud nähtusega. Keskaegset Vahemere piirkonda uurivad ajaloolased on sarnaseid kohtuasju täheldanud mujalgi. Nende arvates võis hiliskeskajale omase kaubandusliku majanduse ebastabiilsus panna abielupaare suhtuma kaasavarasse kui kaitseesse võlausaldajate vastu.⁵⁵ Sellist tõlgendust toetavad kohtudokumendid, mis viitavad pruudiluna suurenenud tähtsusele. Pruudiluna (Kataloonia ja Valencia dokumentides *escreix* või *creix*, Aragóni dokumentides *firma de dote* ning mõnes Kataloonia dokumendis ka *donació propter nupcias* või *augment*) oli peigmehe ja tema perekonna kingitus naisele.⁵⁶ Vähemalt Aragóni Kroonis paistis pruudiluna kasutusel olevat vaid liitudes, kus naine polnud varem abielus olnud.⁵⁷ Tavaliselt anti pruudiluna üle pulmade ajal. Asjaolu, et paljude Aragóni Krooni piirkondade seadustes oli pruudiluna miinimumväärtuseks seatud pool kaasavara väärtusest, annab alust arvata, et tegu oli ühe vahetustehingu teineteist täiendavate pooltega.⁵⁸ Siiski peab märkima, et kuigi Aragóni Krooni seadused nõudsid pruudiluna, mille väärtus pidi olema vähemalt pool kaasavara väärtusest, osutavad eelmainitud kaasavaralepingud 14. sajandi Gironast kalduvusele panustada võrdselt: neljateistkümnes kaasavaralepingus viieteistkümnest oli pruudiluna väärtus võrdne kaasavara väärtusega.⁵⁹ Teistes piirkondades, kus pruudiluna enam peaaegu üldse ei kasutatud, kasvas selle populaarsus järsult.⁶⁰

Kuna mehed pidid tagama mitte ainult kaasavara, vaid ka pruudiluna väärtuse, võib tekitada küsimusi, miks suurendas tulevane peigmees oma kulutusi ja andis naisele seadusega määratud kaks korda suurema pruudiluna, kui lisaks pidi ta veel osa oma varast tagatisega koormama. Sellist suundumust võib selgitada asjaolu, et abieluvara pakkus heitlikel aegadel majanduslikku kaitset; neil puhkudel tähendas suurem pruudiluna seega suuremat kaitset. Girona dokumentides esindatud viieteistkümnest

peigmehest kolm pidid koormama kogu oma vallas- ja kinnisvara, et katta kogu abieluvara väärtus; kaheksa pakkusid tagatiseks suurt osa oma kinnisvarast.⁶¹ Kuid erinevalt hüljatud või väärkoheldud naistest, kes said oma kohtuasjades toetuda abieluvarasuhet puudutavatele Aragóni Krooni seadustike aluseks olevatele eeldustele, pidid abikaasat eelseisva pankroti tõttu kohtusse kaebavad naised pöörduma palju vanemate õiguslike eelduste poole, mis moodustasid Rooma õiguse taaselavnemise ajal osa hiliskeskaja õiguskultuurist. Need kohtuasjad näitavad, kuidas naised ja nende esindajad tõlgendasid eriti aktiivselt ümber just ühes Rooma õiguse elemendis, *senatus consultum Velleianum*'is ehk Velleiuse senati otsuses sisalduvaid olulisi sugu puudutavaid arusaamu.

Sugu puudutavad Rooma õiguse arusaamad keskaegses kohtupidamises

Senatus consultum Velleianum'i (u 46 m.a.j) algupärase sõnastuse kohaselt ei saanud naist kohustada avalikes äritehingutes osalema. Sellega oli abielunaine vabastatud majanduslikust vastutusest kõigi lepingute suhtes, mille tema abikaasa ilma naise otsese osalusega sõlmis, ja oli õiguslikult välistatud naise vastutamine teiste isikute – enamasti abikaasa – kohustuste eest.⁶² Rooma klassikalise ajastu juristi Ulpianuse tõlgenduse kohaselt võis abielunaine mehe maksejõuetuse korral oma kaasavara tagasi nõuda.⁶³ Hilisem Rooma õigus toetas seda tõlgendust ja kinnitas, et maksejõuetu mehe abikaasa sai enda hallata mehe mis tahes vara, mida kasutati kaasavara, pruudiluna (*donatio ante nuptias*) ja muu abiellu toodava vara tagatisena.⁶⁴ Algupärast dekreeti õigustati sellega, et naist ei pidanud sundida osalema „mehelikes“ kohustustes. Nende hulka arvati abikaasa võlgade eest vastutamine ja selle vastutusega seotud avalikust kohtupidamisest osavõtmise. Kristlaste valitsuse algusaegadel omandas *senatus consultum Velleianum* teistsuguse soolise tähenduse: naiste osalemine mehelikes kohustustes polnud mitte ainult ebasobiv, vaid nende sugupoolele omane nõrkus lausa takistas neid seda pädevalt tegemast.⁶⁵ Selle soolistatud ümbertõlgenduse muutis 6. sajandil veel keerukamaks Justinianuse „Si qua mulier“, mille kohaselt oli naise sekkumine abikaasa äriasjadesse kehtetu, välja arvatud naise eelisseisundi korral.⁶⁶ See tõlgendus viitab pigem varjatud

eeldusele, et abielunaine on majanduslikult haavatav ning ei osale majanduslikus tegevuses, kui loomuomasele naiselikule tagasihoidlikkusele või ebapädevusele.

Olenemata sellest, kas õigusaktid põhinesid ideel naiste võimetuse ja tagasihoidlikkuse või haavatavuse ja alluvuse kohta, seisnes peamine vastuolo neis seadustes hoopis abielunaiste varaliste õiguste ja naiste üldise vähese õigusvõime vahel. Mis puutub abikaasa nimel tegutsemisse (või sunniviisiliselt tegutsemisse), siis piirangute sooliste tähenduste erinevus jättis Aragóni Krooni naistele keerulise pärandi, kui algupärane *senatus consultum* sai *ius commune* kaudu taas kohaliku õiguse osaks. *Senatus consultum Velleianum* taaselavnes Vahemere piirkonnas 12. ja 13. sajandil, mil nii kanoonilise kui ka tsiviilõiguse juristid kinnitasid abielunaise õigust abikaasa varale kaasavara, isiklike esemete ja pruudiluna väärtuse ulatuses ning üldist põhimõtet, et naine oli oma abikaasa peamine võlausaldaja.⁶⁷ Aragóni Krooni aladel oli selle Rooma õiguse sätte rakendamine juhuslik, peamiselt esimeses peatükis kirjeldatud komposiitmonarhiast tingitud killustunud õigussüsteemi tõttu. Kohalikul tasandil oli Rooma õigusideede retseptsioon parimal juhul ebatäiuslik. Mõnes Kataloonia seadustekogus olid need siiski vähem moondunud kui Krooni teistes osades, ilmselt Montpellier' õigusteaduskonna läheduse ja mõju tõttu.⁶⁸ Tortosa linna ja ümbritseva piirkonna seadustikus ilmnes *senatus consultum Velleianum*'i mõju paragrahvis, mis reguleeris abielunaise kohustust abikaasa võlgade suhtes. Seadustik andis naisele õiguse privileegist loobuda, kuid isegi siis pidi võlausaldaja kõigepealt abikaasa vara likviidseks muutma.⁶⁹ Aragóni seadustik „Fueros“ sisaldas sarnast sätet, kuid erinevalt Kataloonia ja Valencia juristidest tõlgendasid Aragóni juristid seda Rooma õiguse põhimõtet kohalikust tavast lähtuvalt. Seetõttu sai *senatus consultum Velleianum*'ist osa naise alluvuse, mitte naiseliku tagasihoidlikkuse, majandusliku haavatavuse ega nendega kaasneva õiguskaitse vajaduse diskursusest.⁷⁰

Senatus consultum Velleianum'i retseptsioon komposiitmonarhia kontekstis näitab, et Rooma õigust saaks tõlgendada erinevalt isegi suhteliselt väikese geograafilise ala piires. Mõnes Aragóni Krooni piirkonnas tõlgendasid juristid *senatus consultum*'it piiranguna naise võimele mis tahes õiguslikke lepinguid sõlmida. Eeldati, et selle algpõhjuseks on naise õiguslik alluvus oma abikaasale, mis omakorda pidi kaasa tooma

kõigi naise õigustoimingute tühisuse. Enamasti toetas kohtupraktika ometi sellist tõlgendust, mis rõhutas naise ja tema perekonna õigust majanduslikule kindlustatusele.

Naised kasutasid selle kindlustunde kaitsmiseks meeleldi kohtute abi isegi siis, kui see tähendas avalikku esinemist. See oli vastuolus naiseliku tagasihoidlikkuse ja võimetuse põhimõtetega, mis olid aluseks samadele õigusaktide, mida naised nüüd kasutasid. Aragóni Krooni seadusõigus ei keelanud naistel enda nimel kohtusse ilmuda.⁷¹ Dokumentidest ilmneb, et naised osalesid kohtuvaidlustes nii ise kui ka esindajaga. See viitab asjaolule, et neil olid varalisi õigusi puudutavatest õiguspõhimõtetest⁷² vähemalt algteadmised ning et nad olid valmis selle sajanditevanuse õiguspõhimõtte uut tõlgendust enda huvides ära kasutama. Naise kaasavara hulka võis kuuluda märkimisväärne osa abieluvarast, mistõttu oli võimalik suurt osa sellest võlausaldajate käest päästmiseks sekvestrida. Selle kohta, millal naine võis kaasavara tagasi nõuda, oli aga erinevaid arvamusi. Rooma tsiviilõiguse vaimus tegutsenud juristi Odofreduse (surnud 1265) arvates ei pidanud mees selleks tegelikult maksejõuetu olema; tal pidi lihtsalt olema nii palju võlgu, et nende sissenõudmine oleks ta pankrotti ajanud, või ta pidi oma vara väärkasutama moel, mis paistis tema majapidamise finantskatastroofini viivat. Bartolus (u 1313–57), teine tsiviilõiguse jurist, toetas seda tõlgendust ja kinnitas, et naine võis kaasavara tagasi nõuda ka juhul, kui abikaasa kõigest kaldus maksejõuetusele.⁷³ Tundub, et nii oli ka Sibila juhtumi puhul. Ta esitas kuninglikele ametnikele nõude oma kaasavara sekvestrida, et seda abikaasa võlausaldajate käest päästa. Sibila juhtumit eristab teistest sarnastest kohtuasjadest tõik, et naist ei ajendanud võlgade sissenõudmine tol ajahetkel, vaid kartus, et tema abikaasa Pere de Bel-loch *liigub* vaesuse suunas ja et see ohustab otseselt naise kaasavara. Tema abikaasal oli võlgu mitmes ringkonnas ja ta oli kõigi nende puhul kasutanud tagatisena naise kaasavara. 1322. aastal ilmus Sibila esindaja Terrassa kuninglike ametnike ette kirjadega teiste ringkondade kuninglikelt ametnikelt, kes kinnitasid Sibila õigust kaasavarale.⁷⁴

Sibila strateegia paistis olevat ennetav: ta ei vaidlustanud ühtki kindlat võlausaldaja nõuet, vaid soovis pädevate ametiasutuste kinnitust sellele, et võlausaldajad ei saa ka tulevikus endale teatud osa abieluvarast nõuda. Umbes samal ajal võtsid teisedki naised kasutusele sarnaseid ettevaatusabinõusid. 1299. aastal käskis

Jaume II oma esindajatel kaitsta naise kaasavara abikaasa võlausaldajate eest või juhul, kui abikaasa oli toime pannud kuriteo, konfiskeerimise eest.⁷⁵ Pärast seda oli Terrassa ringkonnas palju kohtuasju, milles naised kaitsevad oma õigusi ja tahtsid võlausaldajate käest päästmiseks sekvestrida kaasavara tagatiseks olevat vara. 1299. aasta novembris, mõni kuu pärast seda, kui Terrassa kuninglikud ametnikud olid saanud kuningliku teadaande naise kaasavara puutumatuses kohta, pöördus Guillem Scuder' naine Esclaramunda isiklikult ametnike poole. Ta esitas neile oma kaasavaralepingu, mis tõestas, et tema abikaasa oli määranud kogu oma vara naise kaasavara (väärtusega 1800 soud) tagatiseks, ja taotles kõnealusele varale kohtu kaitset võlausaldajate nõuete eest.⁷⁶ Esclaramunda maksis kohtule vastava dokumendi eest viis soud. Sama summa maksis 1325. või 1326. aastal Terrassas kohtu ette ilmudes Ramon de Fontese naine Maria, et lahendada tema abikaasa vara puudutav vaidlus. Maria kinnitas, et teatud vara, mida võlausaldajad endale nõudsid, oli varem määratud tema kaasavara tagatiseks ning et kaasavaraleping, millega see nii määratud oli, sõlmiti enne kokkuleppeid võlausaldajatega.⁷⁷

Oma kohtuasjas rõhutas Maria, et ta polnud kaasallkirjutaja ühegi võla puhul, mille jaoks abikaasa oli oma vara koormanud.⁷⁸ On oluline märkida, et naine sai küll oma vara võlausaldajate käest päästmiseks selle sekvestrimist taotleda, kuid kohus lükkas nõude tagasi, kui abikaasad olid võlalepingule ühiselt alla kirjutanud. Kui Terrassas nõudis Jurno de Basanta Bernat Bassalt ja tema naiselt Brunissendalt sisse 350 sou suurust võlga, jäi isegi kogu Bernati vara likviidseks muutmisel summast 50 soud puudu ning Jurno nõudis, et ka Brunissenda kaasavara likviidseks muudetak. Brunissenda pöördus 1316. või 1317. aastal kohaliku kuningliku kohtu poole, et saada kinnitust kaasavara puutumatuses privileegile, mis tal Rooma õiguse taaselavnemise valguses olema pidi. Kohus lükkas tema nõude tagasi ja leidis, et kuna tema ja ta abikaasa olid võlalepingu allkirjastanud ühiselt, oli mõlema abikaasa vara tagatisega koormatud.⁷⁹ Võime spekuloida, et kui naiste püüdlused oma kaasavara sekvestrida muutusid üha levinumaks, võisid võlausaldajad hakata nõudma, et naised abikaasade võlalepinguid kaasallkirjastaksid. Ometi võisid isegi sellises olukorras mängida rolli abielunaisi ja vara puudutavad õiguslikud eeldused: 13. sajandi Barcelona statuutide „Recognoverunt proceres“ kohaselt võis naine ühiste kohustuste eest osaliselt vastutada,

aga ainult juhul, kui ta oli oma privileegist sõnaselgelt loobunud ja kui abikaasa vara oli likviidseks muudetud – ja isegi siis vastutas naine abikaasa kohustuste eest ainult kuni poole ulatuses.⁸⁰

Märkimist vajab ka see, et kõigil juhtudel vastandus abielunaine oma tegevuses abikaasale; see tähendab, et abikaasad ei pöördunud kohtu poole koos, et mehe pankrotti välja kuulutada ning naise kaasavara ja pruudiluna sekvestrimist ühiselt taotleda. Abieluvarasuhet kommenteerinud juristid olid tavaliselt vastu vara vabatahtlikule üleandmisele abikaasade vahel ja isegi abikaasade ühistele maksejõuetuse avaldustele.⁸¹ Ilmselt kardeti pettust ja abikaasadevahelist kokkumängu, kuid see sundis abielunaisi taotlema abikaasast majanduslikku autonoomiat, mis võis vähemalt osaliselt fiktiivne olla.

Kõik eelnevatel lehekülgedel mainitud õigusnõuded ei toetunud mitte ainult sajanditevanusele õigusele, vaid ka selle alustaladeks olevatele soolistatud õiguslikele eeldustele. Isegi abielunaise majanduslikku heaolu tagama pidanud õigusaktid põhinesid eeldusel, et naine on abikaasa majandusliku võimu tõttu haavatav ning vajab seega erilist õiguskaitset. Naised olid abielus küll majanduslikud partnerid, kuid abielunaisi puudutav asjaõigus toetus kolmele järgmisele eeldusele: kogu abieluvara – mehe, naise ja nende ühine vara – oli mehe võimu all, isegi kui mees polnud alati selle omanik; naine ootas abielult majanduslikku kindlustatust; mees oli kohustatud abieluvara heaperemehelikult valitsema. Kui vähemalt üks viimasest kahest eeldusest tõele ei vastanud, oli naisel õigus oma vara säilitamiseks kohtu poole pöörduda. Selle tegemiseks oli ta ometi sunnitud tegutsema soolistatud õiguskultuuri piirides, millega eeldati naise majanduslikku alluvust oma abikaasale. Iroonilisel kombel sai naine ainult sellele alluvusele toetudes saavutada iseseisva võimu omaenda vara üle.

„Vaesed ja õnnatud inimesed“

Kõige ilmsem abieluvarasuhte lagunemiseni viinud asjaolu oli pereisa surm. Naine sai lesestudes endale hoopis teistsuguse õigusliku ja ühiskondliku staatuse. Ajaloolased on

tihtipeale kujutanud leski väljapaistvate naistena, kellel oli võrreldes abielunaistega ulatuslikum õiguslik ja majanduslik vabadus.⁸² Ometi kalduti keskajal leski kujutama tolleaegse ühiskonna ühe kõige haavatavama osana. Leskede asjaõiguslikke kohtuasju uurides selgub, et nende majanduslik haavatavus vastas osalt tõe ja osalt oli retooriliselt konstrueeritud. Siin võib näha lõhet varem ühtsena paistnud naiste õiguslikku olemust puudutavates eeldustes: kui maksejõuetute abikaasade vastu kohtusse pöördunud abielunaised pidid tegutsema naistele loomuomase haavatavuse kontekstis, siis kohtu kaudu majanduslikku iseseisvust taotlenud lesed pidid *ius commune* põhimõtete kohaselt loobuma oma haavatavuse rõhutamisest.

Hiliskeskaegses Aragóni Kroonis pidi lesk abikaasa surma ja mis tahes annaku saamise vahel pikalt ootama.⁸³ Sel ajal sõltus naine täielikult meestest. Selline sõltuvus sobis hästi kokku kõige levinuma õigusliku eeldusega leskede kohta – nimelt sellega, et koos ülalpeetavate ja kerjustega kuulusid lesed „vaeste ja õnnetute inimeste“ sekka.⁸⁴ Selle kategooria olemasolu mõjutas tugevalt keskaegseid õigusasjatundjaid, nii kiriklike kui ka ilmalikke. Arusaam, et leskede kaitsmine on kiriku erikohus, oli kanoonilise õiguse ringkondades olnud algusest peale osa kiriku doktriinist. Ometi polnud kuni 12. sajandini selle saavutamiseks järjepidevaid eesmärke ega meetodeid. Étienne de Tournai, üks Gratianuse kommenteerijatest, oli esimene kanoonik, kes hõlmas laiema *miserabiles personae* ehk õnnetute inimeste kategooria alla ka lesed. Tema ja teised kanoonikud panid piiskoppidele südamele selle inimklassi kaitsmise, pidades seda nende tähtsaimaks ülesandeks.⁸⁵ Piiskopid olid muu hulgas kohustatud tagama leskede ja teistele vähekindlustatud isikutele õigusabi, esindatust ning toetust nende huvide kaitsmisel. Nende kohustuste täitmine muutus eriti oluliseks 13. sajandi hakul, mil õigusaktid hakkasid tavainimese jaoks liiga keeruliseks muutuma.⁸⁶

Lesed jõudsid tihti ka ilmalikesse kohtutesse, eriti asjaõiguslike kohtuasjadega. Gratianuse kommenteerija Johannes Teutonicus rõhutas nii ilmalike kui ka kiriklike kohtute kohustust vähekindlustatud isikuid kaitsta.⁸⁷ Innocentius IV kohaselt pidid kirikukohtud leskede kohtuasjadega tegelema vaid siis, kui ilmaliku kohtu suutmatus seda teha oli ilmne.⁸⁸ Paistab, et Aragóni Krooni, nagu ka teistes keskaegse Vahemere piirkonna kohtutes olid ilmalikud ametnikud võtnud omaks kanoonilise õiguse põhimõtte leskede loomuomase haavatavuse kohta ning erilise kohustuse neid seetõttu

kaitsta.⁸⁹ Kui Elicsenda Crespine pöördus kuninga poole, et tema vara ei koormataks tema abikaasa võlgade pärast, kuulutas kuningas end leskede ja „õnnetute inimeste“ kaitsjaks ning toetas Terrassa *batlle*'le esitatud nõuet.⁹⁰ Crespine juhtumi otsus polnud erand, vaid osa kuninglikust poliitikast, mis ulatus tagasi vähemalt 1303. aasta maikuuks. Just siis nõudis Jaume II kohtukorraldust puudutavas dokumendis kohaliku tasandi ametnikelt muu hulgas seda, et nad lahendaksid isiklikult kõik leskede, laste ja teiste „õnnetute inimestega“ seotud kohtuasjad või käsiksid seda teha oma kohapealsetel esindajatel.⁹¹ Kuninga selline arusaam kuningliku õigusemõistmise kohustustest ei saanud olla uus – isegi enne mainitud dekreeidi väljaandmist tegutsesid tema ametnikud selle põhimõtte kohaselt. Tõenäoliselt just seda põhimõtet järgides kirjutas Manresa *ase-veguer* Arnau des Mas oma nimekaimule, Oló kastellaanile Arnaule 1303. aasta märtsis ehk kümme nädalat enne Jaume II edikti väljaandmist ja süüdistas teda lese, Blanca çes Torrese leibkonda kuuluva Bartholomea Çayera nimelise naise põhjuseta kinnipidamises. *Ase-veguer* toetus oma kohustusele kaitsta leskede õigusi ja nõudis Arnault Bartholomea vabastamist kaheksa päeva jooksul. Vastasel juhul oleks mehe vara konfiskeeritud nn rahu ja vaherahu statuutide kohaselt.⁹² Kuigi *ase-veguer* ei nimetanud leski otseselt „vaesteks ja õnnetuteks“, võime arvata, et just see põhimõte kujundas tema arusaama oma kohustustest kuningliku võimu esindajana.

Sellistel juhtudel polnud kindlasti tegu eluetapiga, mida iseloomustanuks majanduslik sõltumatus või sotsiaalne aktiivsus, ning lesestumine võis tähendada äärmuslikku sõltuvust või isegi täielikus puuduses elamist. Ometi ei tähenda see, et leskedel polnud mingeid majanduslikke vahendeid. Ka aristokraatiasse mittekuuluvate naiste puhul polnud kaasavara (selle olemasolul) lese ainus vara. Abiks olid ka tema töö ja oskused, millega ta sai end ja oma peret elatada. Samamoodi oli ta panustanud leibkonna ülalpidamisse ka siis, kui tema abikaasa veel elas. Majapidamistöõde tegemine oli kogu Vahemere piirkonnas just vaeste leskede pärusmaa: tööandjad eelistasid tihtipeale leski noorematele naistele, kes tahtsid ehk töötada vaid seni, kuni olid endale kaasavaraks piisava summa välja teeninud. Majapidamistöõde tegevad lesed võisid isegi regulaarse palga asemel eelistada kindla rahasumma saamist pensionile jäädes või eluaegse elatisabi saamist pärast seda, kui nad olid töötamiseks liiga vanad. Teistel aladel töötavad naised olid majanduslike kõikumiste suhtes palju

haavatavamad.⁹³ Sotsiaal-majandusliku skaala teise otsa jäid aga majanduslikult iseseisvad lesed. Need vähesed võimupositsioonil olnud lesed valitsesid teinekord isegi väga tähtsaid ettevõtteid ja pärandit. Nende naiste olukord ei lähtunud üldiselt aga katalaani-aragoni seadustest, mis pakkusid leskedele vähe võimule saamise võimalusi, vaid abielu ajal sõlmitud lepingutest, millega lesk ei saanud abikaasa surma korral mitte ainult mehe vara kasutusvaldust, vaid lausa omandiõiguse.⁹⁴ Nende lepingute järgi võib näha leskede nõuetes abikaasa maadele. Üheks näiteks on 1313. aastal Sibila de Rochafortile antud kuninglik kinnitus tema kadunud abikaasa Umberti Castellbelli maade omandiõiguse Sibilale ülemineku kohta.⁹⁵ Sel moel võisid lesed jõuda isegi positsioonidele ametiasutustes: Santa Coloma piirkonnas Kataloonias pöördus 1309. aastal infant Jaume kohtu poole Guillemi lesk Saura, kes kurtis, et tema jurisdiktsiooni alla kuuluva piirkonna mehed keelduvad sõjaväes teenimisest või sõjaväe rahalisest toetamisest – pärast abikaasa surma pidid piirkonna mehed mõlemad kohustused täitma just Saura ees. Eelnevat kinnitab asjaolu, et infant kirjutas Ausona ja Bagese *veguer*'le ja nõudis, et piirkonna mehed täidaksid Saura ees oma kohustused, mida infant pidas kaudselt kohustusteks kuninga enda ees.⁹⁶

Seda, miks nii erinevatest oludest pärit naised peeti „vaesteks ja õnnetuteks“, selgitab keskaja arusaam vaesusest, mis polnudki niivõrd seotud majanduslike vahenditega. Keskaja ametiasutused ei sildistanud „vaeseks“ ainult puudustkannatavaid inimesi, vaid ka neid, kes olenemata oma vara suurusest ei saanud end oma seisukorra tõttu elatada, ja vahel isegi neid, kes pidid sissetulekut tootva vara puudumise tõttu end oma tööga ülal pidama. Olenemata majanduslikest vahenditest oli leskede puhul sotsiaal-majandusliku seisukorra halvenemine peaaegu paratamatu. Seetõttu hakati neid pidama „vaesteks leskedeks“ isegi juhul, kui ühegi objektiivse standardi kohaselt nad puudust ei kannatanud.⁹⁷

Keskaegne arusaam vaesusest hõlmas sõltuja rolli, mis asetas lesed kummalisse olukorda. Sõltumist kellestki teisest oodati teatud mõttes kõigilt naistelt, kaasa arvatud leskedelt. Teisalt olid lesed ka perekonnapead (isegi siis, kui see oli nii vaid ajutiselt ja kui nad moodustasid üheliikmelise leibkonna) ning neilt oodati majanduslikku iseseisvust. Kui perekonnapea sõltus majanduslikult kellestki teisest, liigitati perekond „vaeste“ hulka. Lesed jäid seega kahe vastanduva kultuurilise ootuse vahele: neil

sõltujatel polnud enam kellestki sõltuda, mistõttu suhtuti neisse kui ühiskonna kõige haavatavamasse osasse ja seda olenemata nende tegelikest majanduslikest vahenditest. Erinevalt kehaliselt tervete meeste vaesusest sai leskede vaesust seostada aga võimetuse ja alaväärsusega, mis olid osa õiguslikest eeldustest naiste kohta üldiselt, aga eriti leskede kohta.⁹⁸ Seega, erinevalt näiteks töölisi ja hulkureid puudutavast vaesusest ei ohustanud leskede majanduslik haavatavus ühiskondlikku korda, vaid võis seda isegi tugevdada.

Sugu ja varastrateegia

Leskede varaga seotud seadusandlus ja kohtupidamine olid läbi põimunud soolistatud eeldustest. Ometi võib lese varaliste huvide eesmärke pidada sarnaseks abikaasa perekonna omadega: esmalt leibkonda ülal pidada ja pikas plaanis järeltulijate heaolu tagada. Siiski oli juhtumeid, kus lesed jäid erinevate perekondlike huvide keskele ja teinekord vastandusid nende huvid nii abikaasa sugulaste kui ka naise enda sugulaste omadele. Sama tihti püüdsid lesed aga teha sedasama, mida nende abikaasad varem: lühemas plaanis leibkonda ülal pidada ja pikemas plaanis oma otseseid järeltulijaid toetada.

Isegi kui lesk lasi oma abieluvaral saada osaks isaliini varast ja ta sai vastutasuks õiguse pärandi haldamisele ja sellest elatise saamisele kogu oma eluajal, ei kindlustanud see ikkagi tema majanduslikku iseseisvust, kuna finantskohustused võisid ta pankrotti ajada. Tema esimene kohustus pärandi haldajana oli kõigi võlgade tasumine.⁹⁹ Lesed võisid olla abikaasa üldõigusjärglased, kuid sagedamini olid nad vaid kasutusvaldajad pärijaks nimetatud lapse nimel. Igal juhul pidi lesk perekonnapeana, nii nagu tema abikaasa varem, kasutama pärandit enda ja oma leibkonna ülalpidamiseks. Kui pereisa surma korral lakkas leibkond vanal kujul eksisteerimast, oli võlausaldajatel viimane võimalus oma nõudeid esitada. Lesk pidi kasutama pärandit eelmise leibkonna võlgade tasumiseks ja sai alles seejärel uue leibkonnaga tegelema hakata. Dokumentidest, kuhu lesed olid avalikult registreerinud võlgade tasumise kavatsuse, ilmneb, et lesed pidid tegelema väga erinevate finantskohustustega. Mõni naine, nagu näiteks Sant Pere de

Terrassast pärit Gerald de Rubí lesk Elicsenda, näitas üles täielikku valmidust abikaasa võlad ära tasuda. 1325. või 1326. aastal pöördus Elicsenda Terrassa *batlle* poole Guillem de Cellario nõude rahuldamiseks. Samuti oli ta valmis tasuma Geraldid võlad teistele võimalikele võlausaldajatele, kasutades selleks vara, mille kohus pidi peagi tema omaks tunnistama.¹⁰⁰ Teised avaldused olid konkreetsemad: Francesc Colrati lesk Blanca pöördus 1327. aastal pärast abikaasa surma Terrassa *batlle* poole, et registreerida oma kavatsus tasuda kõik kadunud abikaasa võlad. Nende seas oli 160 Barcelona sou suurune võlg Berengaria de Farole. Tegemist oli algselt 220 sou suuruse võlga, mille olid ühiselt võtnud Blanca ja tema poeg Guillem Colrat, abikaasa üldõigusjärglane. Pärandist maksti ka 1500 sou suurune kaasavara tütrele Margaritale ja teadmata suurusega aastane annetus Francesci hinge nimel.¹⁰¹ Mõnel juhul pidid lesed eelmise leibkonna võlgade pärast kohtusse minema, nii ka näiteks Moya safranikaupmehe Pere lesk ja endine äripartner Romia. Paar oli Manresast pärit Pere Sariera käest ostnud 140 sou eest safranit, mille nad olid kätte saanud, kuid mille eest nad polnud veel tasunud. Kui juhtum jõudis 1313. aasta märtsis Manresa ase-*veguer*' Romeu Ricolfini, selgus, et tegu polnud esimese korraga ning kui lesk Romia esitas juhtumi ase-*veguer*'le lahendamiseks, muutis see võla tasumiseks likviidseks tema safranivarud ja kogu tema vallasvara.¹⁰²

Kadunud abikaasa võlgade tasumisel oli neil naistel vähemalt osaline kaitse: nii nagu abielunaiste puhul, oli ka lese kaasavara abikaasa võlausaldajate eest kaitstud.¹⁰³ Manresa ase-*veguer* sai Romia isikliku vara likviidseks muuta vaid seetõttu, et naine oli eelnevalt „oma privileegist loobunud“¹⁰⁴ – see tähendab, et ta oli loobunud *senatus consultum Velleianum*'i keskaegse tõlgendusega tema kaasavarale antud kaitsest. Ilmselt oli ta seda teinud, et kaasallkirjastada safranitehingu leping. Teised lesed, kes oma abikaasa võlgu tasusid, säilitasid eelmainitud privileegi. Girona kõrtsmiku Bernat de Molario lesk Guerava pöördus 1325. aasta juulis Girona *veguer*' poole samas linnas tegutseva kangakaupmehe Guillem Pere Gironèsiga arвете õiendamiseks. Guerava ei teinud seda, et võlg kohe täielikult tasuda. Selle asemel vandus ta hoopis, et täidab oma abikaasa kohustused tulevikus, ning pakkus tagatiseks kogu oma vara, välja arvatud kaasavara ja pruudiluna.¹⁰⁵

Nagu eespool mainitud, oli abielunaine oma abikaasa peamine võlausaldaja. Kui mehe surma järel leibkond lagunes, sai lesk veel viimast korda kasutada oma õigusi abielunaisena ja päästa võlausaldajate käest oma kaasavara (või muu vara samas väärtuses), enne kui need said ligipääsu ülejäänud varale. Dokumentidest ilmneb, et vahel võtsid hästi valmistunud lesed kasutusele ennetavaid meetmeid. Näiteks 1330. aasta detsembris pöördus Terrassa *batlle* poole Ponç de Fornelli lesk Guillema, et registreerida oma nõue kadunud abikaasa pärandile.¹⁰⁶ Sagedamini nõudsid lesed oma õigusi alles kohtuprotsessi käigus.¹⁰⁷ Kohtuotsused peegeldavad samasugust soolistatud varalogikat, nagu võis täheldada abielunaiste juhtumite puhul: mehel polnud õigust kaasavara ega pruudiluna tagatisega koormata, kui naine polnud võlalepingu kaasallakirjutaja; seega ei saanud võlausaldajad esitada nõuet mainitud varale olenemata sellest, kas mees elas või oli surnud. 1312. aasta mais tegi Manresa ase-*veguer* otsuse Guillem des Prati lese Blancha vara kohta. Blancha oli kuu aega varem pöördunud ase-*veguer*' kohtu poole kaebusega Berenguer de Prati vastu, sest mees tahtis kinni pidada Gayla lähedal asuvat abikaasa surmaga Blancha valdusesse läinud *mas*'i vaatamata sellele, et kõnealune maa oli osa pruudilunast, mistõttu ei saanud seda koormata. Ase-*veguer* nõustus Blanchaga ja käskis Berenguer'l nõudest loobuda, et naine saaks ilma edasiste vahelesekumisteta oma osa kõnealusest *mas*'ist harida.¹⁰⁸ Sarnane käsk lese kaasavara kaitsta anti ka kohtuasjas, milles olid vastamisi ühelt poolt Pere de Camelese lesk Romia ja tema abielus tütar Guillema ning teiselt poolt Santa Maria de Serrateixi benediktiini kloostrilise abt Berenguer de Lliçà. Pärast Pere surma oli abt konfiskeerinud Camelese *mas*'i, mis oli tema valduses kloostriks võlgu olevate summade tagatisena. Romia ja tema tütar esitasid dokumendid, mis tõestasid, et kõnealune *mas* oli antud Guillemale kaasavaraks ja enne seda oli *mas* olnud Romia enda kaasavara. Pärast maa päritolu puudutavate tõendite uurimist otsustas *veguer*, et kuna kumbki naine polnud võlalepingut allkirjastanud, ei saanud *mas*'i seaduslikult koormata. *Veguer* käskis abtil vara vabastada ning keelas temal ja tema järelevalve all olevatel isikutel kõnealusesse *mas*'i siseneda.¹⁰⁹

Viimane juhtum näitab meile enamat naistest, kes kasutasid kaasavaraga seotud õigusi oma vara kaitsmiseks; see illustreerib ka asjaolu, et vara võis olla põlvest põlve naiste valduses, ilma et sellest saaks osa isaliini pärandist.¹¹⁰ On küsitav, kas ühe näite

põhjal saab üldistusi teha, ent Romia, Guillema ja Santa Maria de Serrateixi juhtum ei pruugi näidata naiste otsust isaliini varastrateegiat õõnestada, vaid naiste endi, meesliini strateegiaga samal ajal eksisteeriva varastrateegia olemasolu.¹¹¹ Veelgi enam, sellised strateegiad võisid tulla kasuks kogu perele tervikuna: andes kaasavaraks „naiste vara“, ei pidanud tütar (ja seeläbi ka tema abikaasa) muretsema vara koormamise pärast isaliini võlgade tõttu, kuna ema abieluvara oli pereisa võlausaldajate nõuete suhtes puutumatu. Ka abielunaiste kohtuasjades maksejõuetute abikaasade vastu on säilinud dokumentide põhjal võimatu öelda, kas kohtuasjade tulemuseks oli naiste sõltumatu võim oma vara üle või oli nende taga hoopis keerukam abikaasade kokkumäng, mis kavandati enne mehe surma. Vaatamata sellele, kas kohtusse mindi naise omal algatusel või osana pikaajalisest kogu majapidamist puudutavast strateegiast, on tõenäoliselt alust tõlgendada naiste varastrateegiat patriarhaalsete tavade täiendusena, mitte katsena neid kukutada. Tasub märkida, et kohtud kinnitasid Romia ja tema tütre Guillema õigusi, mis viitab asjaolule, et erinevate varastrateegiade samaaegset olemasolu ei peetud õigustrikkuvaks.

Kaasavara tagasinõudmine

Eelmainitud juhtumid illustreerivad hästi vastuolu, mis valitses õiguslikes eeldustes leskede ja vara kohta: ühest küljest oli tegu „vaeste ja õnnetute“ naistega, kes tegutsesid olemasoleva pärandistrateegia piirimaal; teisalt olid nad aktiivsed naised, kes osalesid kohtuvaidlustes ja kelle varalised nõuded võisid isaliini varastrateegiaid kas nõrgendada või tugevdada. Nende kahe poole vastuolu on kõige ilmsem kaasavara puudutavates kohtuprotsessides. Abielunaise jaoks näitas kaasavara nii abielu õiguspärasust (vastandudes konkubinaadile), naise panust abielufondi, kui ka sidet naise enda ja abikaasa perekondade vahel. Lese jaoks võis kaasavaral olla aga veelgi suurem tähendus. Ta võis seda kasutada uuesti abiellumiseks, religioosse elu juurde pöördumiseks, enda alaliselt abikaasa perekonda „sisse ostmiseks“ või lausa iseseisva majapidamise rajamiseks. Olenemata valikust oli lesel pärast abikaasa surma õigus saada kaasavara ja pruudiluna omanikuks ja haldajaks.

Enne kaasavaraga seotud nõuete esitamist ootas naist aga aastapikkune leinaaeg (*any de plor*). See oli enamasti kui lihtsalt formaalsus: kui naine oli enne abikaasa surma rasestunud, jõudis ta selle aja jooksul sünnitada; samuti võimaldas see lesel, ilmselt küll abikaasa perekonna abiga, muuta piisavalt palju abikaasa vara likviidseks, et tagada kaasavara väljamaksmiseks vajaliku rahasumma olemasolu. Girona seadustekogu „*Consuetudines*“ kohaselt oli lastetul naisel keelatud leina-aasta ehk *annum luctus*'e¹¹² jooksul kaasavara tagasi nõuda. Kui Valencias soovis naine uuesti abielluda aasta jooksul pärast abikaasa surma, kaotas ta sellega õiguse kaasavara ja pruudiluna tagasisaamisele. Sel juhul läksid mõlemad esimese abikaasa lastele või laste puudumise korral lähimatele sugulastele.¹¹³ Tortosa seadustiku „*Costums*“ kohaselt säilitas leina-aasta ajal uuesti abiellunud lesk küll õiguse kaasavara tagasisaamisele, kuid pruudiluna ja mis tahes muu vara, mille abikaasa naisele pärandas, läksid sellega mehe järeltulijatele.¹¹⁴

Leina-aasta lõppedes seisis lesk valiku ees: kas jätta kaasavara kadunud abikaasa pärandi hulka ja saada vastutasuks õigus pärandit oma eluajal kasutada või nõuda kaasavara tagasi ja katkestada sellega kõik majanduslikud sidemed abikaasa perekonnaga. Aragóni Kuningriigi seadustekogu „*Fueros*“ lubas lesel kasutada poolt abikaasade ühisest vallasvarast ja kogu vallasvara, mis kuulus naisele endale. Nimetatud privileeg kaotas kehtivuse, kui lesk kasutas oma õigust kaasavara tagasisaamisele, abiellus uuesti või hakkas pärast abikaasa surma elama „häviväärset“ elu.¹¹⁵ Pärast leinaaega jagati abielu jooksul kogunenud ühine vara lese ja tema pärijate vahel.¹¹⁶ Valencia seadustekogust „*Furs*“ võib välja lugeda sarnase tingimuse: kui surnud pereisa pärijad vaidlustasid lese õiguse saada oma kaasavara tagasi, sai naine teatud staatuse (*tenuta*), mis võimaldas tal määramata aja jooksul kasutada kadunud abikaasa vara, ent vaid sel juhul, kui naine ei abiellunud uuesti ja elas ausat elu (kui ta ei „astunud suguühtesse ega rikkunud abielu“).¹¹⁷ Lleida seadustekogus „*Costums*“ on sarnane säte, kuigi selles tehakse vahet rahalisel ja kinnisvaralisel kaasavaral:

„Naine peab ühe aasta jooksul pärast abikaasa surma saama abikaasa vara hulgast endale elatist [*victualia*], kui tema kaasavara koosnes rahast [*pecunia numerata*]. Kui see [kaasavara] koosnes aga kinnisvarast, siis peab naine kohe pärast mehe surma saama tagasi selle

vara, mis oli talle määratud tema *sponsalicium*^{iv} eest, kuid mitte midagi muud abikaasa vara hulgast."¹¹⁸

Naisele lesestaatusega seatud tingimused võimaldasid tal säilitada võimu perekonna pärandi üle, viia oma kaasavara uude abiellu või ühisvaralise abielu puhul säilitada omandiõigus poolele pärandist. Lese otsus võis kadunud abikaasa sugulastele kahju tuua, mistõttu keeldusid nad mõnel juhul kaasavara väljamaksmisest ja püüdsid vältida vara – eriti just kinnisvara – lese omandisse sattumist. Sellistel juhtudel võis naine kohtu kaudu sundida oma kadunud abikaasa pärijaid tema varalisi õigusi austama. Neis kohtuprotsessides osalesid enamasti mehe teised sugulased, kuid lese nõuded võisid ta vastakuti viia ka tema oma lastega.¹¹⁹ Üks selline juhtum pärineb 1315. aastast ja selles osales Manresa lähedal elav Sancha, kelle kadunud abikaasa oli kohalikku militaareliiti kuulunud Berenguer de Pegeria. Sama aasta veebruaris kirjutas kuningas Jaume II Sancha nimel Ausona *veguer*'le. Sanchal oli oma poja Guillemi ja veel ühe mehe, Berenguer de Rajadelli vastu käimas kohtuvaidlus Vinerio lossi ja selle juurde kuuluva ala üle. Kuningas toetas oma kirjas Sancha nõuet lossile, kuna see kuulus naisele kaasavaraõiguse kaudu. Veelgi enam, kuningas kinnitas, et lesestaatuse tõttu on naisel tema erikaitse. Nendel põhjustel nõudis kuningas *veguer*'lt naise õiguste kaitsmist Guillemi ja Berenguer' vastu.¹²⁰ Ühes teises kohtuasjas oli Albert de Verneto lesk Blanca kohtus vastamisi oma poja Albertoniga, kes oli nimetatud oma kadunud isa üldõigusjärglaseks. Pärandi hulka kuulus ka Marmellano loss. Blanca väitis aga, et tema kadunud abikaasa oli talle oma testamendis andnud lossi ja selle juurde kuuluva maa kasutusvalduse tema eluajaks, mistõttu pidi naine oma poja vastu kohtusse minema. Ilmselt oli naine vastutasuks kasutusvalduse eest loobunud pruudilunaga abiellu toodud maa eraldamisest ülejäänud pärandist.¹²¹

Veelgi enam oli kaalul siis, kui leasel oli alaealisi lapsi, kuna nii kasvas nende inimeste hulk, keda lese otsus mõjutada võis. Eestkostjaks hakkamine oli keeruline ülesanne: esmalt oli vaja tasuda kõik leibkonna võlad, kinnitada alaealiste laste annakud ning välja maksta vanemate laste pärandiosa ja perekonnavälised annetused.¹²² Vaatamata neile koormavatele kohustustele¹²³ oli eestkostjaks hakkamine leskede puhul

^{iv} Pruudiluna – tõlkija

üks tee majandusliku iseseisvuseni. Üldiselt võis mees oma laste eestkostjaks määrata ükskõik kelle ning Aragóni Krooni õigusaktid ei keelanud naisel olla eestkostja ega pärandi hooldaja. Tortosa seadustekogu „Costums“ isegi soosis seda, andes lapse emale või vanaemale teiste võimalike eestkostjate ees eelise, välja arvatud juhul, kui isa oli testamendis kellegi teise eestkostjaks nimetanud.¹²⁴ Vaatamata õiguslikele eeldustele naiste võimetuse kohta olid naised abikaasa surma järel tihti oma alaealiste laste eestkostjad. Hiliskeskaegsete katalaani-aragóni allikate kohaselt olid just lesed need, kes võtsid isatutele lastele moraalse eestkoste pakkumist kõige tõsisemalt.¹²⁵ Selles valguses pole üllatav, et kohtud pidasid eestkostja nimetamisel kõige loomulikumaks valikuks just leski. Rebecca Winer on kirjutanud, et ühes 13. sajandi lõpust pärinevas eestkostet puudutavas kohtuasjas otsustas kohus, et on „kooskõlas mõistuse ja seadustega, et isa surma korral kasvatab alaealisi lapsi ema.“¹²⁶ Kui Ramon de Secabechs lahkus oma perekonna juurest, et osaleda 1323.-1324. aasta Sardiinia vallutusretkel, sai ajutise eestkosteõiguse mehe isa Guillem de Secabechs, kuigi laste ema Elicsenda oli elus. 1329. aasta lõpus pöördus selleks ajaks lehestunud Elicsenda Vilafranca *veguer*’ poole süüdistustega oma äia vastu. Naine nõudis kahjude hüvitamist ja oma laste eestkostet. Ta väitis, et äi oli oma eestkosteõigust kuritarvitanud ja kasutanud pärandi hulka kuuluvat raha oma konkubiini ja nende laste toetamiseks ning olevat Elicsenda ja Ramoni vara hulgast isegi oma abieluvälisele tütrele kaasavara eraldanud. Esitatud tõendite põhjal otsustas kuninglik kohus, et oleks „sobilik“, kui Ramoni lapsed elaksid oma emaga ning käskis *veguer*’l see otsus täita.¹²⁷

Kuidas sobivad omavahel kokku naiste nimetamine eestkostjateks ja õiguslikud eeldused naiste võimetuse ja neile loomuomase tagasihoidlikkuse kohta, mis takistas neil teiste nimel tegutsemast? Eelmainitud juhtumi puhul läks *veguer*’ Elicsenda kasuks tehtud otsus kaugemale sellest, mida peeti sobivaks ja mõistlikuks ning võttis arvesse eelkõige pragmaatilisi majanduslikke kaalutlusi. Oluline leskede kasuks rääkinud tegur oli nende huvi oma alaealiste laste pärandi säilitamise vastu, kuna tavaliselt elatasid nad ka ennast just neist vahenditest ja võisid teatud juhtudel saada isegi oma alaealiste laste pärijateks.¹²⁸ Kui pärandi terviklikkus oli ohus, sai loota eestkostjatest leskedele, kuna nende ja nende laste huvid kattusid moel, mis poleks olnud võimalik mõne teise eestkostja puhul. Kui kohalikku väikearistokraatiasse kuuluv Mateu de Montefalco jättis

Pere de Grenolosa lese Romia ilma naise enda võimu all olevast *mas*'ist, pöördus Romia Manresa ja Bagese ase-*veguer*' Guillem Ferrer' kohtusse. Naine oli oma alaealise poja Berenguer' eestkostja ja valitses *mas*'i tema nimel. Ometi elas ka naine ise *mas*'is ja elatus sealt saadavast tulust, mistõttu oli ta huvitatud vara terviklikkuse säilitamisest.¹²⁹ Võrdluseks võib võtta 1330. aastal Aragónis toimunud kohtuasja, milles perekonnaväline eestkostja Lopez de Molina kinkis ühele välismaalasele 3000 sou väärtuses pärandi hulka kuuluvaid vallasasju, mis olid pandud kõrvale tema eestkostetava, Elvira Sanchez de Vinyechi kaasavara tarbeks. Abielu oli korraldanud tüdruku ema Elvira Sanchez de Pomar enne oma surma.¹³⁰ Perekonnaväline eestkostja võis olla sama hoolas kui lesestunud ema, kuid ta võis oma eestkostetavate elatamiseks mõeldud pärandit ka kuritarvitada.

Vaatamata eelmainitud ohule eelistasid pereisad mõnel juhul oma laste eestkostjaks nimetada mõne teise mehe, isegi kui mees ei kuulunud lähisugulaste hulka. Nii tegi näiteks Girona kõrtsmik Bernat de Molarío, kes nimetas 1325. aastal oma laste eestkostjaks Girona kangakaupmehe Guillem Pere Gironèsi, kuigi tema enda naine Guerava oli elus.¹³¹ Nagu eespool kirjeldatud, pidi ka Ramon de Secabechsi lesk Elicsenda kohtusse kaebama oma äia Guillemi, et saada omaenda laste eestkostjaks ja perekonna pärandi haldajaks.¹³² Mees võis kindluse mõttes nimetada kaaseestkostjateks oma naise ja mõne mehe (enamasti mehe enda perekonnast): kui Guillem Ferrani lesk Elicsenda pöördus kuningliku kohtu poole, et süüdistada Berenguer de Castro Callinot tema tütre Marquesona vägivaldses röövimises, tegi naine seda koos Berenguer de Gauver'ga ning sealjuures tegutsesid nad Marquesona kaaseestkostjatena.¹³³ Teise eestkostja olemasolu andis lesele teatava võimu leibkonna majanduslike vahendite üle, kuid selle taga oli eeldus, et lesk polnud täielikult võimeline seda iseseisvalt tegema.

Mil määral võib kaaseestkostja nimetamist või lese täielikku eestkostestõigusest ilmajätmist selgitada selle konkreetse õiguskontekstiga, mida siin arutanud oleme? Ühe seletuse järgi võis selliste otsuste taga olla soolistatud õiguslik eeldus, mille kohaselt oli naine mehest vähem võimeline oma laste huve kohtus kaitsma. Elicsenda de Secabechsi ja tema äia eestkostelahing jätkus Ausona *veguer*' osalusel, kui temani oli jõudnud kuninglik kiri. Seekord ei võtnud kohtuteed ette Elicsenda ise, vaid tema esindaja Arnau de Puyol. Selle otsuse taga võis olla asjaolu, et iseseisvalt kuninglike kohtute poole

pöördunud naised ei pruukinud nii kaugele jõuda.¹³⁴ Nagu esimeses peatükis mainitud, määrasid naised tihti esindaja, kes nende nimel kohtus tegutses. Esindaja puudumine ei saanud aga takistuseks, kuna naised võisid kohtus esindada ennast ja alaealisi lapsi, kelle eestkostjad nad olid.

Nende seisukohtade ja leskede endi positsiooni taga oli aga kaks vastanduvat majapidamise mõiste käsitust: esimene neist nägi majapidamise keskmene abielupaari, teine rõhutas aga eelkõige isaliini.¹³⁵ Itaalia olukorda uurinud Christiane Klapisch-Zuber on Firenze naiste kohta öelnud, et nad olid igas majapidamises vaid ajutised liikmed ja nad polnud osa isaliinist, mistõttu ei saanud nad asuda perekonnapea kohale, isegi kui side abikaasa perekonna ehk *casa*'ga säilis.¹³⁶ Ometi on teised ajaloolased pidanud leski alaealiste laste loomulikeks eestkostjateks just nimelt *setõttu*, et nad ühendasid eri põlvkondi ning et leskedest eestkostjate ja emapoolse suguvõsa roll oli „osa laiemast sotsiaalsest perekonna käsitusest“.¹³⁷ Üldiselt naisi puudutavate õigusideede kontekstis asub tõde neid konkreetseid juhtumeid vaadeldes ilmselt kusagil vahepeal. Kuigi eespool analüüsitud kohtuprotsessid näitasid, et Aragóni Krooni naistel olid itaallannadest paremad võimalused saada oma alaealiste laste eestkostjateks ja pärandi valitsejateks,¹³⁸ viitavad seadustikud ikkagi sellele, et pereisa surm muutis majapidamise olemust. Majapidamine, mille eesotsas oli naine, polnud ei õigusasutuste ega tavainimeste silmis niivõrd „päris“ kui majapidamine, mille eesotsas oli mees. Seadused sätestasid, kuidas määrata isa surma puhul alaealistele lastele eestkostja, kuid ema surma ei peetud millekski, mis oleks vajanud eestkostja määramist ega kindlaid õigustoiminguid selle tegemiseks.¹³⁹ Seega mõjutas isa surm majapidamise jätkuvust viisil, mil ema surm seda ei teinud; pärast mehe surma oli vaja majapidamine täielikult ümber struktureerida.¹⁴⁰

Pärast pereisa surma oli majapidamise olemus küsitav, eriti alaealiste laste olemasolul. Nagu mõnest eespool analüüsitud juhtumist näha, võisid naised majapidamise kohe eestkostjate ja vara valitsejatena üle võtta, mis justkui näitaks, et naistel oli hiliskeskaegse Aragóni Krooni majapidamises keskne koht. Paljudel juhtudel ei näita dokumendid aga leski niivõrd iseseisvate perekonnapeadena, kuivõrd naistena, kes pidid endale kadunud abikaasa perekonnas koha hoolikalt välja kauplema. Sealjuures võisid nad eestkosteõigust taotledes kohata abikaasa perekonna tugevat

vastuseisu. Guillem des Prati lesk Blanca, kes eespool mainitud juhtumis astus vastu oma kadunud abikaasa võlausaldajale Berenguer de Pratile, leidis end samal aastal taas kohtust, seekord oma poja Perico eestkostjate vastu. Vastaste eesotsas oli Blanca kadunud abikaasa vend Esqueriol, kes oli naise *mas*'ist välja visanud ja tema vara konfiskeerinud Perico nimel, kelle Guillem oli oma üldõigusjärglaseks nimetanud ja kelle eestkostjaks oli nimetatud Esqueriol. Blanca aga rõhutas Kataloonia seadustikuga „Constitucions“ talle kuuluvat õigust kasutada alaliselt poolt mehe pärandist. Niisiis leidis Blanca end sama aasta jooksul juba teist korda esitamas kaebust Manresa ase-*veguer*'le, kes omakorda kirjutas Gayla *batlle*'le, käskides tal kaebust uurida ja anda Esqueriolile ja teistele eestkostjatele kaheksa päeva, et põhjendada Blanca väljaviskamist, või anda maa ja vara tagasi naise kasutusse.¹⁴¹ Sellises kaasavarasüsteemis võisid lesed kadunud abikaasa perekonda nõrgendada, kuna nende vara polnud perekonnaga seotud; seetõttu polnud neil mingeid kohustusi ühise majapidamise ees, mis lakkas eksisteerimast mehe surmaga ja mis tuli ümber struktureerida olenemata sellest, kas lesk astus uue majapidamise etteotsa või mitte. Neil leskedel oli võimalus oma vara välja võtta ja vana elu selja taha jätta ning sel juhul polnud neil mingeid perekonda ega kadunud abikaasa võlgu puudutavaid kohustusi.¹⁴² Lesk, kes otsustas kasutada oma õigust kaasavara endaga võtta, sattus vastuseisu kadunud abikaasa perekonnaliikmetega, kes said küll laste eestkostjateks, kuid kaotasid kaasavara, mis oleks aidanud lapsi elatada ning oleks lõpuks saanud osaks laste pärandist. Naine, kes otsustas kaasavara ülejäänud pärandi hulka jätta, astus uue majapidamise etteotsa ja sai pärandit oma äranägemise järgi valitseda, isegi kui tema otsused olid kadunud abikaasa sugulastele vastumeelsed.

Ei mehed ega lesknaised saanud alaealiste laste eestkostjaks lihtsalt niisama hakata; nad pidid selleks pöörduma kohaliku *veguer*' või *batlle* poole kinnitamaks, et kaitsevad eestkostetavate õigusi ja tõestamaks, et neil on majanduslikke vahendeid eestkostetavate elatamiseks, isegi kui see tähendas kaaseestkostja nimetamist.¹⁴³ Näiteks Constança kadunud abikaasa, Barcelonast pärit Francesc de Ferriol nimetas oma testamendis naise nende alaealiste laste eestkostjaks ja pärandi valitsejaks. Pärast mehe surma 1323. aastal pöördus naine Barcelona ja Vallès'i *veguer*' poole, et lasta end eestkostjaks kinnitada. Dokumentidest selgub, et toimingu esimene pool oluks sama ka

meessoost eestkostja puhul: *veguer* kinnitas, et abikaasa on Constança oma testamendis eestkostjaks nimetanud ning Constança omakorda võttis kohustused vastu, lubas neid täita, oma laste huvid alati esikohale seada ja kaitsta neid kõige eest, mis võinuks nende positsiooni õhnestada. Ta määras garandiks ehk nn varueestkostjaks abikaasa sõbra Francisc Gruny'i ning mõlemad töötasid eraldi ja ühiselt kaitsta Constança lastele määratud vara.¹⁴⁴

Lese asumine majapidamise etteotsa on vastuolus sügavama soolistatud loogikaga, mida oleme selles peatükis esitatud kohtuasjades näinud, ehk ideega naistele omasest haavatavusest või võimetusest, eriti õigusküsimustes. Toimingud, millega naised eestkosteõiguse said, illustreerivad mõnd Rooma õiguse varasematest sätetest pärinevat õiguslikku eeldust naiste kohta ja seda, kuidas need takistasid ka lesestunud naistel iseseisvat tegutsemist: naised (erinevalt meestest või kaaseestkostjatest) pidid *veguer*' ees vanduma, et ei abiellu uuesti.¹⁴⁵ Selle taga peituva õigusliku eelduse kohaselt andis naine uuesti abielludes perekonnapea positsiooni üle oma uuele abikaasale ja kaotas sellega võime kaitsta oma esimesest abielust pärit laste huve. Aragóni Krooni aladel, nagu mujalgi Vahemere ääres, sai lesk oma kadunud abikaasa pärandit kasutada vaid siis, kui ta kuulus ka edaspidi mehe perekonda, hoolitses laste eest, ei abiellunud uuesti ning (ehk isegi kõige tähtsamana) ei vähendanud pärandi suurust oma kaasavara tagasi nõudmisega.¹⁴⁶

Vaatamata nimetatud õiguslikule takistusele oli leskede uuesti abiellumine suhteliselt tavaline: Roussilloni, Krooni ühe piirkonna kohta tehtud uuring näitas, et kuuendiku kaasavaralepingutest sõlmisid lesed.¹⁴⁷ Tegelikult võis osakaal olla suuremgi, arvestades et paljude selliste abielude puhul kaasavara puudus. Kanoonikud ja teoloogid pidasid leskede taasabiellumist lubatavaks, kuigi mitte ideaalseks: Bonaventura (1221–74) arvates oli leskede uus abielu „sakramentaalselt ebatäielik“, kuid sellegipoolest kehtiv¹⁴⁸; Hostiensise (u 1190–1271) kohaselt oleks ka tuhandes abielu kehtiv.¹⁴⁹ Leskede taasabiellumisega seotud majanduslike huvidega tegeles aga ilmalik õigus ning kõikjal Aragóni Kroonis oli õigusaktide kohaselt selge, et lesed võisid uuesti abielludes võtta eelmisest abielust endaga kaasa vaid selle vara, mille nad isiklikult sinna olid viinud, ent pidid abikaasa vara ning ühise vara jätma lastele. Aragóni seadustik „Fueros“ ähvardas lastega leske uuesti abiellumise või isegi teise

mehega vahekorda astumise korral mitte ainult abikaasa vara kasutusvaldusest ilmajätmisega, vaid ka naise enda kaasavara kaotamisega.¹⁵⁰ Girona seadustekogus „*Consuetudines*“ on kirjas ainult see, et lesk võis oma kaasavara tagasi nõuda vaid uuesti abiellumise korral.¹⁵¹ Neis asjaõiguslikes kohtuasjades võisid naised omaenda lastega vastamisi sattuda. Näiteks kaebasid kadunud Ermengard Andreu lapsed kuninglikule kohtule, et nende ema Sibila ja tema uus abikaasa Ramon eirasid nende nõudeid maadele, mis Sibila oli oma esimeselt abikaasalt saanud ja mis asjade loomuliku käigu korral oleks üle läinud lastele.¹⁵²

Veguer' ees antud vanded näitlikustavad veel üht viisi, kuidas eestkosteõigust taotlevad lesed kaugesid eeldustest nende loomuliku positsiooni kohta mehe juhitas majapidamises: oma laste eestkostjaks saades ei nimetanud Francesc Ferrioli lesk Constança mitte ainult meessoost kaaseestkostjat; samuti loobus ta *veguer*' ees sõnaselgelt *senatus consultum Velleianum*'i järgi temale kuulunud õigustest.¹⁵³ Neist loobumine oli uut positsiooni arvestades oluline, kuna eestkostjad pidid vajadusel oma laste huve kohtus esindama ning nende nimel otsuseid tegema, aga ka üldisemaid majapidamisega seotud finantsotsuseid vastu võtma. See vastuolu (nagu keskaja õigusasutused seda nägema pidid) oli üks põhjustest, miks naiste võimetusele ja haavatavusele rõhuv varajane Rooma õigus oli vastu naiste nimetamisele alaealiste laste eestkostjateks. 3. sajandi alguses kutsus keiser Severus Alexander eestkostjaks olemist „mehe koormaks“ ja „väljaspool naissoo nõrkust“ olevaks¹⁵⁴; sajand hiljem väitis Constantinus, et eestkostja roll võib naise tagasihoidlikkust ohustada, ilmselt seetõttu, et naine pidanuks oma eestkostetava huve kohtus kaitsma.¹⁵⁵ Theodosiuse koodeksi koostamise ajal 438. aastal võisid emad juba oma laste eestkostjad olla. Selleks pidid nad aga täitma kaks tingimust, mida meessoost eestkostjatelt ei nõutud: nad pidid avaliku võimu esindaja ees vanduma, et ei abiellu uuesti, muidu pidid nad oma eestkostja positsioonist loobuma, ja sõnaselgelt lahti ütleva *senatus consultum Velleianum*'iga neile kuuluvatest õigustest.¹⁵⁶ Tõik, et Constança loobus oma „privileegist“ ametlikult ja kuningliku ametniku ees, rõhutab asjaolu, et eestkostjaks saades muutus naise õiguslik seisund: naistele seaduste järgi kohaseks peetud õiguskaitsest loobuti ja saadi vastutasuks täielik õigusvõime, mis oli meeste jaoks loomulik.

Hiliskeskaegses Aragóni Kroonis leskedest eestkostjate osalusel toimunud kohtuasjad näitavad, kuidas naistel õnnestus kinnistunud arusaamu nende võimetuse kohta üle kavaldada. Ometi nõudis seadus neilt vastutasuks teatud privileegidest loobumist ja isegi siis pidid naised mõnel juhul pidama ränki kohtulahinguid omaenda ja kadunud abikaasa perekondadega, et saada perekonnapeaks ja pärandi haldajaks. Cécile Béghin-Le Gourriérec on väitnud, et Lõuna-Prantsusmaa lesed, kes pidid uuesti abielludes loobuma oma laste eestkostest, loobusid ühtlasi „majanduslikust positsioonist, mida ei saa võrrelda abielunaise omaga, raskesti loobutavast kohast perekonna ja kogukonna südames“.¹⁵⁷ Teisalt võime leskede majanduslikku teovõimet pidada ebatäielikuks, kuna vahendajateks olid alati mehed, olgu see endine abikaasa, uus abikaasa, kaaseestkostja või isegi kuninglikud ametnikud, kes esitasid naistele selliseid nõudmisi, mida mehed täitma ei pidanud.¹⁵⁸ Veelgi enam – lesk pidi hoolitsema perekonna käekäigu eest, kuigi ta ise ei pruukinud kunagi selle täieõiguslikuks liikmeks saada. Abikaasa surma puhul pidi alaealiste lastega lesk endale koha välja kauplema. Kahtlemata toimus see üleminek enamasti sujuvalt ja kõik pooled teadsid, mis neid ees ootab. Ometi näeme kohtusse jõudnud juhtumitest, et leskede „koht perekonna südames“ polnud kaugeltki kindlustatud. Isegi kui nad said eestkostjaks, viitavad neile esitatud õiguslikud nõudmised, et idee kas või perekonnasiseselt võimupositsioonil olevast naisest ei läinud kokku õiguskategoriatega, kuhu naised asetada püüti. Kui naised olid loomult haavatavad, ebausaldusväärsed või muul moel võimetud meestega samu ühiskondlikke kohustusi täitma, siis kuidas sai nende loomus lehestumisel järsult muutuda? Ei saanudki. Seetõttu pidid võimupositsioonil olevad lesed suuresti loobuma sellest, mis neid ühiskonna silmis naisteks tegi: soolistatud õiguskaitsest ja alluvusest pereisale.

Kokkuvõte

Leskede majanduslikud privileegid võisid küll hiliskeskaegse Aragóni Krooni koodeksites kirjas olla, ent nende privileegide tegelik kasutamine võis osutada suureks

katsumuseks. Raskused algasid juba igapäevases suhtluses pereliikmete ja naabritega ning moodustasid olulise osa naiste staatust puudutavast õiguslikust diskursusest. Oli palju tegureid, mis mõjutasid lese suutlikkust ennast ja oma lapsi elatada, nende seas ka teised inimesed, kelle huvides võis olla takistada leskedel abiellu toodud vara tagasi saamast. Seda arvestades pole ime, et keskaja õigusasutused pidasid lesepõlve haavatavuse, mitte iseseisvuse ajaks. Samal ajal nähti ometi ka leskede võimalikku destabiliseerivat mõju perekonna vara puudutavates küsimustes. Teatud mõttes võis mõlemat nimetatud õiguslikku eeldust näha naiste osalusel toimunud asjaõiguslikes kohtuasjades. Teisalt kasutasid naised õiguslikke vahendeid oma kaasavara kaitsmiseks nii enne kui ka pärast lehestumist. See näitab, et nad polnud ei haavatavad ohvrid ega olukorra destabiliseerijad, vaid õigusvõimega inividid, kes töötasid välja strateegiaid perekonna vara säilitamiseks ja kasutasid selleks laiemaid naisi puudutavaid õigusi. Ametiasutused võisid leskedesse suhtuda küll kui „õnnetusesse inimestesse“, kuid leskede tegutsemine kohtus näitab hoopis vastupidist.

Eeldused, mille kohaselt naine mehele allus, jätsid jälje ka abielunaiste majanduslikele võimalustele. Abikaasadel oli naiste vara üle täielik õiguslik võim. Samal ajal säilis seaduse silmis naiste omandiõigus oma varale ja sellega kaasnev õigus mitte lasta kõrvalistel isikutel oma vara suurust vähendada. Seega tuli kohtutel leida tasakaal kahe nõudmise vahel. Ühest küljest pidid nad kaitsma loomult haavatavaid naisi, teisalt aitama säilitada mehe juhitud majapidamist. Mõlema nõudmise juured ulatusid üldiselt naiste loomuse kohta käivatesse õigusideedesse: esimene neist sündis naise haavatavuse ideest, teine arusaamast, et naine on loomult tagasihoidlik või võimetu perekonna majandusolukorda tõhusalt juhtima. Naised said sellest vastuolust kasu lõigata ja vähendada vara haldamist puudutavaid soolistatud arusaamu, mis olid seaduste aluseks. Kohtus edukas olemiseks pidid nad aga toetuma naise alluvuse ideele. Teisisõnu pidi naine, kes soovis soolistatud eelduste vastaselt omaenda vara hallata, tegutsema selles soolistatud õiguskategoorias, kuhu õigussüsteem ta asetanud oli.¹⁵⁹

Kuigi naiste asjaõiguslikud kohtuasjad illustreerivad kõigile naistele kehtinud ühiseid õiguslikke eeldusi, ei peitu naiste loomuomase haavatavuse ja võimetus eelduses veel kogu tõde naiste ja õiguse vahelise suhte kohta. Selles peatükis käsitletud asjaõiguslikud kohtuasjad rõhutavad nende eelduste rakendamise juures erinevusi, mis

tulenesid naise perekonnaseisust. Kui abielunaine tahtis saavutada suuremat iseseisvust oma majanduselu üle, pidi ta kasutama rooma-kanoonilisi õiguslikke eeldusi naiste kui klassi kohta. Lesed pidid aga eestkosteõiguse saamiseks ja kadunud abikaasa pärandi valitsemiseks ütlema ametlikult lahti naistele omistatud võimetusel ja haavatavusest, mis olid *senatus consultum Velleianum*'iga neile antud privileegide aluseks. Sisuliselt loobusid lesed kaitsest, mis kuulus naistele nende loomuomase haavatavuse tõttu ja eemaldusid sellega õiguslikult kaitstud „naiste“ kategooriast. Õigusasutused pidasid leski sellegipoolest haavatavaks, kuna nad olid loomult sõltuvad, ent perekonna eesotsas olles polnud neil enam kellestki sõltuda. Seetõttu asusid nii kirik kui ka riik nende „vaeste ja õnnetute inimeste“ kaitsja rolli. Ometi näeme asjaõiguse puhul, kuidas naine kuulus õiguslikult nii ühtsesse kategooriasse, kuhu kuulusid kõik naised, kui ka alajaotustega süsteemi, mis põhines perekonnaseisul. Nende kategooriate piires tegutsemiseks pidi naine kohtuvaidlustes toimima kategooriaid valitsevate õiguslike eelduste kontekstis.

See keeruline protsess näitab, et suhet keskaja naiste ja õiguse vahel ei saa taandada soolistatud õigusstruktuuride õõnestamisele või – vastupidi – naiste allasurutusele, mis nende struktuuridega kaasnes. Arvesse peab võtma ka asjaolu, et naised kasutasid aktiivselt põhimõtteid, mis nende elu suuresti piiritlesid, samuti näitab see naiste ja õiguse vahelise suhte keerukust. Ühest küljest kohtles asjaõigus naisi olenevalt nende perekonnaseisust väga erinevalt: leskedel, eriti alaealiste laste emadel, lubati enda ja kadunud abikaasa vara ise valitseda, olgugi et kindlatel tingimustel; abielunaised pidid laskma oma vara hallata abikaasadel, välja arvatud äärmuslikes oludes. Teisest küljest kehtisid nii abielunaistele kui ka leskedele kõigile naistele ühised õiguslikud eeldused, mis mõjutasid seda, kuidas naised pidid kohtuvaidlustes edu saavutamiseks toimima. Nagu näeme järgmises peatükis, võis see protsess veelgi keerukam olla: see, mil määral naised, perekonnaseisust olenemata, järgisid seksuaalkäitumisega seotud kõigile naistele suunatud kultuurilisi ootusi, võis mõjutada nende paiknemist kolmandas naiste identiteeti puudutavas süsteemis, mis jagas naised austus- ja häbiväärseteks.

¹ Arxiu de la Corona d'Aragó (edaspidi ACA), Cancelleria (edaspidi C), Reg. 430, 251r (1329).

² ACA, C, Reg. 436, 136v–137v (1329).

³ Sue Sheridan Walker, toim., „Wife and Widow in Medieval England“ (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1993), 1–16.

⁴ Vt eriti Diane Owen Hughes, „From Brideprice to Dowry in Mediterranean Europe“, *Journal of Family History* 3, 3 (1978): 262–96, eriti 285–88. Hilisemate Vahemere piirkonnale keskenduvate uuringute kohta vt Maria Pont, „L'esponsalici dins la pràctica matrimonial catalana al segle XII“, *Medievalia* 4 (1983): 51–62; Christiane Klapisch-Zuber, „The 'Cruel Mother': Maternity, Widowhood, and Dowry in Florence in the Fourteenth and Fifteenth Centuries“ teoses „Feminism and Renaissance Studies“, toim. Lorna Huston (Oxford: Oxford University Press, 1999), 186–202; Christine E. Meek, „Women, Dowries and the Family in Late Medieval Italian Cities“ teoses „The Fragility of Her Sex? Medieval Irishwomen in Their European Context“, toim. Christine Meek ja Katharine Simms (Dublin: Four Courts Press, 1996), 136–52, eriti 146–48. Uurijad on märkinud, et Põhja-Euroopas, kus varasuhteid reguleeris Rooma õiguse asemel tavaõigus, on muster teistsugune. Näiteks Martha C. Howell on väitnud, et hiliskeskaegses Douai's polnud abieluvarasusteid puudutavad õigusstruktuurid enam nii koondunud, just nagu majapidamisedki. Howell, „The Marriage Exchange: Property, Social Place, and Gender in Cities of the Low Countries, 1300–1550“ (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 10–45, vt ka Linda Guzzetti, „Women's Inheritance and Testamentary Practices in Late Fourteenth- and Early Fifteenth-Century Venice and Ghent“ teoses „The Texture of Society: Medieval Women in the Southern Low Countries“, toim. Ellen E. Kittell ja Mary A. Suydam (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 79–108, eriti 80–86.

⁵ Rooma õiguse allikas keskaegse kaasavaraõiguse kohta: vt Susan Treggiari, „Roman Marriage: *Iusti Coniuges* from the Time of Cicero to the Time of Ulpian“ (Oxford: Clarendon, 1991), 327–65.

⁶ Arxiu Municipal de Girona (edaspidi AMG), Pergamins 107 (1298).

⁷ AMG, Pergamins 112 (1299).

⁸ Sellise taseme juures on mõistetav, et kõigile perekondadele polnud tütrele kaasavara tagamine jõukohane ja paljudes hiliskeskaja Valencia allikates leidub tõendeid uudsetest meetmetest kaasavara tagamiseks tüdrukutele, kelle perekond seda endale lubada ei saanud. 14. sajandi jooksul said need meetmed osaks heategevusasutuse *La loable confraria e almoina de les òrfenes a maridar* tegevusest. Selle organisatsiooni loomise taga oli tõsiasi, et tüdrukutel oli hiliskeskaegses Valencia üldiselt valida vaid abielu ja kloostri vahel, ning kaasavara puudumine oli üks peamisi prostitutsiooni põhjusi; vt Jaime Castillo Sainz, „Asistencia, matrimonio e inserción social: 'La loable confraria e almoina de les òrfenes a maridar'“, *Saitabi* 43 (1993): 1–11. Kuigi kaasavara olemasolu polnud abielu sõlmimise eeltingimus ja ükskõik kui suur kaasavara ei saanud kehtetud abielu kehtivaks muuta („Furs de València“ (edaspidi FV) V.V.40), näitab heategevusorganisatsioonide loomine vaestele tüdrukutele kaasavara tagamiseks ja nende prostitutsioonist päästmiseks, et abielu oli tihedalt seotud varaga, mille naine uude majapidamisse tõi ning et hiliskeskajal olid ilma kaasavarata tüdrukute väljavaated abiellumiseks halvad.

⁹ AMG, Pergamins 169 (1318).

¹⁰ Kirstude sisu pole enamasti täpsustatud – vt nt AMG, Pergamins 169 (1318), 251 (1331) ja 267 (1333).

¹¹ Analüüsiti vastavalt 25 ja 441 juhtumit. Jaime Codina, „Contractes de matrimoni al delta del Llobregat (segles XIV a XIX)“ (Barcelona: Fundació Noguera, 1997), 255–56.

¹² Rebecca Lynn Winer, „Women, Wealth and Community in Perpignan, c. 1250–1300: Christians, Jews, and Enslaved Muslims in a Medieval Mediterranean Town“ (Burlington, Vt.: Ashgate, 2006), 32.

¹³ Valencia kaasavarainflatsiooni kohta vt Castillo Sainz, „Asistencia, matrimonio e inserción social“, 1–11.

¹⁴ *Honrat*'ide (juhtivad kodanikud, sh pärusaadel ja kaubanduseliit) kaasavara oli märksa kõrgem kui käsitöölis- ja töölisklassi kuuluvatel naistel, vahel isegi üle 1000 naela. Dana Wessell Lightfoot, „Negotiating Agency: Labouring-Status Wives and Their Dowries in Early Fifteenth-Century Valencia“ (doktoriväitekiri, Toronto Ülikool, 2005), 82–98.

¹⁵ Winer, „Women, Wealth, and Community“, 28; María del Carmen García Herrero, „Viudedad foral y viudas aragonesas a finales de la Edad Media“, *Hispania* 53 (1993): 438–42. Üksikasjalik arutlus võistlevate abieluvaraga seotud ideaalide kohta: vt Charles Donahue, „What Causes Fundamental Legal Ideas? Marital Property in England and France in the Thirteenth Century“, *Michigan Law Review* 78 (1979–80): 59–88.

¹⁶ „Código de las costumbres de Tortosa“ (edaspidi C. Tort.) V.I.20 ja IV.7.5.

- ¹⁷ Antonio Aunós Pérez, „El derecho catalán en el siglo XIII“ (Barcelona: Helios, 1926), 249.
- ¹⁸ FV V.I.4, FV V.I.10.
- ¹⁹ María Angeles Belda, „Instituciones de derecho de familia en los 'Furs de Valencia'“ (Zaragoza: Anubar, 1979), 16–18.
- ²⁰ Winer, „Women, Wealth, and Community“, 28-29.
- ²¹ Olulisim ja mõjukaim sellealane töö: vt Georges Duby, „The Knight, the Lady and the Priest: The Making of Modern Marriage in Medieval France“, tlk Barbara Bray (New York: Pantheon Books, 1983), 104–18. Teised ajaloolased on seadnud kahtluse alla Duby leiud, mille kohaselt halvenes aristokraatiasse kuuluvate naiste seisus 11. sajandil, ning peavad tõenäolisemaks 12. sajandi lõppu või 13. sajandi algust; vt nt Martin Aurell i Cardona, „La détérioration du statut de la femme aristocratique en Provence (Xe–XIIIe siècles), Le Moyen Âge 91 (1985): 5–32, ja „Les noces du comte: mariage et pouvoir en Catalogne (785–1213)“ (Paris: Publications de la Sorbonne, 1995), eriti 479-80; Elizabeth Haluska-Rausch, „Transformations in the Powers of Wives and Widows near Montpellier, 985–1213“ teoses „The Experience of Power in Medieval Europe, 950–1350), toim. Robert F. Berkhofer III, Alan Cooper ja Adam J. Kosto (Aldershot: Ashgate, 2005), 153–68. Teised uurijad on seevastu keskendunud järjepidevusele aristokraatlike naiste varaküsimustes vähemalt 12. sajandi jooksul; vt Amy Livingstone, „Noblewomen's Control of Property in Early Twelfth-Century Blois-Chartres“, *Medieval Prosopography* 18 (1997): 55–72, aga ka paljud esseed: vt Theodore Evergates, toim., „Aristocratic Women in Medieval France“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999).
- ²² Daniel Lord Smail, „Démanteler le patrimoine: Les femmes et les biens dans la Marseille médiévale“, *Annales (H.S.S.)* 52 (1997): 356–58; Winer, „Women, Wealth, and Community“, 20–25.
- ²³ Smail, „Démanteler le patrimoine“, 356–59. Smail märgib, et see osatähtsus võib olla kunstlikult väike, kuna ei võta arvesse ühist abieluvara, mis võis olla registreeritud ainult mehe nimele.
- ²⁴ Aastatest 1290–1369 pärinevatest Manosque'i kaasavaralepingutest olid 54% ainult rahalised; 24,7% sisaldasid ainult maad; 14,3% oli raha ja kinnisasjade kombinatsioon; ülejäänud sisaldasid ainult vallasasju. Andrée Courtemanche, „La richesse des femmes: patrimoines et gestion à Manosque au XIVe siècle“ (Paris: Vrin, 1993), 104–12.
- ²⁵ Winer, „Women, Wealth, and Community“, 26–28.
- ²⁶ Ainult 12% käsitöölis- ja töölisklassi naiste kaasavaradest sisaldas kinnisasju, enamik neist oli kombinatsioon rahast ja vallasjadest – see muster jäi suhteliselt muutumatuks kuni varausajani. Naised, kelle kaasavara koosnes osaliselt või täielikult kinnisasjadest, olid enamasti lesed, kes olid astumas mitmendasse abiellu. Lightfoot, „Negotiating Agency“, 99–117.
- ²⁷ Winer, „Women, Wealth, and Community“, 26–28.
- ²⁸ Vt nt Linda McMillin, „The House on Sant Pere Street: Four Generations of Women's Land Holding in Thirteenth-Century Barcelona“, *Mediterranean Encounters* 12 (2006): 62–73; ja Nathaniel L. Taylor „Women and Wills: Sterility and Testacy in Catalonia in the Eleventh and Twelfth Centuries“, *Mediterranean Encounters* 12 (2006):87–96.
- ²⁹ Vastavalt AMG, Pergamins, 236 (1328); 263 (1332); 186 (1321), 268 (1333).
- ³⁰ Täpse sõnastuse jaoks vt AMG Pergamins 186 (1321) ja 263 (1332).
- ³¹ „Decretales Gregorii IX“ (edaspidi X) 4.20.7, 729-30.
- ³² AMG, Pergamins 105 (1298), 108 (1299), 111 (1299), 129 (1304), 132 (1305), 169 (1318), 196 (1322) ja 264 (1332).
- ³³ AMG, Pergamins 101 (1296), 221 (1326), 251 (1331).
- ³⁴ AMG, Pergamins 107 (1298), 112 (1299), 232 (1328), 267 (1333).
- ³⁵ Amy Livingstone on hiljutises uurimuses kõrgkeskaja Chartraini naiste vara kohta märkinud, et keskaegsed varasuhted olid küllalt keerukad, omandi- ja varaliste õiguste tasemeid oli mitu; vt Livingstone, „Aristocratic Women in the Chartrain“ teoses „Aristocratic Women in Medieval France“, toim. Theodore Evergates (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999), 52. Seetõttu ei tohiks me naiste täielikku ja koormamata võimu vara üle võtta mõõdupuuks nende majandusliku tegevuse hindamisel.
- ³⁶ C. Tort. V.1.16; FV V.III.5; Tortosa koodeks on selles osas selge ja täpsustab, et naise kaasavara ja sellelt saadav tulu pidid abiellu ajal olema mehe võimu all „selleks, et ta saaks kanda naisega kaasnevaid lisakulusid“.
- ³⁷ C. Tort. V.1.6, V.3.6; FV V.I.17, V.III.5, V.III.9.

- ³⁸ FV V.V.16 ja 20.
- ³⁹ C. Tort. V.1.4, 7, 16; FV IV.XIX.1, 12, 29, V.V.1
- ⁴⁰ C. Tort. V.1.3–5.7.
- ⁴¹ Valencia Kuningriigi kohta vt Pedro López Elum ja Mateu Rodrigo Lizondo, „La mujer en el código de Jaime I de los 'Furs de Valencia'“ teoses „Las mujeres medievales y su ámbito jurídico“ (Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 1983), 132-33.
- ⁴² C. Tort. V.1.7; FV V.I.8, V.V.7, 20, 30.
- ⁴³ Vt nt ACA, C, Reg. 371, 88v–89r (1322); ACA, C, Reg. 374 (tomo 2°), 163v (1324); ja ACA, C, Reg. 437, 88v–89r (1330).
- ⁴⁴ ACA, C, Reg. 429, 130v–131r (1328).
- ⁴⁵ ACA, C, Reg. 374 (tomo 2), 163v (1324).
- ⁴⁶ ACA, C, Reg. 371, 88v–89r (1322).
- ⁴⁷ ACA, C, Reg. 430, 251r (1329).
- ⁴⁸ ACA, C, Reg. 374 (tomo 2), 163v (1324). Lihtsustatud menetluse kohta üksikasjalikumalt vt 1. peatükk „Procedure: Civil, Criminal, and *Inquisitio*“.
- ⁴⁹ Soolistatud õiguslike eelduste mõjust vägivaldses suhtes olevatele naistele vt „Domestic abuse“ 4. peatükis.
- ⁵⁰ ACA, C, Reg. 376, 37r–v.
- ⁵¹ ACA, C, Reg. 437, 88v–89r (1330).
- ⁵² Täpsemalt *mas*'i kohta vt Jordi de Bolòs, „El mas, el pagès i el senyor“ (Barcelona: Curial, 1995). Vt ka esseed: Maria Teresa Ferrer i Mallol, Josefina Mutgé i Vives ja Manuel Riu i Riu, toim., „El mas catalá durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX–XVIII): aspectes arqueològics, històrics, geogràfics i territorials del mas“ (3–17) ja Manuel Riu i Riu, „Aspectes històrics i arqueològics del mas“ (19–48).
- ⁵³ Arxiu Històric Comarcal de Terrassa (edaspidi AHCT), Llibres del batlle 1-1, 121v–122r (1300).
- ⁵⁴ Arxiu Històric Comarcal de Manresa (edaspidi AHCM), Manuals del veguer 6, 73r (1310).
- ⁵⁵ Courtemanche, „La richesse des femmes“, 121–26; Julius Kirshner, „Wives' Claims Against Insolvent Husbands in Late Medieval Italy“ teoses „Women of the Medieval World“, toim. Julius Kirshner ja Suzanne F. Wemple (Oxford: Blackwell, 1985), 256–303; Lightfoot, „Negotiating Agency“, 214–70; Meek, „Women, Dowries and the Family“, 140–43; Francine Michaud, „Un signe des temps: accroissement des crises familiales autour du patrimoine à Marseille à la fin du XIIIe siècle“ (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1994), 123–28; Smail, „Démanteler le patrimoine“, 359–68; Winer, „Women, Wealth, and Community“, 32–33.
- ⁵⁶ Belda, „Instituciones de derecho de familia“, 19. Tõenäoliste Rooma õiguse eeskujude kohta vt Treggiari, „Roman Marriage“, 156-7. Kingitus mehelt naisele või mehe perekonnalt naise perekonnale oli tavaline ka varajases germaani ühiskonnas; vt Hughes „From Brideprice to Dowry“, 266–68; ja Suzanne Fonay Wemple, „Women in Frankish Society: Marriage and the Cloister, 500–900“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981), 10–15, 31–35.
- ⁵⁷ Lightfoot, „Negotiating Agency“, 134-35; vt ka Rebecca Lynn Winer, „Silent Partners? Women, Commerce and the Family in Medieval Perpignan, c. 1250–1300“ (doktoriväitekirj, California Ülikool Los Angeleses, 1996), 69; Codina „Contractes de matrimoni“, 205; ja Teresa Maria Vinyoles i Vidal, „Les barcelonines a les darreries de l'Edat Mitjana (1370–1410)“ (Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976), 87–89.
- ⁵⁸ „Costumbres de Lérida“ (edaspidi CL) III. [34] („De donationibus ante nuptias“); C. Tort. V.1.1.; FV V.I.2. Kui kaasavara polnud rahaline, vaid kinnisvaraline, pidi pruudiluna moodustama 50% kinnisasjade hinnatud väärtusest (C. Tort. V.1.1.; FV V.I.5). Kui kinnisasjad polnud hinnatud, võisid paar ja nende perekonnad omavahel pruudiluna suuruses kokkuleppele jõuda (C. Tort. V.1.1). Abieluvarasüsteem oli tugevalt naise kaasavara poole kaldu. Kataloonia Alam-Llobregati piirkonna abielulepinguid käsitleva uurimuse kohaselt oli 14. sajandi abielulepingutes vara vahetamise levinuim vorm kaasavara toomine abiellu (66,2%). Kaugele maha jäid lepingud, millega mees tegi naisele abiellumise puhul kingituse (18,2%) (Codina, „Contractes de matrimoni“, 53). Kolmas, veel vähem levinud abieluvara vorm oli *arres* või *arraz* – abielu eelleppena antud kingitus, mis koosnes tavaliselt sõrmustest, ehetest või vallasasjadest. 15. sajandi keskel pidasid seadusandjad vajalikuks seada *arres*'e väärtuse piiriks 500 soud (FV IX.29.11), mis viitab, et seda tüüpi kingitusi võidi teha peamiselt kõrgklassi abielude puhul.

⁵⁹ Kahes ülejäänud lepingus on ühel juhul nimetatud pruudiluna suuruseks 200 soud ja kaasavara suuruseks 800 soud (AMG, Pergamins 111 [1299]), teisel juhul olid pruudilunaks õigused teatud maadele, mille väärtus on teadmata (AMG, Pergamins 232 [1328]).

⁶⁰ Smail, „Démanteler le patrimoine“, 359–68. Teresa Maria Vinyoles i Vidal märgib, et kõigis uuritud 14. sajandi lõpust ja 15. sajandi algusest pärinevates Barcelona pruudilunadokumentides oli väärtus täpselt 50% kaasavarast. Ometi märgib ta, et selle hulka ei arvestatud muud vallas- ega kinnisvara (Vinyoles i Vidal, „Les barcelonines“, 88, n. 90). Võib spekuloida, et seaduse niivõrd range järgimine kolmveerand sajandit pärast selles peatükis käsitletavat ajajärku peegeldab ametiasutuste püüdlusi vältida olukordi, kus paarid kasutasid abieluvara kaitseks võlausaldajate vastu.

⁶¹ Vt eelmine, nn. 32–34.

⁶² „Digesta“ (edaspidi Dig.) 16.1.1-2.

⁶³ Dig. 24.3.24.

⁶⁴ „Codex Iustinianus“ (edaspidi Cod.) 5.12.29. Abielunaine, kes sai võimu oma kaasavara üle, oli seadusega kohustatud seda kasutama enda ja oma perekonna ülalpidamiseks; seega eeldati temalt abikaasa täitmata kohustuste ülevõtmist; vt „Novellae“ (edaspidi Nov.) 97.6.

⁶⁵ Jesús Lalinde Abadía, „La recepción española del senadoconsulto Velleyano“, AHDE 41 (1971): 335–72, eriti 335–37.

⁶⁶ Nov. 134.8.

⁶⁷ Kirshner „Wives' Claims Against Insolvent Husbands“, 286; Lalinde Abadía, „La recepción española del senadoconsulto Velleyano“, 345–46.

⁶⁸ Lalinde Abadía, „La recepción española del senadoconsulto Velleyano“, 341–45.

⁶⁹ C. Tort. 4.7.1.

⁷⁰ Lalinde Abadía, „La recepción española del senadoconsulto Velleyano“, 347–51.

⁷¹ Lightfoot, „Negotiating Agency“, 222.

⁷² Neil juhtudel pole täpselt teada, millistest allikatest pärinesid lihtrahva teadmised õigusideedest. On ebatõenäoline, et kummastki soost tavainimesed puutusid kokku juriidilise hariduse või õigustekstidega. Siiski olid selles peatükis käsitletavates kohtuasjades osalenud naistel vähemalt algteadmisest sellest, kuidas kohtuasja võitmiseks oma argumente sõnastada. On teada, et teiste riikide kohtud olid avalikud ja meelitasid ligi ka pealtvaatajaid, kes polnud juhtumiga seotud; niisiis on võimalik, et tavainimeste õigusteadmisel kogunesid naabrite kohtuvaidlusi pealt vaadates või pärinesid nende endi varasematest kohtuvaidlustest. Vt Frederik Pedersen „Did the Medieval Laity Know the Canon Law Rules on Marriage? Some Evidence from Fourteenth-Century York Cause Papers“, *Mediaeval Studies* 56 (1994): 111–52, eriti 147–49; ja Daniel Lord Smail, „The Consumption of Justice: Emotions, Publicity, and Legal Culture in Marseille, 1264–1423“ (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003), 33–34.

⁷³ Kirshner, „Wives' Claims Against Insolvent Husbands“, 265–70, viide Odofredusele, Cod. 5.12.29 gloss, ja Bartolusele, Cod. 15.12.29 gloss (*Ubi adhuc*).

⁷⁴ AHCT, Llibres del batlle 2, 179v (1322).

⁷⁵ AHCT, Llibres del batlle 1-1, 49r-v (1299).

⁷⁶ AHCT, Llibres del batlle 1-1, 72r (1299/1300).

⁷⁷ AHCT, Llibres del batlle 3-1, 67r (1325/26).

⁷⁸ AHCT, Llibres del batlle 3-1, 67r (1325/26).

⁷⁹ AHCT, Llibres del batlle 2, 162v–163r (1316/17).

⁸⁰ „Recognoverunt proceres“, cap. 11, seadustikus „Constitucions i altres drets de Catalunya“ (edaspidi CADC) 40 (prag. 1.13). Viimane tingimus hakkas kehtima ka Gironas, kui linna kohtud hakkasid kasutama seadustikku „Recognoverunt proceres“; vt CG 1, par. 4. Võib arvata, et sama toimus Lleida ümbruses, kuna see piirkond oli üks esimestest, kus hakati Rooma õigust elava õigusena kasutama; vt Lalinde Abadía „La recepción española del senadoconsulto Velleyano“, 341–45.

⁸¹ See polnud üksmeelne arvamus: mõned juristid pidasid vabatahtlikke ühisavaldusi kehtivateks tingimused, et nõue ise oli ehtne. Kirshner, „Wives' Claims Against Insolvent Husbands“, 297.

⁸² Vt nt Cécile Béghin-Le Gourriérec, „La tentation du veuvage: patrimoine, gestion, et travail des veuves dans les villes du Bas-Languedoc aux XIVe au XVe siècles“ teoses „La famille, les femmes et le quotidien (XIVe–XVIIIe siècle)“, toim. Isabelle Chabot, Jérôme Hayez ja Didier Lett (Paris: Publications de la Sorbonne, 2006), 163–80; vt ka esseed: Louise Mirrer, toim., „Upon My Husband's Death: Widows in the Literature and Histories of Medieval Europe“ (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992).

Nende autorite väiteid leskede kohta peaks vaatlema võrdlused abielunaiste, mitte meeste positsiooniga; vt Patricia Skinner, „The Widow’s Options in Medieval Southern Italy“ teoses „Widowhood in Medieval and Early Modern Europe“, toim. Sandra Cavallo ja Lyndan Warner (Harlow: Longman, 1999), 57–65, eriti 64.

⁸³ Michaud, „Un signe des temps”, 137–52.

⁸⁴ Cod. 3.14.

⁸⁵ Étienne de Tournai, Summa, D. 87 pr., v. *viduis* (109) ja teised; viidatud: James A. Brundage, „Widows as Disadvantaged Persons in Medieval Canon Law“ teoses „Upon My Husband’s Death”, toim. Mirror, 193–95.

⁸⁶ Brundage, „Widows as Disadvantaged Persons“, 195–96.

⁸⁷ Johannes Teutonicus, c. 1 v. *plus tamen*; C. 23 q. 5 c. 23, v. *oppressos*, viidatud: Brundage, „Widows as Disadvantaged Persons“, 196–98.

⁸⁸ X 2.2.11 ja15; X 1.29.38 para. 4 (fol. 142 va) ja X 2.2.11., v. *terminetis* (fol.198 rb), viidatud: Brundage, „Widows as Disadvantaged Persons“, 196–98.

⁸⁹ Näiteid leskede liigitamisest haavatavate või „õnnetute inimeste“ sekka vt Michaud, „Un signe de temps“, 109; ja Isabelle Chabot, „Widowhood and Poverty in Late Medieval Florence“, Continuity and Change 3, 2 (1988): 291–311.

⁹⁰ AHCT, Llibres del batlle 2, 70r–v (1322/23).

⁹¹ AHCM, Manuals del veguer 5, 84v–85v (1303).

⁹² AHCM, Manuals del veguer 5, 53r (1303).

⁹³ Carmel López Alonso, „Mujer medieval y pobreza“ teoses „La condición de la mujer en la Edad Media: actas del coloquio celebrado en la Casa de Velázquez”, toim. Yves-René Fonquerne ja Alfonso Esteban (Madrid: Casa de Velázquez Universidad Complutense, 1986) 261–72; Chabot, „Widowhood and Property“, 301–4; Meek, „Women, Dowries and the Family“, 149–51.

⁹⁴ García Herrero, „Viudedad foral y viudas aragonesas“, 438–42.

⁹⁵ AHCM, Manuals del veguer 8, 10r (1313).

⁹⁶ AHCM, Manuals del veguer 6, 39r (1309/1310).

⁹⁷ López Alonso, „Mujer medieval y pobreza“, 261–64; Sharon Farmer, „Surviving Poverty in Medieval Paris: Gender, Ideology, and the Daily Lives of the Poor“ (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2002), 3; James William Brodman, „Charity and Welfare: Hospitals and the Poor in Medieval Catalonia“ (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998), 1–7. Vaesuse nii lai määratlus tähendas, et naised – eriti tüdrukud, kellel polnud kaasavara, ja prostituudid – said heategevusest osa; vt Brodman, „Charity and Welfare“, 100–106.

⁹⁸ Chabot, „Widowhood and Poverty“, 291–93; López Alonso, „Mujer medieval y pobreza“, 271–72.

⁹⁹ „Dos colecciones de Observancias de Aragón” (edaspidi OAM) 86–89 (1301–7).

¹⁰⁰ AHCT, Llibres del batlle 3-1, 70r (1325/26).

¹⁰¹ AHCT, Llibres del batlle 3-1, 113r (1326/27).

¹⁰² AHCM, Manuals del veguer 8, 11r–v (1313).

¹⁰³ OAM 331 (1307–11).

¹⁰⁴ AHCM, Manuals del veguer 8, 11r–v (1313).

¹⁰⁵ AMG, Pergamins 220 (1325).

¹⁰⁶ AHCT, Llibres del batlle 3/2, 40r (1330).

¹⁰⁷ 13. sajandi Marseille’ piirkonna perekondlikest kohtuasjadest olid kõige levinumad kaasavaraga seotud kohtuasjad, mis moodustasid aastatel 1277–1320 kõigist kohtuasjadest 65%. Tavaliselt tekkisid sellised vaidlused majapidamise lagunemisel pärast pereisa surma. Enamasti olid nendes kohtuvaidlustes hagejateks keskaegse ühiskonna kõige haavatavamad liikmed – abielunaised, tütreid, õed, lesed, nunnad, vanad inimesed ja orvud. Michaud, „Un signe des temps“, 106.

¹⁰⁸ AHCM, Manuals del veguer 7, 24r (1312).

¹⁰⁹ AHCM, Manuals del veguer 7, 7r (1311).

¹¹⁰ Mitut põlvkonda naise hõlmavat näidet vt McMillin, „The House on Sant Pere Street“, 62–78.

¹¹¹ Teistest ajajärkudest ja kohtadest pärit naised uurinud teadlaste kohaselt on seda seaduselünka ära kasutatavate varastrateegiatel pikk ajalugu. Amy Louise Erickson on leidnud, et varauusaegsete inglise naiste testamentides on annakusaajatena eelistatud naisi. Sellised heategevuslikud annakud, eriti vaestele leskedele, võivad viidata naiste teadlikkusele sellest, et nad olid majanduslikult ebasoodsas olukorras olev

klass; vt Erickson, „Women and Property in Early Modern England“ (London: Routledge, 1993), 204–21. Allyson M. Poska on hiliskeskaegse ja varauusaegse Galicia kohta väitnud, et abielunaistel oli vabadus pärandada oma kaasavara, kuigi nad ise polnud seda pärinud, ja pool ühisest abieluvarast, ning et nad pärandasid selle vara tihti naistele; naisliini kaudu anti edasi eelkõige perekonna eluase; vt Poska, „Women and Authority in Early Modern Spain: The Peasants of Galicia“ (Oxford: Oxford University Press, 2006), 157–61. Claire E. de Trafford on uuringus Westminsteri statuudi „De donis“ (1285) mõjude kohta kirjeldanud „naiste maade“ üleandmist; s.t naine võis oma osa abieluvarast anda edasi oma tütardele osana *nende* abieluvarast, mistõttu võis tekkida arvamus, et tütardele oli neile maadele eriline õigus. de Trafford, „Share and Share Alike? The Marriage Portion, Inheritance, and Family Politics“ teoses „Studies on Medieval and Early Modern Women: Pawns or Players?“ toim. Christine Meek ja Catherine Lawless (Dublin: Four Courts Press, 2003), 41–48.

¹¹² CG 2, XXXV.4.

¹¹³ FV V.II.6, 8; V.V.6.

¹¹⁴ C. Tort. V.2.3.

¹¹⁵ García Herrero, „Viudedad foral y viudas aragonesas“, 432–44. Aastal 1348 lisati veel üks tingimus: *kumbki* abikaasa jäi varalistest õigustest ilma, kui ta oli vastutav teise abikaasa surma eest..

¹¹⁶ García Herrero, „Viudedad foral y viudas aragonesas“, 437–38.

¹¹⁷ FV V.II.6 ja 8; V.V.6.

¹¹⁸ CL III. [34] („De donationibus ante nuptias“).

¹¹⁹ Selleteemalist arutlust vt García Herrero, „Viudedad foral y viudas aragonesas“, 443–44. Võrdlust teiste keskaegse Vahemere piirkonna aladega vt Klapisch-Zuber, „The 'Cruel Mother'“, 190–91.

¹²⁰ AHCM, Manuals del veguer 10, 15r (1315).

¹²¹ AHCM, Manuals del veguer 6, 64v–65r (1310).

¹²² Winer, „Women, Wealth, and Community“, 58.

¹²³ Julie Hardwick on märkinud, et eestkoste saamiseks pereliikmed omavahel ei võistelnud, vaid üritasid vahel seda kohustust kuluva aja ja raha tõttu isegi vältida, Hardwick, „The Practice of Patriarchy: Gender and the Politics of Household Authority in Early Modern France“ (University Park: Pennsylvania State University Press, 1998), 120–28.

¹²⁴ C. Tort. 5.6.1. Naised võisid sellest positsioonist ka loobuda; Tortosa koodeks täpsustab, et eestkosteõigus läheb esmalt ühele, siis teisele, „kui nad seda soovivad“.

¹²⁵ Winer, „Women, Wealth, and Community“, 51–58; Vinyoles i Vidal, „Les barcelonines“, 111. Grace Coolidge märgib, et leskede eelistamine eestkostjatena jätkus Hispaanias ka varauusajal, vaatamata näilisele vastuolule naise loomult nõrkadeks pidava õigusliku eelduse ja eestkostja märkimiväärse õigusliku, sotsiaalse ja majandusliku vastutuse vahel. Coolidge, „'Neither Dumb, Deaf, nor Destitute of Understanding': Women as Guardians in Early Modern Spain“, *Sixteenth Century Journal* 36 (2005): 673–81; Christiane Klapisch-Zuber märgib hiliskeskaegse Firenze kohta, et moralistid kiitsid leskedest eestkostjaid, kuna nad olid „nii ema kui ka isa eest“, samal ajal tunnistasid, et naised ei sobinud või neil polnud oskusi mõne isaliku ülesande jaoks (nt poegadele avaliku elu ja poliitika tutvustamine või isa perekonda kuulumise tunde tekitamine); Klapisch-Zuber, „The 'Cruel Mother'“, 195–96.

¹²⁶ ACA, C, Reg. 21, 74v (1272), viidatud: Winer, „Women, Wealth, and Community“, 49.

¹²⁷ ACA, C, Reg. 436, 134v–135r (1329). Viide „sobilikule“ („on sobilik, et nimetatud Ramoni lapsed elavad oma emaga, mitte eelnimetatud konkubiiniga“) paistab siiski olevat rohkem seotud asjaoluga, et ema asemel vanaisaga elades puutuksid lapsed kokku vanaisa ebahariliku elukorraldusega.

¹²⁸ CADC 6.2.1.

¹²⁹ AHCM, Manuals del veguer 8, 43v (1313).

¹³⁰ ACA, C, Reg. 437, 12r (1330).

¹³¹ AMG, Pergamins 220 (1325).

¹³² ACA, C, Reg. 436, 134v–135r (1329).

¹³³ AHCM, Manuals del veguer 8, 46r–v (1313).

¹³⁴ AHCM, Manuals del veguer 8, 46r–v (1313).

¹³⁵ Põhjalikku uurimust ühelt majapidamise kontseptsioonilt teisele ülemineku kohta ja naise juhitud majapidamise võimalikkusest vt Howell, „The Marriage Exchange“, 27–45 ja 124–37.

¹³⁶ Klapisch-Zuber, „The 'Cruel Mother'“, 186–96.

¹³⁷ Winer, „Women, Wealth, and Community“, 49-50 ja 5; vt ka Haluska-Rausch, „Transformations in the Powers of Wives and Widows“, 156–60.

¹³⁸ Küsimus ei pruugi olla niivõrd selles, miks Aragóni Krooni naisi peeti ainueestkostjaks ja vara valitsejaks sobivaks, vaid selles, miks Itaalia linnade õiguskultuuris neid sobivaks ei peetud. Vastus võib peituda asjaolus, et Itaalia linnade õiguskultuuris oli endiselt tähtsal kohal Lombardia õiguse *mundium* – pereisa märkimisväärne võim isegi täiskasvanud naise ja tema õigusvõime üle, aga ka nimetatud piirkonna kõrgklassi perekondade innukus *mundium*'i kontseptsiooni patriarhaalse *casa* teenistusse rakendada. Thomas Kuehn, „Person and Gender in the Laws“ teoses „Gender and Society in Renaissance Italy“, toim. Judith Brown ja Robert Davis (London: Longman, 1998), 97 – 101; Kathryn Reyerson ja Thomas Kuehn, „Women and Law in France and Italy“ teoses „Women in Medieval Western European Culture“, toim. Linda E. Mitchell (New York: Garland, 1999), 136–38.

¹³⁹ Vt nt CADC 5.4.1.

¹⁴⁰ Enrique Gacto Fernández, „Entre la debilidad y la simpleza: la mujer ante la ley“, Historia 16, 145 (1988): 29.

¹⁴¹ AHCM, Manuals del veguer 7, 32v–33r (1312).

¹⁴² Chabot, „Widowhood and Property“, 296–301; Howell, „The Marriage Exchange“, 144–52.

¹⁴³ CADC 5.4.1b; vt ka Jesús Lalinde Abadía, „La jurisdicción real inferior en Cataluña („Corts, veguers, batlles“)“ (Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona, Museo de Historia de la Ciudad, 1966), 121.22; ja Christina Forns de Rivera, „El ejercicio de la tutela por las mujeres de los ciudadanos de Barcelona (siglos XII–XIV)“ teoses „Historia de la mujer e historia del matrimonio“, toim. María Victoria López Cordón ja Montserrat Carbonell i Esteller (Murcia: Universidad de Murcia, 1997), 54-55.

¹⁴⁴ Arxiu de la ciutat de Barcelona, 1-2-1664, viidatud: Forns de Rivera, „El ejercicio de la tutela por las mujeres“, 56–59. Rebecca Winer viitab sarnasele juhtumile Perpignanist mõni aastakümme varem, 1279. aastal, milles Duran de Pererar' lesk Sança pidi *veguer*' ees vande all loobuma oma õigusest olla kaitstud kadunud abikaasa võlgade eest ja avalikult (kuigi mitte vande all) kinnitama, et ei abiellu uuesti; ACA, Pergamins Pere II 177, viidatud: Winer, „Women, Wealth, and Community“, 47.

¹⁴⁵ Forns de Rivera, „El ejercicio de la tutela por las mujeres“, 56–59.

¹⁴⁶ FV V.I.14 ja V.II.1; CG 2, XXXV.3-4 ja XXXVI.1; „Fueros, Observancias, Actos de Corte, Usos y Costumbres ... del reino de Aragón“ (edaspidi FA) 669. Aragóni Kuningriigi kohta vt García Herrero, „Viudades foral y viudas aragonesas“, 437-38. Kataloonia seadustikus „Constituciones“ mainitakse vaid leske, kes „rüvetab oma abikaasa voodit“ lesepõlve ajal teise mehega seksuaalsuhtesse astudes (CADC V.3.1); ometi on tõenäoline, et uuesti abiellumine, millega kaasnesid peaaegu alati seksuaalsuhted, võis samamoodi kaasa tuua kasutusvaldusest ilmajäämise. Selle teema kohta Aragóni Krooni Perpignani piirkonnas vt Winer, „Women, Wealth, and Community“, 42–44; teiste Vahemere piirkonna alade kohta vt Laure Verdon, „La femme en Roussillon aux XIIe et XIIIe siècles: statut juridique et économique“, Annales du Midi 227 (1999):304-5; Béghin-Le Gourriérec, „La tentation du veuvage“, 169–72; Klapisch-Zuber, „The 'Cruel Mother““, 189-90.

¹⁴⁷ Béghin-Le Gourriérec, „La tentation du veuvage“, 179-80.

¹⁴⁸ Bonaventura, Comm.: Sent. 4.42.3.2, viidatud: James A. Brundage, „Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe“ (Chicago: University of Chicago Press, 1987), 477.

¹⁴⁹ Hostiensis, „Summa Aurea“, lib. 4, tit. „De secundis nuptiis“, viidatud: Brundage, 477.

¹⁵⁰ FA 669.

¹⁵¹ CG 2, XXXV.3.

¹⁵² AHCM, Manuals del veguer 6, 22r (1309).

¹⁵³ Forns de Rivera, „El ejercicio de la tutela por las mujeres“, 56–59.

¹⁵⁴ Cod. 5.35.1.

¹⁵⁵ Cod. 2.12.21. Meessoost eestkostjad võisid otsuste tegemise õiguse emale üle anda, kui abikaasa oli oma testamendis naise õiguslikuks eestkostjaks nimetanud, ent meessoost eestkostjatel oli ikkagi õiguslik vastutus (Cod. 5.46.2); tavalisem võis olla klassikalise juristi Papinianuse nõuande järgimine – kuna testament, milles mees nimetas eestkostjaks oma naise, polnud seaduslik, oli seaduslikult määratud eestkostjal targem õigusnõuandja poole pöörduda (Dig. 26.2.26 pr. ja 36.1.76.1). Põhjalikumat arutlust vt Jane Gardner, „Women in Roman Law and Society“ (Bloomington: Indiana University Press, 1986), 147–50.

¹⁵⁶ „Codex Theodosianus“ 3.17.4; vt ka Gardner, „Women in Roman Law and Society“, 150.

¹⁵⁷ Béghin-Le Gourriérec, „La tentation du veuvage“, 179.

¹⁵⁸ Forns de Rivera, „El ejercicio de la tutela por las mujeres“, 62.

¹⁵⁹ Tim Stretton on väitnud, et lesed olid kohtusaalis vastuolude küüsis: nad võisid kasutada oma seisundiga kaasnevat „nõrkust“ enda kasuks, kuid ainuüksi kohtuasjas osalemine rääkis sellele nõrkusele vastu. Stretton, „Widows at Law in Tudor and Stuart England“ teoses „Widowhood in Medieval and Early Modern Europe“, toim. Cavallo ja Warner, 193–208, eriti 195–99. Ma ei vaidle sellele väitele vastu; minu argument esindab sama mündi teist külge.

2. Tõlkeanalüüs

2.1. Tõlkimise lähtekohad

Lähtetekst on pärit keskajale spetsialiseerunud ajaloolase Marie A. Kelleheri teosest „The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon“, mis ilmus 2010. aastal sarjas „The Middle Ages Series“, mida annab välja kirjastus University of Pennsylvania Press. Teoses analüüsib Kelleher naiste ja õiguse suhet ühes hiliskeskaegse Euroopa suurriigis, Aragóni Kroonis. Kelleher on oma uurimuses kasutanud 13.-14. sajandist pärinevaid õigusdokumente ja teisi õigusallikaid, millele toetudes ta argumenteerib, et naised polnud hiliskeskaja Aragóni Krooni õigussüsteemis passiivsete kannatajate rollis, vaid kaitsesid kohtusaalides aktiivselt oma õigusi (seda küll neile seatud piirides), kasutades oma eesmärkide saavutamiseks teadlikult kohtustrateegiaid. Teos on jagatud neljaks peatükiks, millest on tõlkimiseks valitud teine peatükk, kus autor käsitleb naiste osalusel toimunud asjaõiguslikke kohtuvaidlusi.

Teos ei puuduta ainult üht kindlat valdkonda, vaid selles on kombineeritud kolm erinevat ala: õigus, soouuringud ja ajalugu. Kuigi raamatus käsitletakse naiste ja õiguse omavahelist suhet, ei saa seda lahutada konkreetsest ajaloolisest kontekstist, mis Kelleheri uurimust raamib. Seetõttu peaks raamatu keskseks valdkonnaks nimetama just ajalugu. Lähtetekst võikski oma uudse lähenemise tõttu kasulik olla eelkõige ajaloolastele, kes tegelevad keskaegse Hispaania, õigusteaduse või naiste ajaloo uurimisega, ent huvi võib see pakkuda ka veidi laiemale lugejaskonnale.

Teksti tõlkimisel soovisin ma hüpoteetilisse lugejaskonda lisaks õpetlastele (näiteks keskaegse Hispaania ajaloo spetsialistidele või naisajaloo uurijatele) kaasata ka teisi asjahuvilisi. Niisiis ei pea lugeja ilmtingimata olema kindla ala spetsialist, ent üheks teose tõlkimise lähtekohaks oli siiski eeldus, et lugeja tunneb teatud määral õiguskeele ja soouuringute terminoloogiat. Ometi oli parema arusaadavuse nimel vajalik teha mõni selgitav lisandus (kas teksti sisse või joonealuse märkusena), eriti katalaani-, aragoni- või ladinakeelsete tsitaatsõnade puhul, kuna nende keelte oskust lugejalt ei eeldata. Mõnel juhul, kui tsitaatsõna sai asendada eestikeelse vastega, jäi võõrkeelne

sõna tõlkest täiesti välja. Sealjuures püüdsin lähteteksti ja hüpoteetilist lugejat silmas pidades vältida liigset lihtsustamist ja tarbetuid lisandusi.

Tõlkimisel olen arvestanud ka tekstitüüpi. Roda P. Roberts (1995: 73) kohaselt saab tekstid lähteteksti üldise funktsiooni järgi jaotada pragmaatilisteks ja kirjanduslikeks. Pragmaatilise teksti üldine funktsioon on olla praktiliselt kasulik, kirjanduslik tekst peab aga esteetiliselt paeluma. Konkreetse funktsiooni järgi saab tekstid liigitada informatiivseteks, vokatiivseteks ja ekspressiivseteks. Informatiivse teksti eesmärk on lugejale teavet pakkuda, vokatiivne tekst püüab lugejat mõjutada teatud moel käituma ning ekspressiivne tekst võimaldab lugejal autori mõtetest ja stiilist osa saada. Sarnast jaotust on kasutanud teisedki autorid: näiteks ka Peter Newmark (1981: 13–15) jaotab tekstid lähteteksti funktsiooni järgi informatiivseteks, vokatiivseteks ja ekspressiivseteks. Nende kriteeriumide alusel saab selles magistritöös käsitletava lähteteksti liigitada pigem pragmaatiliseks ja informatiivseks, kuna teksti puhul on esmatähtis just selle sisu ja edastatav teave. Niisiis lähtusin tõlkides tekstitüübist ning seejuures oli peamine eesmärk säilitada sihtteksti juures sama funktsioon mis lähtetekstil. Kindlasti ei puudu täielikult ka esteetiline-ekspressiivne pool, mistõttu on tõlkes üritatud edasi anda ka autori vormilisi ja stiililisi taotlusi, ent põhiorhk on asetatud siiski pragmaatilisele ja informatiivsele.

Veel teeb Roberts (1995: 73) lähteteksti spetsialiseerituse järgi vahet üldistel (*general*) ja spetsialiseeritud (*specialized*) tõlgetel, ent selline jaotus kehtib peamiselt pragmaatilistele tekstidele. Spetsialiseeritud tõlget iseloomustab ühe või mitme konkreetse valdkonna käsitlemine ja oskussõnavara kasutamine. Valdkonna järgi saab sellised tekstid jaotada veel teaduslik-tehnilisteks (*sci-tech*) ja sotsiaal-majanduslik-poliitilisteks (*socio-eco-political*). Siinne lähtetekst on spetsialiseeritud, kuid puhtalt teaduslik-tehniliseks või sotsiaal-majanduslik-poliitiliseks on seda raske liigitada. Roberts oma liigitust ei täpsusta ja kummagi tekstitüübi jaoks mingeid kriteeriume ei sea. Kuna tegu on aga sotsiaalsete temade teadusliku käsitlusega, siis võiks öelda, et tekst on nende kahe tüübi kombinatsioon. Jody Byrne'i (2012: 2-3) järgi sobitub tekst aga teaduslike tekstide hulka. Sealjuures rõhutab Byrne, et vaatamata paljudele sarnasustele ja kattuvustele ning tõsiasjale, et neid tihti koos käsitletakse (mida tegi ka Roberts), ei ole teaduslik (*scientific*) tekst sama mis tehniline (*technical*) tekst, ning

peab nende eristamist oluliseks. Byrne'i (2006: 7-8) kohaselt on teaduslik tekst seotud eelkõige „puhta“, s.t teoreetilise suunitlusega teadusega, ning tehniline tekst on seotud teadusliku teadmise praktilise kasutusega. Lähteteksti spetsialiseeritust ja teaduslikkust arvestades võtsin eesmärgiks kasutada tekstis käsitletavate valdkondadega (eelkõige soouuringutega) seotud oskussõnavara ning vältida liigset üldkeelsust. Seda õigustab ka eelmainitud asjaolu, et lugejalt eeldatakse teatud määral nende valdkondade tundmist. Soouuringutega seoses valisin mõnel korral üldkeelsema sõna või väljendi asemel oskussõnavarasse kuuluva ka sel põhjusel, et soovisin anda oma panuse selle valdkonna eestikeelse terminoloogia ühtlustamisse.

Kuigi õiguskeelega terminoloogiaga seotud tõlkeküsimusi eraldi ei analüüsita (küll aga käsitletakse tsitaatsõnade hulka kuuluvaid õiguskeelega sõnu ja väljendeid), olen sealgi püüdnud liigset üldkeelsust vältida, ent eesmärgiks polnud kindlasti ka terminoloogilise ranguse poole püüdnud. Pidasin sellist lähenemist õigustatuks, kuna lähteteksti ei käsitleta selles magistritöös õigustekstina. Näiteks kui õigusaktides on oluline teha vahet terminitel *kinnisasi* ja *kinnisvara*, siis siinses tõlkes nende sõnade vahelist eristust alati rangelt järgitud pole. Küll aga olid tõlkimisel kasulikud õiguskeele seotud allikad, näiteks asjaõigusseadus (2015), pärimisseadus (2016), õpik „Sissejuhatus õigusteadusesse“ (Anepaio, Hussar, Jaanimägi *et al.* 2003) ja kogumik „Õigus ja keel“ (Justiitsministeerium 2000).

Tõlkimisel arvestasin ka tõlkija nähtavuse/nähtamatuse küsimusega, mis kerkis esile seoses täienduste ja joonealuste märkuste tegemisega. Nagu mainitud, oli otstarbekas teksti teha teatud lisandusi ning seejuures oli vaja otsustada, kas kasutada tekstisiseseid täiendusi (mille puhul lugeja ei pruugigi taibata, et tegu on tõlkija lisandusega) või allmärkusi, millega tõlkija end paratamatult nähtavaks teeb. Nähtavuse/nähtamatuse teemat on põhjalikult käsitlenud Lawrence Venuti (1995), kes ei nõustu levinud arvamusega, et hea tõlke puhul on tõlkija nähtamatu. Vastupidi, ta pooldab hoopis tõlkimisstiili, milles tõlkija on nähtaval kohal. Venuti kohaselt, niisiis, võiks joonealuste märkuste kasutamine tõlkija nähtavuse seisukohalt igati tervitatav olla. On öeldud, et ka kõige asjakohasem allmärkus tähendab, et tõlge on ebaõnnestunud (Lange 2008: 33). Anne Lange (*ibid.*: 34-35) tunnistab, et oma voorused joonealustel märkustel siiski on ning soovib lähtuda kirjanduse kahest liigist, nagu

neid tutvustab Ezra Pound: „On raamatuid, mida loetakse oma võimete arendamiseks – selleks, et teada ja taibata rohkem ning kiiremini kui enne nende lugemist –, ja raamatuid, mis täidavad puhkusevahendi, uimasti, opiaadi, vaimusäangi otstarvet.“ Nimetatud juhtudest esimesel oleks allmärkuste lisamine kindlasti asjakohasem kui näiteks ilukirjanduse puhul. Kuna selles töös käsitletav tekst kuulubki Poundi kahest kategooriast esimesse, s.t peaks arendama lugeja võimeid ja täiendama tema teadmisi, on ka siin joonealuste märkuste tegemine õigustatud. Nimetatud põhjustel ongi tõlkes vajadusel allmärkusi kasutatud. Kindlasti polnud tõlkija nähtavaks tegemine märkuste kaudu eesmärk omaette, vaid osutus lihtsalt teksti funktsiooni ja hüpoteetilist lugejat silmas pidades otstarbekaks lahenduseks. Samas olid vajalikud täiendused enamasti piisavalt lühikesed, et need otse teksti sisse lisada. Leian, et liigsed allmärkused muutnuks lugemise vähem sujuvaks.

2.2. Pealkirjast

Teose pealkiri „The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon“ on tõlgitud järgmiselt: „Naise mõõdupuu: õigus ja naise identiteet Aragóni Kroonis“. Probleemaatiline oli eelkõige sõna *measure* tõlkimine. Võimalikul eestikeelsel vastel *mõõt* on küllalt palju tähendusi, mistõttu võib see sõna ebatäpseks jääda või tekitada kõrvalisi assotsiatsioone. Vaste leidmisel on lähtutud eelkõige tekstist endast. Kelleher (2010: 11–13) argumenteerib, et keskaegse Aragóni Krooni naised osalesid aktiivselt kohtuvaidlustes, ent nad pidid tegutsema kindlate õiguskategooriate piires ja vastama teatud eeldustele, mis keskaja naiste kohta käisid. Kelleher jagab tähtsad tegurid kolmeks: esiteks peeti naisi loomult nõrkadeks, haavatavateks ja seetõttu erilist kaitset vajavateks; teiseks määratleti naisi meeste kaudu: naine oli eelkõige kellegi tütar, abikaasa või lesk; kolmandaks mõjutas naise õiguslikku identiteeti tema maine, mis sõltus eelkõige seksuaalkäitumisest, ning kahjustatud maine võis naise õiguskaitset täielikult ilma jätta. Kohtuvaidlustes osaledes pidid naised neid kultuurilisi ja õiguslikke ootusi silmas pidama ja enda heaks ära kasutama. See tähendab, et kohtus edu

saavutamiseks ei olnud naistel võimalik neile seatud ootustest kuigi palju kõrvale kalduda.

Eelnimetatud arvestades pidasin sobivamaks piltlikut väljendit *mõõdupuu*, mis on ühes tähenduses sõna *mõõt* sünonüüm. Ülekantud tähenduses on mõõdupuu millegi (või kellegi) hindamise alus. Tol ajal olidki naiste hindamise aluseks ehk mõõdupuudeks nimetatud eeldused, mis on teoses ka kesksel kohal. Kui naine neile eeldustele ei vastanud, ei andnud ta teatud mõttes naise *mõõtu* välja: näiteks lesed pidid eestkosteõiguse saamiseks ja kadunud abikaasa pärandi valitsemiseks loobuma naistele omistatud haavatavuse rõhutamisest, millega nad eemaldusid õiguslikust „naiste“ kategooriast (Kelleher 2010: 79).

2.3. Soouuringute terminoloogia

Lähtetekstis on Aragóni Krooni õiguse ajaloo tihedalt põimunud ka naiste ajalugu. Seetõttu leidub tekstis ohtralt soouuringutega seotud sõnavara, mille tõlkimine osutus terminoloogilise ebahütluse tõttu paljuski problemaatiliseks.

Soouuringud on noor, kuid kahtlemata väga jõudsalt arenev uurimisvaldkond. Selle, nagu ka paljude teiste teadusharude kese asub ingliskeelses maailmas. Just seal said soouuringud 1970. aastatel hoo sisse. Eesti kontekstis saab soouuringutest rääkida aga alles alates 1990. aastatest. Erinevatel põhjustel on areng olnud vaevalisem kui paljudes teistes lääneriikides ning ühtset distsipliini siin veel välja kujunenud pole. (Marling 2011: 13-14)

Kui arvestada eelmainitud – soouuringute uudsust maailmas laiemalt, aga eriti Eestis, raskusi soouuringute muutmisel Eesti teaduse loomulikuks osaks ning seda, et teadusmaailmas avaldatakse enamik artikleid inglise keeles –, siis on mõistetav, et selle valdkonnaga seotud eestikeelne terminoloogia on küllalt ebahütlane. Jõupingutusi on selles vallas aga tehtud. 2002. aastal koostas Jana Jalvi Tartu Ülikooli germaani-romaani filoloogia osakonnas magistriprojektina inglise-eesti soolise võrdõiguslikkuse sõnastiku, samateemaline valiksõnastik pärineb magistriprojektina 2010. aastast Aimi

Tedresalult. Jalvi sõnastiku koostamisest on möödas juba 14 aastat, Tedresalu projektist möödub 6 aastat. Veel varasemast ajast, 1999. aastast, pärineb Sotsiaalministeeriumi „100 mõistet naiste ja meeste võrdõiguslikkuse kohta“. Selle aja jooksul on soouuringute terminoloogia aga täienenud. Lisaks, nagu allpool selgub, kasutab Tedresalu oma sõnastikus mitmel juhul ka selliseid sõnu ja väljendeid, mida leidub peamiselt vanemates, 10–15 aasta tagustes materjalides.. Niisiis on nimetatud sõnastike koostamisest möödas küllalt palju aega või ei sisalda need kõige ajakohasemaid väljendeid, samuti on need ka üsna väikese mahuga. Seetõttu ei saanud neid tõlkimise juures kahjuks kuigi palju kasutada. Tõlke analüüsimisel olid need aga huvitav uurimismaterjal.

Kui heita pilk soouuringuid puudutavatele tekstidele, saab kiiresti selgeks, et paljuski valitseb terminoloogiline ebahütlus. Näiteks on 2011. aastal ilmunud õpikus „Sissejuhatus soouuringutesse“ osa autoreid kasutanud terminit *soouuringud* ning teised autorid terminit *sugupooleuuringud*. Selle lahknevuse on õpiku toimetaja Raili Marling (2011: 7) ka ise sissejuhatuses ära märkinud. Iseenesest ei tohiks paralleelvormide kasutamine enamikul juhtudest kuigi palju sisulisi vääritimõistmisi põhjustada, eriti soouuringutega tegelejate seas. Ehk on see üks põhjustest, miks pole selles valdkonnas täpse ja ühtse terminoloogia väljatöötamisega seni põhjalikult tegeldud – selleks on lihtsalt puudunud põletav vajadus. Positiivselt poolelt tõstab Marling (*ibid.*: 15) esile nais- ja meesuuringute ajakirja Ariadne Lõng, milles avaldatakse eestikeelseid uurimusi ning mis aitab sellega kaasa eestikeelse oskussõnavara arenemisele. Ka siinse tõlke analüüsimisel ja soouuringutes kasutatava sõnavaraga tutvumisel oli Ariadne Lõng kasulik allikas. Veel on tuginetud näiteks õpikule „Sissejuhatus soouuringutesse“ (*ibid.*), kogenud soouuriija Barbi Pilvre doktoritööle „Naiste meediarepresentatsioon Eesti ajakirjanduskultuuri ja ühiskonna kontekstis“ (2011), tõlkekogumikule „Võtmesõnad“ (Koivunen, Liljeström 2003), Sotsiaalministeeriumi artiklikogumikule „Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013“ (Roosalu 2014) ja Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutuse välja antud õpetajatele mõeldud soolise võrdõiguslikkuse käsitlemist puudutavale käsiraamatule (Papp, Kütt 2013).

Allpool käsitletakse peamisi soouuringutega seotud sõnu ja väljendeid, mis tekstis esinesid. Esmalt vaadeldakse sõnade *sex* ja *gender* erinevust, eestikeelseid

vasteid ja lähteteksti tõlkimisel tehtud valikuid. Sealjuures on peamiselt silmas peetud olukordi, kus need kaks terminit esinesid eraldiseisvate sõnadena. Seejärel käsitletakse sõna *gender* problemaatilisemates liitsõnades ja sõnühendites ning viimasena vaadeldakse täiendi *gendered* tõlkimist.

2.3.1. *Sex, gender*

Soouuringute keskseks terminiks on mõistagi *sugu*. Selle eestikeelse vaste taga võib inglise keeles peituda kas *sex* või *gender*. Esimene neist tähistab bioloogilist, teine sotsiaalset sugu. Inglisekeelses maailmas hakati neid kahte eristama 1970ndatel, mil sai üha selgemaks, et sugu pole vaid bioloogiline paratamatus (*sex*), vaid ka sotsiaalkultuuriline konstruktsioon (*gender*). Sotsiaalse soo skaala on märksa laiem kui bioloogilise soo oma, mida ollakse harjunud käsitlema binaarselt (mees-naine). Ometi pole ka see alati nii olnud ning 1990ndatel hakkas üha enam levima arusaam, et ka bioloogiline sugu on kultuuriliselt konstrueeritud (Marling 2011: 8). Näiteks Thomas Laqueur (1990: 4; 25–28) on tutvustanud ühe (bioloogilise) soo teooriat. Nimelt väidab ta, et 18. sajandini usuti, et mehed ja naised on ühe ja sama soo esindajad – lihtsalt naiste suguorganid olid sissepoole kasvanud, mistõttu naine oli justkui mehe vähem täiuslik versioon.

Inglisekeelsetele sõnadele *sex* ja *gender* vastab niisiis eestikeelne *sugu*, millele saab vajadusel eristuseks lisada kas *bioloogiline* või *sotsiaalne*. Veidi keerulisemaks muudab olukorra ehk termini *sugupool* kasutus. Tasub märkida, et vahel on sõnu *sugu* ja *sugupool* kasutatud erinevates tähendustes – esimest bioloogilise, teist sotsiaalse soo kohta. Seda on teinud näiteks Piia Tammpuu (1998) oma seminaritöös „Sotsiaalne sugu kui institutsioon ja võimusuhted“. Kaks aastat hiljem, 2000. aastal, on Anu Laas oma magistriväitekirjas „Feministlik perspektiiv sotsioloogias“ esitanud Tiiu Eretilt saadud eksperdiarvamuse. Erelt (Laas 2000: 219) soovib nii bioloogilise kui ka sotsiaalse soo kohta kasutada võimalusel lihtsaimat varianti *sugu* ning kui sellest „jääb keeletunde järgi väheks“, siis sõna *sugupool*. Ka teistes uuritud materjalides, millest enamik pärineb hilisemast ajast kui Laasi töö, on neid kaht terminit kasutatud siiski

sünonüümidena (nii bioloogilise kui ka sotsiaalse soo kohta), samuti võrdsustab õigekeelsussõnaraamat (2013) need kaks. Mainitud „keeletunne“ on muidugi vaieldav – samas eksperdiarvamuses soovib Erelt näiteks kasutada sõna *soouuringud* asemel sõna *sugupooleuuritud*. Konkreetseid põhjendusi ta küll ei too, ent võib arvata, et tegu ongi tema enda isikliku keeletunnetusega. Erelti arvamusele toetudes peab ka Tedresalu (2010: 11) sõna *soouuringud* pigem ebasobivaks, ent tasub siiski meeles pidada, et Laasi tööst on nüüdseks möödunud hulk aastaid ja sellega ehk toimunud ka teatavad nihked inimeste keeletunnetuses. Uuritud materjalile tuginedes eelistavad lisaks siinse magistritöö autorile ka paljud soouuringutega tegelejad just lühemat ja lihtsamat varianti *soouuringud*, mis ei tohiks enam ka võõristust tekitada.

Muus osas pidasin Erelti soovitus kasutada võimalusel sõna *sugu* ja vajadusel sõna *sugupool* igati asjakohaseks ning tõlkides on sellest ka lähtunud. Enamikul juhtudest osutus lühema sõna kasutamine sobivaks variandiks. Näiteks:

*The second is an argument about the nature of the relationship between women, **gender**, and legal culture.*

*Teine neist käsitleb naiste, **soo** ja õiguskultuuri vaheliste suhete loomust.*

[...] assumptions about the relative capacities and failings of the female sex in general.

*[...] eeldustele nais**soo** üldiste võimete ja puudujääkide kohta [...]*

Ometi jäi keeletundele toetudes üksikutel juhtudel sõnast *sugu* tõepoolest väheks. Kahel korral tekkis vajadus kasutada sõna *sugupool*:

*[...] the representations of **gender** in the prescriptive sources [...]*

*[...] **sugupoolte** kujutamise viis normatiivsetes allikates [...]*

[...] *but the weakness of their sex actually prevented them from doing so competently.*

[...] *vaid nende sugupoolele omane nõrkus lausa takistas neid seda pädevalt tegemast.*

Neist kahest näitest esimeses viitab lähteteksti autor nii meeste kui ka naiste kujutamisele õigusallikates. *Sugupool* rõhutab mees-naine binaarsust rohkem kui lihtsalt *sugu* ja tõstab esile, et juttu on nii meeste kui ka naiste ehk nii ühe kui ka teise *poole* kohta käivatest kujutamise viisidest. Siinkohal väärib märkimist, et *sugupoole* taga aimatav binaarsus on üks põhjustest, miks seda sõna muidu, eriti tänapäevases kontekstis, pigem väldiksin: nagu eespool mainitud, ei saa sotsiaalset sugu tänapäeval binaarsena käsitleda, kuna tegu on hoopis laiema skaalaga. Seetõttu on ka siinse teksti puhul võimalusel eelistatud *sugu*, kuid nende konkreetsete näidete juures pidasin siiski pikemat varianti sobivamaks.

Teise näite juures pole sõna *sugupool* kasutatud mitte binaarsuse rõhutamiseks, vaid hoopis seetõttu, et häirima hakanuks sõna *sugu* teised tähendused: *nende soole omane* seostus pigem seisuse või rahvusega (nt *kõrgest soost noormees*). Loomulikult pole kõnealuse näitelause puhul tegelikult ohtu, et need kaks tähendust võiks omavahel segamini minna, kuid paralleeltähendus oli piisav põhjus selleks, et otsustada teise variandi kasuks.

Ühel korral esineb tõlkes ka sõnapaar *bioloogiline sugu*:

*The root of a married woman's real (as opposed to theoretical) incapacity lay less in the fact of her **biological sex** [...]*

*Abielunaise tõeline võimetus (vastandatuna teoreetilisele võimetusele) ei tulenenud mitte niivõrd tema **bioloogilisest soost** [...]*

Sex iseenesest juba tähistabki bioloogilist sugu, mistõttu pole inglise keeles tegelikult tarvidust täiendi *biological* järele. Kuna lähteteksti autor pidas selle sõna rõhutamist

mingil põhjusel vajalikuks, oli ka tõlkes kohane tuua sisse sõna *bioloogiline*, seda enam, et lihtsalt *sugu* ei reeda alati, kas viidatakse bioloogilisele või sotsiaalsele soole.

2.3.2. *Gender system, gender ideologies, matters of gender*

Eelmistes näidetes esinesid *sex* ja *gender* enamasti eraldiseivate sõnadena. Järgnevalt vaadeldakse sõna *gender* tõlkimist problemaatilisemates liitsõnades ja sõnaühendites. Esmalt käsitletakse kolme väljendit, mille eestikeelse vastena kasutati lühikest liitsõna (*soo-*). Esimene neist on *gender system*:

[...] *devoting special attention to [...] the way that these legal developments shaped the medieval **gender system**.*

[...] *pöörates erilist tähelepanu [...] sellele, kuidas toimunud õiguslikud muutused keskaja **soosüsteemi** kujundasid.*

Väljendile *gender system* õnnestus uuritud allikmaterjalidest leida kaks vastet: *soosüsteem* ja *soorollide süsteem*. Nendest teist on kasutanud näiteks Tedresalu (2010: 30) oma sõnastikus (vastena väljendile *sex/gender system*). See ei tundu aga parim lahendus: sõnale *soorollid* vastab ingliskeelne *gender roles*, *soorollide süsteemile* vastab seega pigem *gender role system*, mis on inglise keeles samuti kasutusel. Eestikeelset väljendit *soorollide süsteem* võib leida näiteks ühest Ariadne Lõnga numbrist (Sakova 2005/2006: 126), ent uuritud materjalides leidis sõna *soosüsteem* siiski oluliselt rohkem, samuti vastab see täpsemalt lähtetekstile.

Algul tundus *soosüsteem* petlikult lihtsa tõlkevastena, ent see termin on soouuringute sõnavaras täiesti kasutusel. Muu hulgas on sõna *soosüsteem* väljendi *gender system* vastena kasutatud võrdõigusvoliniku koduleheküljel (Võrdõigusvolinik *s.a.*), kus on defineeritud teisigi soolise võrdõiguslikkuse põhitermineid. Nimetatud

allika kohaselt väljendub soosüsteem tegelikkuses, mida peaaegu kõik sotsiaalsed institutsioonid normaalse ja etteantuna käsitlevad. Kehtiv soosüsteem määrab, kuidas jagunevad sugude vahel ametid ning mida peetakse naiselikuks ja mehelikuks. Samuti on just seda vastet kasutatud ja soosüsteemi mõistet käsitletud tõlkekogumikus „Võtmesõnad“. Kogumiku kohaselt pärineb termin *sex/gender system* aastast 1975, mil selle võttis kasutusele Ameerika antropoloog Gayle Rubin, kelle püüdluseks oli luua termin, mis kirjeldaks ja analüüsiks bioloogia sotsiaalset korrastamist ja sookäsituste reprodutseerimist. Rubini kohaselt muudetakse soosüsteemi raames „bioloogiline seksuaalsus“ inimliku tegevuse toodeteks ehk sotsiaalseteks suheteks. (Koivunen, Liljeström 2003: 113)

Järgmisena käsitletakse väljendit *gender ideologies*:

[...] *rather than merely a means by which gender ideologies might be imposed [...]* [...] *mitte pelgalt vahendina, millega sooideoloogiaid kehtestada [...]*

Tedresalu (2010: 26) defineerib väljendit *gender ideology* kui ideede ja käitumisviiside kogumit, mis organiseerib, reguleerib ja määrab võimusuhteid meeste ja naiste vahel, nende erinevaid staatusi ja soorolle. Oma sõnastikus kasutab ta tõlkevastena väljendit *sugupoole ideoloogia*. Võrdõigusvoliniku koduleheküljel (Võrdõigusvolinik *s.a.*) on *gender ideology* kohta kasutatud vastet *sooideoloogia*, mida määratletakse kui ühiskonnas üldkehtivate uskumuste kogumit, mille abil normaliseeritakse ja õigustatakse kehtivat soosüsteemi, ootusi naiste ja meeste sotsiaalsetele rollidele ja sugudevahelistele suhetele.

Tedresalu kasutatud *sugupoole ideoloogia* pärineb tõenäoliselt Piia Tammpuu (1998) seminaritööst, kus selline väljend esineb (Tammpuu valikut selgitab eelmainitud asjaolu, et ta kasutas bioloogilise soo kohta sõna *sugu* ja sotsiaalse soo kohta sõna *sugupool*). Tasub aga silmas pidada, et tema töö on nüüdseks juba 18 aastat vana ning teistes uuritud materjalides seda väljendit ei leitud. *Sugupoole ideoloogia* pole sobiv ka

sel põhjusel, et lahku kirjutatuna viitakski see justkui vaid ühe sugupoolega seotud ideede kogumile. See pole loomulikult välistatud, ent eeltoodud definitsioonide kohaselt on tegu pigem meeste ja naiste vaheliste suhete kohta käiva ideekogumiga, mistõttu – kui üldse *sugupoolt* kasutama peaks – oleks õigem ehk öelda *sugupoolte ideoloogia*. Eesti keele ortograafia põhimõtete kohaselt olekski see variant tegelikult grammatiliselt õige – mitmuse omastavas olev nimisõna kirjutatakse järgnevast nimisõnast harilikult lahku, ainsuse omastavas olev nimisõna üldjuhul järgneva nimisõnaga kokku (Erelt, Erelt, Ross 2007: 104–108). Niisiis oleks grammatiliselt õiged variandid *sugupooleideoloogia* ja *sugupoolte ideoloogia*. Sel juhul kaoks esimese variandi puhul ära ka probleem, justkui viitaks *sugupool* seal vaid ühele sugupoolele, kuna ainsuse omastavat saab seal käsitleda mitmuslikku sisu kandvana.

Sõnal *sugu* on mitmuslik sisu ka terminis *sooideoloogia*. Erinevalt väljendist *sugupoole ideoloogia* ei tekkinud *sooideoloogia* kasutusnäidete leidmisega probleeme. Seda terminit võib lisaks juba nimetatud võrdõigusvoliniku koduleheküljele leida näiteks ka Pilvre doktoritööst (2011), soolise võrdõiguslikkuse käsitlemise käsiraamatust (Papp, Kütt 2013), artiklikogumikust „Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013“ (Roosalu 2014) ja ajakirjast Ariadne Lõng (2015).

Kolmandana vaadeldakse väljendit *matters of gender*:

An examination of matters of gender in both the law codes of the Crown of Aragon [...]

Sooküsimuste uurimine nii Aragóni Krooni õigusaktide [...] kaudu [...]

Esmalt tasub märkida, et mõnes uuritud allikas, näiteks Euroopa Liidu ingliskeelsetes tekstides, esinevad siinse väljendi *matters of gender* asemel hoopis *gender matters* ja *gender issues*, ent nende kolme variandi vahel oli raske mingit sisulist erinevust täheldada. Seetõttu on siinses analüüsis vaadeldud ka neid. Kõigi kolme ingliskeelse termini parimaks eestikeelseks ekvivalendiks pean vastet *sooküsimused*, mida on

kasutatud ka mitmes uuritud allikas, näiteks Euroopa Liidu tekstides (Leping 2012) ja soolise võrdõiguslikkuse käsitlemist puudutavas käsiraamatus (Papp, Kütt: 2013).

Ometi pole *sooküsimused* eelnimetatud ingliskeelsete väljendite vasteks kõigis Euroopa Liidu tekstides. Mõnes neist on väljendi *gender matters* vasteks *võrdsete võimalustega seotud küsimused* (Protokoll 2005) ja *gender issue* vasteks *võrdõiguslikkuse küsimus* (*ibid.*). Kui arvestada, et kõikvõimalikest (tänapäevastest) sooküsimustest ongi üks peamistest just naiste ja meeste võrdõiguslikkus, mis on ka Euroopa Liidu põhiväärtusi, ei ole üllatav, et mõne teksti eestikeelses tõlkes on rõhutatud just seda aspekti. Siinses tõlkes selline vaste kindlasti ei sobi, kuna keskaja kontekstis võrdõiguslikkusest tänapäevases mõttes rääkida ei saa.

2.3.3. Ideas about gender, gender meaning

Järgnevalt käsitletakse kaht väljendit, mille puhul ei kasutatud tõlkes lühikest liitsõnalist vastet nagu eelmise kolme näite juures, vaid vajalikuks osutus pikema väljendi leidmine. Neid väljendeid ühendab asjaolu, et uuritud materjalidest neile kinnistunud eestikeelseid vasteid ei leitud. Esimene väljend on *ideas about gender*:

[...] *the same ideas were spreading throughout the European continent resulting in **ideas about gender** that bore some striking similarities throughout that territory.*

[...] *samad ideed levisid kõikjal Mandri-Euroopas ning seetõttu võib kogu sellelt alalt leida hämmastavalt sarnaseid **sugu puudutavaid arusaamu.***

Kuna ühtki kinnistunud vastet ei leitud, oli tõlkija otsustusvabadus suurem ja võimalikke variante oli siin mitu. Üks neist oli *sooideed*, mille kasuks räägib selle lühidus ja lihtsus, aga ka analoogia *sooideoloogiaga*. Kuna sooideoloogia on sugude

kohta käivate ideede kogum, võikski üks selline idee olla sooidee. Ühestki uuritud eestikeelsest allikast sõna *sooidee* aga ei leitud ning on võimalik, et nii lühikesel kujul ei anna sõna selle taga olevat mõistet edasi. Soouuringutega seotud sõnavaras võibki täheldada, et vähetuntud ja vähem levinud mõistete ja terminite puhul kasutatakse pigem pikemaid ja seletavamaid variante, et tagada parem arusaamine; kui samad mõisted ja terminid on juba laiema kõlapinna leidnud, hakatakse tihtipeale kasutama lühemaid variante. Näitena võib tuua väljendi *gender neutral*: Sotsiaalministeeriumi lühisõnastikus (1999: 11) on tõlkevastena kasutatud pikka varianti *sugupoolte suhtes neutraalne*, praegu on soouurijate ja asjahuviliste seas aga pidevas kasutuses lihtne ja lühike *sooneutraalne*. Sellest tähelepanekust lähtudes oli ka siin mõttekas kasutada mõnd pikemat ja seletavamast vastet. Üks selline võimalus oli kasutada väljendit *sugu puudutavad ideed*. Võõrsõnast *idee* otsustasin selle väljendi puhul aga üldse loobuda: kuigi *ideology* ja *idea* on omavahel tähenduslikult seotud, pole siiski ilmtingimata vajalik neid eesti keeles vormiliselt nii tihedalt ühendada ja kaaluda tasub ka teisi võimalikke vasteid. Algset mõtet edastab hästi näiteks omakeelne *arusaam*, mis selle väljendi puhul kõigil kordadel ka sõna *idee* asendama sobis. Niisiis jäigi lõplikuks variandiks *sugu puudutavad arusaamad*.

Teine väljend on *gender meaning*:

[...] *the Velleian senatus consultum took on a different gender meaning*
[...]

[...] *omandas senatus consultum Velleianum teistsuguse soolise tähenduse* [...]

Väljendit *gender meaning* saab vaadelda samamoodi nagu eelmist väljendit, kuna ka selle kohta ei leitud eesti keeles ühtki kinnistunud vastet. Niisiis võib ka siin arvata, et kuna väljendi *gender meaning* taga olevat mõistet pole kuigi palju käsitletud, ei annaks lühike *sootähendus* tõenäoliselt sisu piisavalt selgelt edasi. Nagu eespool vaadeldud, ei teki seda probleemi juba kinnistunud mõistete ja terminitega nagu *soosüsteem* ja *sooideoloogia*. Kuna ingliskeelsed autorid, näiteks McConnell-Ginet (2011), on

kasutanud ka väljendit *gendered meaning*, kaalusin ka sõna *gendered* võimalike vastete kasutamist (*soostatud*, *soolistatud*, *soolisustatud*). Neid võimalusi ja sõnaga *gendered* kaasnenud tõlkeprobleeme käsitletakse lähemalt allpool. Lähtetekstis oli kasutatud sõna *gender*, mistõttu jäid sõna *gendered* võimalikud tõlked siiski kõrvale. Vaste leidmisel lähtusin eelkõige soovist anda võimalikult täpselt edasi ingliskeelse väljendi *gender meaning* taga peituvat mõistet – see tähendab, et millelgi on tähendus, mille puhul on relevantne, et see on mingil moel soost tulenev või sooga seotud (=sooline). Sellele tuginedes kasutasin vastet *sooline tähendus*, mis peaks ingliskeelse termini sisu ka eesti keeles piisavalt täpselt edasi andma.

2.3.4. Gendered

Suurim proovikivi oli kahtlemata omadussõnalise täiendi *gendered* tõlkimine, seda isegi suurema terminoloogilise ebaühtluse tõttu kui eespool vaadeldud terminite puhul. Erinevates allikates võib muu hulgas leida järgmisi vasteid: *soolisustatud*, *soolisustunud*, *soolistatud*, *soostatud*, *sooline*, *sooliselt eristatud* ja *soo põhjal eristav*. Tedresalu (2010: 11) nendib samuti selle mõistega seotud terminoloogilist ebaühtlust ja mainib, et erinevates allikates on seda tõlgitud kui *soolisustatud* ja *soolisustunud* (ning et tema nende kasutuses erinevust ei näe). Tema ise on oma sõnastikus huvitaval kombel kasutanud sõna *gendered* jaoks lausa nelja erinevat vastet. Lihtsalt *gendered* on tema töös *soolistatud* (ja *gendered institutions* on *soolistatud institutsioonid*), *gendered behaviour* on *sooline käitumine* ning *gendered coercion* on *soolisustatud/soolisustunud sundus*. Tähelepanekud *soolisustatud-soolisustunud* kasutuse kohta pärinevad tõenäoliselt tõlkekogumikust „Võtmesõnad“ (Koivunen, Liljeström 2003), millele Tedresalu oma töös viitab ja kus on tõepoolest kasutatud paralleelselt mõlemat. Kuigi nii ühe kui ka teise taga peitub ingliskeelne *gendered*, on selle magistritöö autori arvates ühe aktiivsuse ja teise passiivsuse tõttu neil paratamatult erinevad tähendusvarjundid. Sõna *soolisustunud* võibki leida peamiselt mainitud tõlkekogumikust, mille ilmumise järel on kasutama hakatud pigem muid variante, nii et selle vaste jätsin tõlkides kõrvale.

Soouuringuid käsitlevaid tekste uurides võib märgata just vastete *soolisustatud* ja *soolistatud* tihedat kasutust. Näiteks on sõna *soolistatud* kasutatud Pilvre doktoritöös (2011: 28) ja artiklikogumikus „Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013“ (Roosalu 2014). Õpikus „Sissejuhatus soouuringutesse“ (Marling 2011) ja ajakirjas Ariadne Lõng (2015) esinevad nii *soolistatud* kui ka *soolisustatud*. Nende sõnade tihedast kasutusest võib järeldada, et vaatamata terminoloogilisele ebahühtlusele on need soouuringutega tegelejate jaoks vägagi tuttavad terminid ja see, kumba kasutatakse, paistab sõltuvat pigem isiklikest eelistustest. Olukorra muudab keerulisemaks aga see, et Eesti Keele Instituut ei soovita kasutada kumbagi. „Ametniku soovitussonastik“ (2013) ei maini sõna *soolisustatud* ega *soolisustama*, ent *soolistama/soolistatud* asemel soovitatakse kasutada pigem variante *sooliselt eristama* või *soo põhjal eristama*, vahel võib sobida ka lihtsalt *sooline*:

HALVEM

[...] *lasteaedades on üldlevinud soolistatud ruum* [...]

Soolistatud terminid [...]

PAREM

[...] *lasteaedades on üldlevinud sooliselt eristatud ruum* [...]

Soolised/Soo põhjal eristavad terminid [...]

(Ametniku soovitussonastik 2013)

Pöördusin ka Eesti Keele Instituudi keelenõuandjate poole. 19. aprillil 2016 täpsustas Argo Mund isiklikus kirjavahetuses, et ka *soolisustama* ei ole soovitatav variant. Ta tõi nii selle kui ka *soolistama* miinusena välja, et sellise ehitusega tegusõnu pole eesti keele sõnamoodustussüsteemist leida, s.t eesti keeles pole tegusõnu, kus *-ta* oleks liidetud *line*-liitega sõnale. Tema arvates on „Ametniku soovitussonastikus“ toodud pikemad

väljendid selgemad. Blogiplatvormi Feministeerium toimetaja Aet Kuusik tões 21. aprillil 2016 isiklikus kirjavahetuses samuti, et mõni pikem väljend võib olla läbipaistvam, ent teadliku lugeja puhul eelistaks ta pigem vastet *soolistatud*. Olen igati nõus, et pikemad väljendid on laiemale lugejaskonnale arusaadavamad. Pidades aga silmas, et hüpoteetiliselt lugejalt eeldatakse teatavat teadlikkust ning et eesmärgiks oli kasutada just sellist sõnavara, mida tarvitatakse soouuringutes, polnud ilmtingimata põhjust läbipaistvamate väljendite kasuks otsustada, kui kõnealuse valdkonnaga tegelejad ise eelistavad pigem muid variante. Kuna *soolistatud/soolisustatud* on soouurijate ja asjahuviliste seas tõepoolest laialt levinud väljendid, otsustasingi oma tõlkes „Ametniku soovitusõnastikus“ pakutud väljendeid mitte kasutada. Siiski nõustun, et teatud tekstides (eriti neis, mis suunatud vähem teadlikule lugejale), võivad need oma läbipaistvuse tõttu siiski omal kohal olla.

Argo Mund pakkus kirjavahetuses välja ka ühe lühema vaste – *soostatud*. Lihtsuse ja lühiduse poolest olekski justkui tegu üsna hea vastega. Ometi peab märkima, et vähemalt uuritud materjalide põhjal on soouurijad seda varianti kasutanud küllalt vähe. Samuti hakkab siin segama *soo* teine tähendus. Mõnes Euroopa Liidu tekstiski räägitakse soostatud aladest ja taassoostamisest, loomulikult selle sõna teises tähenduses (Raporti projekt 2012). Neil põhjustel soovisin kasutada pigem mõnd muud varianti. Valisin niisiis vastete *soolistatud* ja *soolisustatud* vahel ja eelistasin neist lühemat:

[...] *the extent to which their experience adhered to **gendered** cultural norms enshrined in law.*

[...] *mil määral langesid nende kogemused kokku õigussüsteemis leiduvate **soolistatud** kultuurinormidega.*

[...] *generally undertaken with a view to describing the social effects of **gendered** property law.*

[...] *tavaliselt käsitletakse neid teemasid **soolistatud** asjaõiguse sotsiaalsete mõjude kirjeldamiseks.*

Ühel juhul, koos sõnaga *assumptions*, oli lähteteksti autor kasutanud vaheldumisi vorme *gender* ja *gendered*. Kuna mingit sisulist vahet oli siin raske täheldada ja tundub, et autor varieerib neid kaht üsna suvaliselt, otsustasin terminoloogilise ühtsuse mõttes kasutada läbivalt vastet *soolistatud*:

*But by so doing, they helped to reify the **gender assumptions** that underpinned the substantive law [...]*

*Seda tehes aitasid nad aga materiaalõiguse alustaladeks olevatel **soolistatud eeldustel** tõeks saada [...]*

[...] how women adjusted their litigation strategies to engage with the gendered assumptions that underpinned those laws.

*[...] kuidas naised kohandasid oma kohtustrateegiaid, et õigusaktide taga peituvaid **soolistatud eeldusi** ära kasutada.*

Ometi ei saa väita, et sõna *gendered* eestikeelne vaste peaks alati *soolistatud* olema. Siinse teksti juures see peaaegu kõigil juhtudest küll sobis, kuid ühe väljendi puhul tegin teistsuguse valiku:

*[...] focused on the gap between the **gendered ideals** [...] and the lived experience of women [...]*

*[...] keskendusid [...] lahknevusele [...] **sooideaalide** ja [...] naiste tõelise kogemuse vahel.*

Vaste *soolistatud ideaal* asemel sobis siin kasutada lühemat ja mitte nii kunstlikuna mõjuvat sõna *sooideaalid*. Ehk aitab ka analoogia keeles juba kasutusel olevate

sõnadega: räägitakse *naiseideaalist* ja *meheideaalist*, mille kõrval tundub ka *sooideaal* igati loomuliku valikuna.

2.4. Tsitaatsõnad

Ingliskeelne lähtetekst käsitleb kohtupidamist keskaegses Aragóni Kroonis, mistõttu ei ole üllatav, et tekstis leidub hulgaliselt tsitaatsõnu. Nende puhul oli vajalik otsustada, kas tuua need sihtteksti üle muutumatu kujul või tõlkida eesti keelde (ning sel juhul, kas jätta tõlkesse ikkagi alles ka tsitaatsõna või mitte). Olukorra muutis veelgi mitmekesisemaks tõsiasi, et lähtetekstis esines tsitaatsõnu, mis olid pärit mitmest keelest. Aragóni Krooni ametlikud keeled olid katalaani keel (ning ka sellel olid ja on eri dialektid, mis on samuti raamatus esindatud), aragoni keel ja ladina keel ning kõik kolm on tsitaatsõnadena esindatud ka lähtetekstis.

Vene kirjanduse näiteid uurinud Brian James Baer (2011: 129) tõdeb, et lähtetekstis leiduvate teistest keeltest pärit sõnade teemat on tõlketeaduses seni uuritud üllatavalt vähe. André Lefevere (1992:29, Grutman 2006: 20 kaudu) on üks vähestest tõlketeadlastest, kes tsitaatsõnade probleemi maininud on. Temagi on teemat puudutanud vaid pealiskaudselt ning soovitab (ilma pikema põhjendusega) tsitaatsõna tõlkesse alles jätta, vaste võib sel juhul lisada sulgudesse tsitaatsõna järele või tuua teksti alles hiljem. Ka tõlkijad ise pole teemal pikalt peatunud. Näiteks on Lermontovi „Meie aja kangelase“ inglise keelde tõlkinud Philip Longworth (1964: 91, Baer 2011: 129 kaudu) maininud, et need üksikud türgikeelsed sõnad, mis teoses esinesid, tõlkis ta inglise keelde, kuid prantsuskeelsed fraasid jättis teksti muutumatu kujul. Ta ei toonud muud põhjendust peale selle, et prantsuskeelsetel fraasidel paistis tema arvates olevat „psühholoogiline taotlus“. Baer (2011: 129-130) ei pea lähtekeelses tekstis leiduvate mittelähtekeelsete sõnade tähelepanuta jätmist imestamisväärseks, kuna traditsiooniliselt on tõlketeaduses keskendutud üheainsa „ühtse“ lähtekeele ja üheainsa „ühtse“ sihtkeele vahelisele suhtele. Mitme keele esinemine lähte- ja sihttekstis võib kõigutada seda ühtsust ning üldse tõlketeaduses tavalist kodustamise-võõrapärastamise

binaarset vastasseisu. Lisaks lähtekeele ja sihtkeele vahelisele suhtele peab siin arvestama ka lähtekeele ja selles leiduvate mittelähtekeelsete sõnade suhet. Tõlkimise käigus muutub see suhe enamasti märkimisväärselt, kuna uueks taustsüsteemiks saab tõlkimise käigus uus, sihtteksti keel. Baer (*ibid.*: 130) peab eriti huvitavaks juhtumeid, kus lähteteksti tsitaatsõnad tõlgitakse sihtkeelde ning sihttekstis ilmuvad tsitaatsõnadena hoopis mõned lähtekeele sõnad. Ta usub, et võrreldes lähteteksti lugejaga muudab see sihtteksti lugeja jaoks oluliselt „võõrapärase“ kogemist. Siinse magistritöö juures ei esinenud siiski selliseid olukordi, kus eestikeelsesse tõlkesse oleks sisse jäetud mõni ingliskeelne tsitaatsõna, kuid sellele vaatamata osutus teistest keeltest pärit sõnade tõlkimine parajaks katsumuseks.

Kuna tsitaatsõnade tõlkimist on vähe uuritud ja otseselt ühelegi teooriale toetuda ei saanud, lähenesin igale muukeelsele sõnale ja väljendile individuaalselt. Nagu allpool näha, õnnestus neid siiski teatud moel grupeerida. Lefevere'i soovitus tsitaatsõna tõlkesse igal juhul alles jätta ei pidanud ma põhjendatuks. Näiteks esines mõnel juhul tsitaatsõnu, mille ainus funktsioon paistis lähtetekstis olevat autori stiililise taotluse edastamine ning mille jaoks oli olemas sobiv eestikeelne vaste. Sellistel juhtudel jätsin tsitaatsõna tõlkest üldse välja. Lähemalt vaadeldakse tsitaatsõna väljajätmise põhjuseid allpool.

Tasub mainida, et mitteladinakeelsetesse tsitaatsõnadesse suhtusin mõnevõrra ettevaatlikumalt, kuna pidasin neid eesti lugejale võõramaks. Kindlasti ei tähenda see, et teistest keeltest pärinevaid sõnu ja väljendeid oleks üritatud tekstist täielikult kõrvaldada või et kõik ladinakeelsed sõnad oleks tõlkesse sisse jäetud. Nii ladinakeelsete kui ka mitteladinakeelsete sõnade puhul oli kõigil juhtudel vajalik otsustada, kuidas mõjub tsitaatsõna kasutus teksti selgusele ja arusaadavusele, eriti võrreldes võimaliku eestikeelse vastega. Mõnel juhul eestikeelne vaste puudus üldse või ei andnud mõtet piisavalt täpselt edasi – neil juhtudel on eelistatud tsitaatsõna. Tähtsaks osutus ka esinemissagedus: mitmel korral eelistasin suhteliselt harva esinevate tsitaatsõnade asemel kasutada eestikeelset vastet (muidugi oli selle eelduseks sobiva eestikeelse vaste olemasolu). Täpsemaid põhjusi on käsitletud allpool.

Lähtetekstis esinenud tsitaatsõnad on kasutatud lähenemise järgi jaotatud neljaks: kõigepealt on vaatluse all juhud, kus tõlkesse jäi ainult tsitaatsõna; teisena

käsitlen tsitaatsõnu, mille esmamainimisel oli tarvilik teha teksti lisandus, edaspidi esines tsitaatsõna tekstis ilma lisandusteta; kolmandana vaatlen sõnu ja väljendeid, mille puhul on esmamainimisel kasutatud tsitaatsõna ja edaspidi eestikeelset vastet; viimasena käsitlen tsitaatsõnu, mille asendasin täielikult eestikeelse vastega. Selline jaotus osutus otstarbekamaks kui iga keele eraldi käsitlemine, kuna mitmel korral esitati algtekstis ühe mõiste kohta vasted mitmes keeles korraga. Kaalusin ka tsitaatsõnade kategoriseerimist õigusterminiteks ja üldkeele sõnavaraks, ent sõnu ja väljendeid, mille puhul sai kasutada sarnast lähenemist (nende seas oli nii õigus- kui ka üldkeele sõnu), käsitlesin siiski koos.

2.4.1. Ainult tsitaatsõna

Allpool käsitletakse kaht näidet, mille puhul jäi tõlkesse vaid tsitaatsõna. Sellist lähenemist sai kasutada kahel põhjusel: esiteks ei õnnestunud analüüsi tulemusel leida lühikest, sisuselget ja üheselt mõistetavat eestikeelset vastet; teiseks oli lähteteksti autor tsitaatsõna mõlemal korral täiesti piisavalt lahti seletanud, mistõttu puudus ka vajadus selgitavate lisanduste järele.

2.4.1.1. *Ius commune*

Kuigi kõnealusel ajajärgul – 13.-14. sajandil – ladina keelt Aragóni Kroonis emakeelena ei kõneldud, oli see siiski üks kolmest riigikeelest, mille tähtsust kindlasti alahinnata ei saa; samuti viitab tekst küllalt palju tagasi Rooma riigi aegadele. Neil põhjustel leidubki tekstis mitmeid ladinakeelseid sõnu ja väljendeid, millest mõni kuulub õiguskeele juurde, teisi saab jällegi pidada pigem üldkeele osaks.

Õiguskeele uurimise juures on üheks oluliseks keskmeks just ladinakeelsete sõnade ja väljendite kasutus, sealjuures esineb palju polüseemiat (ladina termineid

kasutatakse sageli erinevates tähendustes) ja sünonüümiat (sama mõistet võib tähistada mitu terminit) (Ristikivi 2006: 253–255). Ka lähtetekstis oli üks selline ladinakeelne väljend, mis võib vahel väärnimõistmist põhjustada – *ius commune*.

Ius commune tähistab Mandri-Euroopa ühisõigust, mis on välja kujunenud Rooma õiguse ja kanoonilise õiguse põhimõtete kombineerumisel. Seda terminit inglise keelde tõlkides saaksime *common law* ning just sellise vaste *ius commune*'le võib leida ka angloameerika sõnastikest. Probleem seisneb selles, et terminil *common law* on tegelikult teistsugune tähendus. Nimelt tähistab see hoopiski angloameerika õigussüsteemi, mis on Mandri-Euroopa oma kõrval teine lääneliku õigustraditsiooni suur osa. (*ibid.*: 256). Võib arvata, et Ameerika Ühendriikides (kust on pärit ka lähteteksti autor) ja teistes piirkondades, kus seesama *common law* levinud on, võiks *ius commune* kasutus (eriti kui konteksti napib) ehk rohkem segadust tekitada kui Eestis. Arvestades, et käsitletavas teoses esineb *ius commune* väga selgelt piiritletud kontekstis – oleme ikkagi 13. sajandi Euroopas – ning lähteteksti autor jagab ka hulgaliselt selgitavaid märkusi, ei teki selle konkreetse teksti puhul kindlasti mingeid arusaamatusi. Nagu allpool arutletakse, ei olnud *ius commune* eesti keelde tõlkimine siinse teksti puhul siiski otstarbekas.

Ius commune oligi tekstis üks sagedamini esinenud ladinakeelsetest terminitest:

[...] we must look not only to the branches of the regional law codes but also to the vast culture of the **ius commune** that formed their roots.

[...] peame [...] arvestama lisaks kohalikele koodeksitele ka nende aluseks olnud **ius commune** laiaulatuslikku kultuuri.

Nagu näha, on ladinakeelne termin muutmata kujul sihtteksti üle toodud. See tundus igati loomuliku valikuna, arvestades et *ius commune* on ka eesti õiguskeeles kasutusel. Muu hulgas esineb seda ajakirjades *Juridica* ja *Eesti Jurist* ning õpikus „Lepinguõigus“ (Ristikivi 2009: 110; 112; 121). Samuti hindan ladinakeelse väljendi kasutamist vähem problemaatiliseks kui eestikeelset vastet. „Ladina-eesti õigussõnastiku“ (2005: 148)

kohaselt on *ius commune* eestikeelsed vasted *üldine õigus* ja *ühine õigus*. Nende vastete kasutamine ilma ladinakeelseta võib aga segadust tekitada, kuna ka eelmainitud *common law* puhul on kasutatud tõlkevastet *üldine õigus* (IEÕ 2012: 112). Lisaks *ius commune-common law* probleemile ei paista võimalikud eestikeelsed vasted *üldine õigus* ja *ühine õigus* ka ikkagi *ius commune* sisu paremini edastavat kui ladinakeelne termin. Küll aga tagab lähteteksti autor piisava konteksti ning seletab mitmel korral lahti *ius commune* põhiolemuse: tegu on Rooma õiguse ja kanoonilise õiguse teatava kombinatsiooniga. Kuna see teave ongi kõige olulisem ning ütleb *ius commune* sisu kohta rohkem kui eelmainitud lühikesed vasted, otsustasin ladinakeelsele terminile eestikeelse lisamata jätta. Samuti ei olnud vajalik mingite lisatäpsustuste või -selgituste esitamine, kuna seda on lähteteksti autor ise piisavalt teinud:

*[...] the recovery of Roman law, combined with the rationalized study of canon law, and the diffusion of the ideals of these two bodies of law— together known as the **ius commune**— throughout western Europe.*

*[...] Rooma õiguse taaselavnemine koos kanoonilise õiguse ratsionaliseeritud uurimisega ning nende kahe süsteemi põhimõtete omavaheline sulandumine – tuntud ka kui **ius commune** – kogu Lääne-Euroopas.*

2.4.1.2. Mas

Teine tsitaatsõna, mille puhul konkreetset tõlkevastet ei lisatud, oli üldkeele sõnavarasse kuuluv katalaanikeelne *mas*. Esmamainimisel esines see tekstis järgmiselt:

Arnau had offered a certain mas—that is, a semi-isolated country house and the productive land that surrounded it—as security for a debt he had incurred [...]

Arnau oli võla tagatiseks pakkunud teatud mas'i – pooleraldatud maamaja ja seda ümbritsevat põllumajanduslikku maad –, [...]

Kui rahvusvaheliselt levinud ja eesti õiguskeeles kasutatav termin *ius commune* võib eesti lugejale tuttav olla, siis katalaanikeelne *mas* on seda palju väiksema tõenäosusega. Alustada võiks siinkohal sõna *mas* definitsioonist. Vanemad katalaani keele sõnaraamatud on seda tihti määratlenud kui *maamaja* (Congost, 2015: 1), ent see on liigne lihtsustus. Iga maamaja ei ole *mas* ning tegelikult polegi *mas* ainult maamaja: selle alla loetakse ka juurdekuuluvad hooned ja maad (*mas*'i peahoone on hoopis *masia*). Uuemad sõnaraamatud on seda ka arvesse võtnud, näiteks „Gran Diccionari de la Llengua Catalana“ kohaselt on tegu põllumajandusliku üksusega, mis koosneb maamajast ja selle juurde kuuluvatest hoonetest, metsadest, karjamaadest ja muudest maadest (GDLC *s.a.*). Kui tuua paralleele Eestiga, on *mas* paljuski sarnane mõisaga, eriti just ajaloolises tähenduses. Mõisad olid samuti majandusüksused, mis tegelesid peamiselt põllumajandusliku tootmisega ning mõisa juurde kuulusid lisaks peahoonele samuti kõrvalhooned ja maad (Eesti Mõisaportaal *s.a.*). Tegelikult võib katalaani *mas*'iga võrreldes sõna *mõis* defineerimine isegi keerukam olla, kuna seda kasutatakse mitmes erinevas tähenduses: ajaloolises kontekstis võib *mõis* viidata majandusüksusele, haldusüksusele, hoonetekompleksile, maastikukujunduslikule objektile, mõisa peahoonele või mingi piirkonna kultuurikeskusele. Veel üks sarnasus *mas*'iga seisneb tõsiasi, et nüüdisajal samastatakse mõis tihti just mõisa peahoonega, mis ei ole päris õige. (*ibid.*)

Nimetatud sarnasustele vaatamata on *mas* ja *mõis* siiski kaks erinevat mõistet, mis kuuluvad kahe erineva kultuuri juurde. *Mas* on miski, mis on katalaani kultuurile eriomane, millel on aastasadade pikkune ajalugu, millega on ajalooliselt seotud erilised sotsiaalsed ja õiguslikud suhted jne (Congost, 2015). Kodustamist ja *mas*'i asemel sõna *mõis* kasutamist pidasin siin liiga meelevaldseks kahel põhjusel. Esiteks on katalaani

kultuur sihtteksti lugeja jaoks sama võõras kui lähteteksti lugeja jaoks, mistõttu võib arvata, et tsitaatsõna säilitamine tõlkes võib avaldada lugejale sarnast mõju nagu tsitaatsõna esinemine lähtetekstis. Teiseks on tegu niivõrd kultuurispetsiifilise elemendiga, et *mõis* ei anna paratamatult katalaani *mas*'i olemust piisavalt täpselt edasi ja tekitab tarbetuid assotsiatsioone Eesti kultuuriga.

Tsitaatsõna säilitamisele aitas kaasa asjaolu, et lähteteksti autor oli siin (nagu ka *ius commune* puhul) esmamainimisel sõnale piisava seletuse andnud, mistõttu polnud täiendavate lisanduste jaoks tarvidust. Autori selgitus on ka tõlkes jäetud mõttekriipsude vahele. Sel moel peaks olema selge, et *mas* ei ole vaid maamaja, vaid ka selle juurde kuuluv maa (näiteks „*mas* ehk pooleraldatud maamaja ja seda ümbritsev põllumajanduslik maa“ võib olla kahetimõistetav). Edaspidi esines *mas* tõlkes ainult tsitaatsõnana:

[...] *she was administering the mas on behalf of her minor son Berenguer, for whom she was legal guardian.*

Naine oli oma alaealise poja Berenguer' eestkostja ja valitses mas'i tema nimel.

2.4.2. Esmamainimisel lisandus, edaspidi ainult tsitaatsõna

Järgmisena käsitletakse nelja sõna, mille puhul osutus esmamainimisel vajalikuks teksti lisandus teha, järgmistel mainimistel esineb tõlkes ainult tsitaatsõna. Kõnealune lähenemine on eelmisega küllalt sarnane. Peamine erinevus seisnebki selles, et eelmiste näidete puhul oli lähteteksti autor ise piisavad seletused taganud. Siin need aga puudusid, mistõttu pidasin otstarbekaks selgitused juurde lisada.

2.4.2.1 *Senatus consultum*

Veel üks sageli kasutatud ladinakeelne õigustermin oli *senatus consultum*. Kuigi lähteteksti autor ei ole seda väljendit kaldkirja kasutades esile tõstnud, käsitlen seda koos teiste tsitaatsõnadega. *Senatus consultum* tähendab senati otsust (Ladina-eesti õigussõnastik 2005: 235). Teoses mõistetakse selle all üht konkreetset, konsul Velleiuse ajal (u 46 m.a.j) vastu võetud otsust, mis mõjutas veel 13.-14. sajandilgi naiste osalust kohtupidamises. Lähtetekstis esinebki see enamikul juhtudest koos täiendiga (*Velleian senatus consultum*). Huvitaval kombel selgus populaarsemaid otsingumootoreid kasutades, et inglise keeles on rohkem levinud ladinakeelse täiendiga variant *senatus consultum Velleianum*. Ka eestikeelses ajakirjas *Õigus* on väljendit kasutatud (peaaegu) sel kujul – *senatusconsultum* on seal küll kokku kirjutatud (Ristikivi 2009: 106). Nimelt on tegu ühe sellise terminiga, mida võib kirjutada nii kokku kui ka lahku. See on ladina terminite puhul üsna tavaline ja kõnealusel juhul tähendus sellest ei muutu (Ristikivi 2006: 263). Ka „Ladina-eesti sõnaraamatus“ (2002: 998) on mõlemad paralleelvariandid ära nimetatud, samas kui „Ladina-eesti õigussõnastikus“ (2005: 235) on *senatus consultum* kirjutatud lahku. Võttes arvesse, et lubatud on mõlema variandi kasutus, otsustasin lähtetekstile truuks jääda ning tõlkes jäi *senatus consultum* samuti kaheks eraldi sõnaks.

Mis puutub Velleiusesse ja tema nimest moodustatud täiendisse, siis valisin kahe variandi vahel: esimene neist oli *Velleiuse senatus consultum* ning teine oli ladinakeelse täiendiga *senatus consultum Velleianum*. Nagu eespool nimetatud, siis on just teist varianti kasutatud ka ajakirjas *Õigus*, esimest ei õnnestunud eestikeelsetest allikatest aga leida. Samuti pidasin ladinakeelse väljendi puhul otstarbekaks kasutada kogu väljendit ladinakeelsena, mistõttu on tõlkes kasutatud just vastet *senatus consultum Velleianum*:

*Widows, on the other hand, had to formally renounce claims to incapacity and vulnerability that were the basis of the protections of the **Velleian senatus consultum** [...]*

*Lesed pidid aga [...] ütlema ametlikult lahti naistele omistatud võimetusest ja haavatavusest, mis olid **senatus consultum Velleianum**’iga neile antud privileegide aluseks.*

Kuna lähteteksti autor ei selgita *senatus consultum*’i esmakordsel mainimisel, millega tegu on, otsustasin teha väikese lisanduse ning esmamainimisel tõin teksti sisse ka eestikeelse vaste:

*These suits show women and their legal counsel actively reinterpreting the powerful gender ideas expressed in one Roman legal concept in particular: the **Velleian senatus consultum**.*

*Need kohtuasjad näitavad, kuidas naised ja nende esindajad tõlgendasid eriti aktiivselt ümber just ühes Rooma õiguse elemendis, **senatus consultum Velleianum**’is ehk Velleiuse senati otsuses sisalduvaid olulisi sugu puudutavaid arusaamu.*

2.4.2.2. Batlle, veguer

Batlle ja *veguer* on katalaanikeelsed sõnad, mis tähistavad Aragóni Krooni kohaliku tasandi kohtunike ametinimetusi. Tõlgitud peatükis autor selgitusi lisanud pole, küll aga on ta seda teinud teose esimeses peatükis, millest selgub, et *batlle* oli Aragóni Kroonis kohtunik, kes esindas linnas või külas kuninglikke huve. *Batlle* tegevusala oli küllaltki piiratud: tal oli õigus lahendada tsiviilasju ja pisikuritegudega seotud kohtuasju, kuid näiteks kõrgeast seisusest isikute osalusel toimunud kohtuasjade lahendamiseks tal õigust

polnud. *Batlle*'st suuremate õigustega oli aga *veguer*, kes lahendas igat tüüpi kohtuasju. (Kelleher 2010: 31)

Kuna tegemist on Aragóni Krooni kohtusüsteemile eriomaste ametinimetustega, millele eestikeelsed vasted puuduvad, kasutasin tõlkes tsitaatsõnu:

*Blanca, widow of Francesc Colrat, went before the **batlle** of Terrassa after the death of her husband [...]*

*[...] Francesc Colrati lesk Blanca pöördus [...] pärast abikaasa surma Terrassa **batlle** poole [...]*

*[...] the **veguer** confirmed Constança's appearance in her husband's testament as named guardian*

*[...] **veguer** kinnitas, et abikaasa on Constança oma testamendis eestkostjaks nimetanud [...]*

Kuna suure tõenäosusega on nimetatud terminid eesti lugeja jaoks võõrad, pidasin vajalikuks neid veidi seletada. Kasutatud on joonealuseid märkusi, kuna seletused olid teksti sisse lisamiseks liiga pikad. *Batlle* kohta lisasin järgmine märkuse: *batlle oli Aragóni Kroonis kohaliku tasandi kohtunik, kelle pädevuses oli väiksemate kohtuasjade lahendamine*. Enne *veguer*' esmakordset tekstis esinemist nimetatakse hoopis ase-*veguer*' (*sub-veguer*) ametinimetust, millele lisasin märkuse: *veguer oli Aragóni Krooni kohaliku tasandi kohtunik, kelle pädevus oli suurem kui batlle'l ning kes lahendas igat tüüpi kohtuasju. Ase-veguer oli osaliselt iseseisev veguer'le alluv kohtuametnik*.

2.4.2.3. *Ex officio*

Väljend *ex officio* esines tekstis vaid ühe korra. Siiski väärrib see käsitlemist just siinses kategoorias, sest ka selle väljendi puhul pidasin märkuse lisamist vajalikuks, samuti

oleksin üheselt mõistetava eestikeelse vaste puudumise tõttu säilitanud ladinakeelse väljendi ka teistel kordadel.

*These orders [...] might have originated in the royal courts themselves, as **ex officio** prosecutions, sparked by a general rumor of a crime or civil offense.*

*[...] need võisid alguse saada ka kuninglikest kohtutest enestest **ex officio** menetlustena, mis võisid omakorda olla põhjustatud kuuldustest, et toime on pandud süütegu või tsiviilrikkumine.*

„Ladina-eesti õigussõnastiku“ kohaselt (2005: 102) on *ex officio* tähendus ametikohustuste tõttu või ameti poolest. Nimetatud lausesse need vasted aga ei sobi. *Ex officio* põhimõtet õigusteaduslikus kontekstis on oma magistritöös lähemalt käsitlenud Dagne Prošin (2009), kelle kohaselt võib tegu olla nn abstraktse määratlemata õigussõnadega, mille puhul pole võimalik ühest definitsiooni anda. Teatud juhtudel võib *ex officio* sünonüümiks olla ka ladinakeelne *sua sponte*, mida kasutatakse viitamaks juhtumitele, kus kohus lahendab küsimusi, mida kohtuasja pooled ei ole kohtule lahendamiseks esitanud. Kitsamas tähenduses võib *ex officio* tähendada kohtulikku aktivismi. (ibid.: 17-18) Kohtuliku aktivismi kontseptsiooni on käsitlenud Rait Maruste (2004: 304), kes võrdsustab selle kohtu omaalgatuslike õiguslike sammude astumisega. Selline määratlus sobib lähtetekstis ilmunud väljendi juurde paremini. Tõenäoliselt ongi autor silmas pidanud selliseid kohtuasju, mis on alguse saanud kuninglikest kohtutest ning kohtute omal algatusel. Pidasin vajalikuks selgituse lisamist joonealuse märkusena: *Siin: kohtute omaalgatuslikud menetlused*. Eelistatud on joonealust märkust, kuna selgituse lisamine teksti sisse (nt *ex officio* ehk kohtute omaalgatuslikud menetlused) võinuks jätta vale mulje, justkui tähistaks *ex officio* alati kohtute omaalgatuslikku tegevust.

2.4.3. Esmamainimisel tsitaatsõna, edaspidi ainult tõlge

Järgmisena võetakse vaatluse alla juhud, kus tsitaatsõna jäi tõlkesse esmamainimisel, ent edaspidi osutus otstarbekaks kasutada ainult eestikeelset vastet. Sellist lähenemist sai kasutada seetõttu, et käsitletavatele sõnadele ja väljenditele õnnestus leida eestikeelsed vasted, mille kasutamisel ei läinud tõlkija hinnangul tsitaatsõnaga võrreldes tähendusest midagi kaduma. Eestikeelsete vastete kasutamine peaks neil juhtudel lugemise ka sujuvamaks muutma kui tsitaatsõnade kasutamine, eriti kehtib see katalaanikeelsete sõnade ja väljendite puhul, mis on eesti lugejale ilmselt võõramad. Tinglikult käsitlen siin ka *kaasavara* ja *pruudiluna*, kuigi *kaasavara* puhul kasutas autor tsitaatsõnu vaid esmamainimisel ning *pruudiluna* kohta on peale esmamainimise tsitaatsõna kasutatud veel vaid ühel korral.

2.4.3.1. Ühisvaralised abielud

Erinevate Aragóni Krooni abieluvarasuhete käsitlemisel esines mõnel korral varaühisuse mõiste. Esimesel korral seletas autor seda tekstis järgmiselt:

*Less common, but important to consider nonetheless, were **common-property marriages**. Various known as **germania, farascha, or matrimonio mig per mig**, these were marriages in which all marital assets were shared equally [...]*

***Ühisvaralised abielud (tuntud kui germania, farascha või matrimonio mig per mig)** olid vähem levinud, kuid ka neid on vaja silmas pidada. Need olid abielud, kus kogu abieluvara jagati võrdselt [...]*

Tõlkes on muukeelsed nimetused toodud sulgudesse eestikeelse järele. Nii peaks lause olema lugejale selgemini mõistetav ning aitama lihtsamalt luua seost eestikeelse ja kolme muukeelse väljendi vahel.

Edaspidi viitab lähteteksti autor ühisvaralistele abieludele mõnel korral väljendiga, mis on osaliselt katalaani- ja osaliselt ingliskeelne: *mig per mig marriages*. Sealjuures pole kirjepilt alati ühesugune – ühel korral on väljendis sidekriipsud (*mig-per-mig marriages*). Sihttekstis on need kakskeelsed väljendid tõlgitud eestikeelseteks, niisiis mitte *mig per mig abielud*, vaid *ühisvaralised abielud*:

*But [...] Rebecca Winer has argued convincingly against this set of assumptions, showing that women and men in **mig per mig marriages** came from a variety of economic levels.*

Ometi on Rebecca Winer [...] neile eeldustele veenvalt vastu vaieldud ja tõestanud, et ühisvaralisse abiellu astunud mehed ja naised kuulusid ka teistesse majanduslikesse seisustesse.

Kuna praegusel juhul oli konkreetse eestikeelse vaste kasutamine võimalik (erinevalt mõnest eelnimetatud näitest, kus eestikeelne vaste puudus täielikult või oli ebatäpsem kui tsitaatsõna), on seda ka tehtud. Üheks väljendi väljajätmise põhjuseks on ka asjaolu, et see esines tekstis suhteliselt harva, samuti pole tegu keskse terminiga (võrreldes nt *senatus consultum*'i või *batlle/veguer*' ametinimetustega) – ühisvaralised abielud olid Aragóni Kroonis pigem kõrvalise tähtsusega. Niisiis osutus oluliseks ka tsitaatsõna esinemissagedus: kui lähteteksti autor on kesksete, tihti esinevate terminite jaoks kasutanud tsitaatsõna, on seda tehtud ka tõlkes. Selle juures oli tähtis ka soov edastada autori stiililisi taotlusi. Kõrvalisemate ja juhuslikumat laadi tsitaatsõnade puhul ei pidanud tõlkija vajalikuks lähteteksti ja autori stiili nii täpselt järgida, eriti kui oli võimalik kasutada eestikeelset vastet. Allpool käsitletakse ka neid näiteid, mille puhul tsitaatsõna tõlkest täielikult välja jäi.

2.4.3.2. Kaasavara ja pruudiluna

Kaht järgmist mõistet vaadeldakse koos, kuna need on omavahel tihedalt seotud. Nende tähistamiseks on kasutatud termineid *kaasavara* (lähteteksti *dowry*) ja *pruudiluna* (lähteteksti *dower*). Esmalt käsitletakse sõnale *dower* eestikeelse vaste leidmisel esinenud raskusi, seejärel vaadeldakse tsitaatsõnadega seotud küsimusi.

Pruudiluna puhul oli kõige problemaatilisem *pruudiluna* ise, s.t sobiva eestikeelse vaste leidmine. Nagu allpool toodud näitelausestki selgub, on tegu kingitusega, mille teevad peigmees ja peigmehe perekond naisele pulmades puhul. Eestikeelse *pruudiluna* all mõistetakse enamasti aga hoopis kingitust, mille peigmees või tema perekond teeb pruudi perekonnale (selle vasteks oleks ingliskeelne *bride price* või *bridewealth*), mitte pruudile endale. Näiteks „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (2009), mille kohaselt on *pruudiluna* sünonüüm *mõrsjaluna*, määratleb seda viimast kui „luna, mida peigmees maksab mõrsja omastele“ ning lisab, et sellist kommet võib täheldada näiteks Kesk-Aasia rahvastel. Samuti tähendab sõna *luna* kellegi vabaks ostmist teatud rahasumma või esemete eest. Loogiline oleks niisiis, et luna pruudi „vabastamise“ eest ei maksta mitte pruudile endale, vaid kellelegi teisele, s.t pruudi perekonnale. Eelnimetatud sõnaraamat mainib Kesk-Aasia rahvaid, aga ei ütle midagi pruudiluna kohta Eesti kontekstis, samuti ei õnnestunud eestikeelsetest allikatest leida ühtki vastet, mis tähistaks konkreetselt just pruudile tehtavat kingitust. Seetõttu võib arvata, et nii pruudile kui ka pruudi perekonnale kingituse tegemise mõiste on Eestis pigem võõras.

Kui pöörduda teiste kultuuride poole, siis Kerli Käiro on oma magistritöös (2013: 39-40) käsitlenud Araabia poolsaare islamieelseid abielukombeid. Araabia keeles on kaks eraldi terminit, *mahr* ja *ṣadāq*, millest esimene tähistab pruudi vanematele makstavat luna ning teine tulevasele naisele antavat kingitust. Algselt, islamieelsel ajal oli neil selgelt erinev tähendus, kuid islami tulekuga muutusid need kaks terminit sünonüümseks. Säilis just nimelt naisele antava kingituse (algne araabia *ṣadāq* ja inglise *dower*) komme, pruudi vanematele üldjuhul enam raha ei makstud. Siinkohal on oluline just see, et Käiro (*ibid.*: 39) kasutab mõlema termini kohta

eestikeelset *pruudiluna* ning sellest on lähtunud ka siinses tõlkes. Tasub märkida ka seda, et Araabia poolsaare näide pole siin käsitletava Aragóni Krooni suhtes üldsegi mitte ebaoluline, kuna araablased vallutasid 8. sajandil Pürenee poolsaare ning kõnealusel ajal, 13.-14. sajandilgi olid islami mõjud seal veel tuntavad.

Kõigele vaatamata pean parimaks vasteks just *pruudiluna*. Kuna eraldi terminit just nimelt pruudile antava kingituse kohta eesti keeles leida ei õnnestunud, olekski võimalusteks kasutada kas *pruudiluna* või ümberütlust: näiteks *pruudile antav kingitus* või, kui tahta edasi anda *dower-dowry* sarnasust, siis näiteks *pruudile antav kaasavara*. Nagu Kairo töö põhjal järeldada saab, võib *pruudiluna* siiski ka pruudile antavat kingitust tähendada, mistõttu eelistasin just seda, lühemat vastet. *Pruudiluna* peamine probleem seisneb asjaolus, et ilma kontekstita võib see termin väärnimõistmisi põhjustada, kuna ei ole selge, mida sellega täpselt tähistatakse. Lähtetekstist tuleb aga üheselt välja, et tegu on just nimelt pruudile, mitte pruudi perekonnale antava varaga. Allpool käsitletakse tsitaatsõnadega seotud küsimusi. Esmamainimisel esinesid *kaasavara* ja *pruudiluna* tekstis järgmiselt:

Called the ajuar in Aragon, axuar in Catalonia and exovar in Valencia, dowry in the Crown of Aragon (as in the rest of medieval Europe) consisted of the property that a woman's family bestowed on her at the time of her marriage.

Aragóni Kroonis, nagu ka mujal keskaegses Euroopas, koosnes kaasavara (Aragónis ajuar, Kataloonias axuar ja Valencias exovar) varast, mille naise perekond naisele abiellu astudes kinkis.

*Appearing in Catalan and Valencian documents as the **escreix** or **creix**, in Aragonese documents as **firma de dote**, and additionally in some Catalan documents as the **donació propter nupcias** or **augment**, the dower was a gift from the groom and his family to the wife directly.*

*Pruudiluna (Kataloonia ja Valencia dokumentides **escreix** või **creix**, Aragóni dokumentides **firma de dote ning mõnes Kataloonia dokumendis ka donació propter nupcias** või **augment**) oli peigmehe ja tema perekonna kingitus naisele.*

Ka siin on lähtetekstis ära toodud vasted kohalikes keeltes. Sarnaselt väljendile *ühisvaralised abielud*, on siingi muukeelsed terminid tõlkes mõlemal puhul sulgudesse asetatud. Nagu eespool juba mainitud, on autor *kaasavara* kohta muukeelsed vasted kogu tekstis ära toonud vaid selsamal korral ja edaspidi kasutab läbivalt sõna *dowry*. Sõnale *dower* viitamiseks on ühel korral kasutatud aga katalaani keele Valencia dialekti sõna *creix*, kusjuures ingliskeelset vastet sellele lisatud ei olnud (ilmselt eeldades, et kuna *creix* ja veel neli muukeelset vastet on juba varem nimetatud, teab lugeja juba, millest jutt):

*[...] a Valencian woman who remarried during the first year after her husband died forfeited her claim on the dotal property and the **creix** [...]*

*Kui Valencias soovis naine uuesti abielluda aasta jooksul pärast abikaasa surma, kaotas ta sellega õiguse kaasavara ja **pruudiluna** tagasisaamisele.*

Kui lause järgnenuks eespool toodud lausele, milles nimetatud muu hulgas seesama *creix*, poleks ehk niivõrd problemaatiline jätta see sõna lausesse ilma eestikeelse vasteta. Arvestades, et neid kaht lauset eraldab aga 13 lehekülge, pidasin tõlkevaste

lisamist siiski vajalikuks. Enamgi veel, tsitaatsõna on tekstist üldse välja jäetud, seda samadel põhjustel, mida väljendi *ühisvaralised abielud* juures juba vaadeldud on.

Ühel juhul oli tekstis koos ingliskeelse sõnaga *dower* toodud ära ka ladinakeelne vaste *donatio ante nuptias*. Õigemini ongi pööratud selles lauses just ladinakeelsel terminil ning ingliskeelne on lisatud sulgudesse. Otsustasin kasutada sama lähenemist nagu eespoolgi ja asetada sulgudesse hoopis muukeelse vaste, mis tähendas praegusel juhul vastupidist järjekorda lähtetekstile. Erinevalt eelmisest näitest (*creix*) jäi tsitaatsõna siin lausesse, kuna sellisel kujul – *donatio ante nuptias* – polnud sellele mõistele tekstis varem viidatud:

*[...] the wife of an insolvent husband might be given the management of whatever of his goods had been used as security for her dowry, **donatio ante nuptias (that is, the dower)**, and any other goods that she brought to the marriage.*

*[...] maksejõuetu mehe abikaasa sai enda hallata mehe mis tahes vara, mida kasutati kaasavara, **pruudiluna (donatio ante nuptias)** ja muu abiellu toodava vara tagatisena.*

2.4.4. Ainult tõlge

Viimasena käsitletakse mõnda näidet tsitaatsõnadest, mis jäid tõlkest täielikult välja. Kahel esimesel juhul on tegu tsitaatsõnaga, mida oli tõlkija hinnangul juba lähtetekstis kasutatud vaid stiililistel kaalutlustel, s.t mida saanuks lihtsasti ingliskeelse sõnaga asendada. Kolmandal juhul on tegu tsitaatsõnaga, mis on eesti keeles laensõnana olemas.

2.4.4.1. *Vita, draper*

Ladinakeelne *vita* esineb tekstis ühel korral:

*Thus, although legal sources might tell us only a little more of „what really happened“ than would an Icelandic saga or a saint’s **vita** [...]*

*Kuigi õigusallikad annavad Islandi saagade ja pühakute **elulugudega** võrreldes vaid veidi rohkem teavet tegelikult juhtunu kohta [...]*

Nagu näitest selgub, on *vita* pühaku elulugu. Tegu on pigem religiooniuringute valdkonda kuuluva sõnaga, näiteks on Ulvi Renser (2014) oma Püha Brigida teemalises magistrütöös kasutanud pühakute elulugudele viitamiseks paralleelselt sõnu *vita*, *elulugu* ja *hagiograafia*. Kuna tõlgitud tekst pole religiooniuringutega seotud ning autor mainib *vita*'sid põgusalt vaid ühes lauses, on küsitav, kas see sõna algtekstiski vajalik on. Loomulikult ei hakka tõlkija lähteteksti autori stiililisi taotlusi kahtluse alla seadma, kuid ometi polnud eesmärgiks neid taotlusi kõigil juhtudel rangelt järgida – eriti kehtib see just *vita*-tüüpi, s.t juhuslikumat laadi sõnade puhul, mis esinevad tekstis vaid ühel või paaril korral. Neil juhtudel pidasin õigustatuks tsitaatsõna täiesti välja jätta ning kasutada selgemini mõistetavat eestikeelset vastet.

Sarnast lähenemist kasutasin katalaanikeelse sõnaga *draper*:

*[...] as did the Girona tavern-keeper Bernat de Molario, who in 1325 named Guillem Pere Gironès, **draper** of Girona, as guardian of his children [...]*

*Nii tegi näiteks Girona kõrtsmik Bernat de Molario, kes nimetas 1325. aastal oma laste eestkostjaks Girona **kangakaupmehe** Guillem Pere Gironèsi [...]*

Nimetatud juhul oli juba algtekstis ilmuva tsitaatsõna juures peale stiililiste taotluste raske muud funktsiooni täheldada. Inglise keeles on olemas täpselt samakujuline ja samatähenduslik sõna – *draper*, mis tähendab kangakaupmeest. Katalaani sõnast *draper* erineb see vaid häälduse poolest. Ometi on autor otsustanud kõnealust sõna esitada tsitaatsõnana. Mingeid kommentaare ega selgitusi ta sõnale lisanud pole, tõenäoliselt seetõttu, et ingliskeelne lugeja peaks selles ära tundma ingliskeelse sõna. Eesti lugejas tekitaks katalaani *draper* äratundmist juba palju väiksema tõenäosusega ning tsitaatsõna säilitamisel oleks vajalik lisada juurde selgitus või eestikeelne vaste. Kuna kangakaupmehe amet ei ole midagi katalaani kultuurile ainuomast ja iseäralikku (erinevalt näiteks eespool käsitletud *mas*'ist), pole siin põhjust tsitaatsõna ilmtingimata säilitada, samuti on olemas eestikeelne vaste. Neil põhjustel ongi kasutatud tõlkevastet ja tsitaatsõna on tõlkest täiesti välja jäetud.

2.4.4.2. *Infante*

Viimasena vaadeldakse lähtetekstis ilmunud tsitaatsõna *infante*. Esmamainimisel on lähteteksti autor lisanud sõnale ka lühikese selgituse:

[...] written from the king or **the infante** (**prince**) to a local official regarding a specific issue.

*Need kirjad oli saatnud kuningas või **infant ehk prints** mingi konkreetse probleemi asjus kohalikule ametnikule*
[...]

Lähtetekstis on tsitaatsõna kasutamine mõistetav, kuna ingliskeelsel sõnal *infant* on teinegi, enam levinud tähendus. Tõlkes puudub aga tsitaatsõna järele vajadus, kuna olemas on vastav võõrsõna – *infant*. Õigekeelsussõnaraamatu kohaselt (2013) oli ajalooliselt tegu Hispaania ja Portugali printsiga, „Eesti keele seletav sõnaraamat“

(2009) määratleb *infanti* kui printsitiitlit Hispaanias ja (varem ka) Portugalis. „Võõrsõnade leksikoni“ kohaselt (2012) oli *infant* ajalooliselt alla 7 aasta vanune prints Hispaanias ja Portugalis monarhistliku riigikorra ajal. Tegelikult eksisteerib *infante* (ja naissoost *infanta*) tiitel ka tänapäeva Hispaanias, kuid ainsana võib seda välja lugeda „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ määratlusest, mis ei nimeta, et Hispaanias oleks tegu vaid ajaloolise tiitliga. Väärrib märkimist, et nüüdisaja Hispaanias on *infante* tähendus teistsugune kui käsitletaval ajajärgul ning printsitiitliga seda täielikult võrdsustada ei saa. Siinkohal peab esiteks mainima, et printsitiitel (*príncipe*) tiitel on Hispaania monarhias vaid ühel inimesel: Hispaania Kuningliku Akadeemia (*Real Academia Española*) sõnastiku „Diccionario de la lengua española“ kohaselt (2014) on prints kuninga vanim poeg ehk troonipärija (eesti keeles sobiks eristuseks kasutada näiteks sõna *kroonprints*, mis viitab just troonipärijale), teistes monarhiates võib tiitel viidata ka kuninga teistele poegadele. Tänapäeva Hispaanias on kuninga teised pojad aga infandid (DELE 2006). Sõnastiku „Diccionario esencial de la lengua española“ kohaselt (*ibid.*) viitas *infante* enne Juan I valitsusaega 14. sajandi lõpul, niisiis ka siin vaadeldaval ajajärgul, tõepoolest ka kroonprintsile.

Ei ole teada, kas lähteteksti autor peab *infante* all silmas kroonprintsitiitli või kuninga kõiki poegi. Kuna teos keskendub teistele teemadele, pole autor ilmselt pidanud vajalikuks sõna *infante* olemust põhjalikult lahti seletada ja on piirdunud nappi kommentaariga, et tegu on printsiga. Erinevalt hispaaniakeelsest sõnast *príncipe* ei tähenda eestikeelne *prints* alati just kroonprintsitiitli, mistõttu on ka tõlkes kasutatud seda sõna. Kuna tegu on tänapäeva Hispaania monarhiale ja endiste Pürenee poolsaare kuningriikidele (sh Aragóni Krooni) eriomase tiitliga, on tõlkes edaspidi kasutatud võõrsõna *infant*:

[...] the **infante** wrote to the veguer of Ausona and Bages, ordering him to make sure that the men of that place upheld their obligation to Saura [...]

[...] **infant** kirjutas Ausona ja Bagese veguer'le ja nõudis, et piirkonna mehed täidaksid Saura ees oma kohustused [...]

2.5. Tõlkeanalüüsi järeldused

Analüüsimisel keskenduti soouuringute terminoloogia ja tsitaatsõnadega seotud tõlkeküsimustele. Soouuringute valdkonnas valitseb küllalt suur terminoloogiline ebahütlus ning selgus, et paljudele ingliskeelsetele terminitele kinnistunud vasted puuduvad või on korruga kasutusel palju erinevaid vasteid – parim näide on sõna *gendered* (käsitletud punktis 2.3.4.). Selle sõna puhul on oluline ka asjaolu, et Eesti Keele Instituut ei soovita kasutada soouurijate seas levinud vasteid *soolistatud* ja *soolisustatud*. Kuna soouuringute sõnavara tõlkimisel oli üheks eesmärgiks eestikeelse oskussõnavara kasutamine, on siinses tõlkes Eesti Keele Instituudi soovitustele (nt *soostatud*, *soo põhjal eristav*, *sooliselt eristatud* jne) eelistatud terminid, mida soouuringutes tihti kasutatakse – *soolistatud*. Ometi nõustun, et mainitud soovituslikud väljendid on läbipaistvamad, mistõttu võivad need omal kohal olla soouuringute valdkonda vähem tundvale lugejale suunatud tekstis.

Analüüsi käigus selgus, et soouuringutes kasutatakse vähem levinud või uuemate mõistete kohta pikemaid ja seletavamaid väljendeid, mis võivad aja jooksul suupärasemaks lüheneda (nt *sugupoolte suhtes neutraalne* – *sooneutraalne*). Siinses tõlkes lähtusin samuti sellest loogikast ning selliste mõistete juures, mida eesti keeles vähem käsitletud on, eelistasin läbipaistvuse kaalutlustel samuti pikemaid väljendeid (nt *sugu puudutavad arusaamad*, mitte *soo arusaamad* või *sooideed*).

Soouuringutes kesksete sõnade *sex* ja *gender* tõlkimisel lähtusin põhimõttest kasutada võimalusel vastet *sugu*. Siingi tundus, et teatav ebahütlus on ehk paratamatu: paaril korral eelistasin kasutada pikemat sõna *sugupool*, mis võib kasvõi sõna *sugu/soo* teiste tähenduste tõttu vahel mõtet selgemini edastada ja seetõttu paremini sobida.

Lähtetekstis esines küllalt palju tsitaatsõnu, mis pärinesid ladina, katalaani ja aragoni keelest. Need saab kasutatud lähenemise järgi jagada neljaks. Esimesse rühma kuulusid tsitaatsõnad, mille puhul jäigi tõlkesse vaid muukeelne variant, s.t puudus vajadus eestikeelse vaste või märkuse lisamiseks. Sellise lähenemise taga oli põhjus, et lähteteksti autor oli muukeelsed sõnad ja väljendid ise piisavalt lahti seletanud. Teise rühma sõnad erinesid esimestest selle poolest, et autor polnud piisavaid seletusi

jaganud, mistõttu lisasin need teksti ise. Mõlema sõnarühma puhul on tsitaatsõna eelistamisel oluline see, et neil juhtudel puudusid sobivad tõlkevasted: võimalikud vasted polnud kas piisavalt täpsed ja üheselt mõistetavad (nt *ius commune* puhul) või oli tegu kultuurispetsiifilise terminiga, millele eestikeelne vaste üldse puudus (nt *batlle*, *veguer*). Kaks ladinakeelset õigusväljendit (*senatus consultum*, *ex officio*) eelistasin säilitada ka põhjusel, et ladinakeelsed terminid on eesti õiguskeeles loomulik osa, mistõttu ei pidanud ma vajalikuks neid ilmtingimata eestikeelse vastega asendada.

Kolmanda rühma sõnade puhul esines esmamainimisel tsitaatsõna koos eestikeelse vastega, järgmistel kordadel kasutasin ainult tõlkevastet. Neljanda rühma puhul on tsitaatsõna tekstist täielikult välja jäetud ja kasutatud vaid tõlkevastet. Nende kahe lähenemise juures oli olemas sobiv eestikeelne vaste (*pruudiluna* võib kontekstiväliselt mõista küll kaheti, ent siinses tekstis väärnimõistmisi olla ei saa), mille kasutamine muutis minu hinnangul teksti mõnes kohas sujuvamaks. Väljajäetud sõnade seas polnud ühe erandiga (*pruudiluna*, ent see esines lähtetekstis ainult tsitaatsõnana vaid ühel korral) teose keskseid termineid. Eriti kehtib see täielikult eestikeelsega asendatud tsitaatsõnade puhul, mis esinesid vaid ühel või paaril korral ning mille ainsaks funktsiooniks pidasin juba lähtetekstis autori stiililiste taotluste edastamist (*vita*, *draper*).

Tsitaatsõnade säilitamise või väljajätmise juures võib välja tuua järgmised tegurid: esinemissagedus ja tähtsus lähtetekstis (kesksemad, tihti esinenud tsitaatsõnad jäid tõlkesse suurema tõenäosusega), üldkeeles või oskuskeeles sõnavarasse kuulumine (õiguskeeles juurde kuuluvad tsitaatsõnad säilisid suurema tõenäosusega), sobiva eestikeelse vaste olemasolu (vaste puudumisel või ebatäpse vaste puhul säilis tsitaatsõna) ning keel (ladinakeelsed tsitaatsõnad säilisid suurema tõenäosusega kui katalaani- või aragonikeelsed, kuna pidasin ladina keelt lugejale tuttavamaks).

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli tõlkida Marie A. Kelleheri teose „The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon“ sissejuhatuse ja teine peatükk „The Power to Hold: Women and Property“ ning tõlget analüüsida. Eesti keelde on teose pealkiri tõlgitud kui „Naise mõõdupuu: õigus ja naise identiteet Aragóni Kroonis“ ning peatüki pealkiri kui „Omandiõigus: naised ja vara“. Tõlkimiseks valitud teos on teaduslik käsitus Aragóni Krooni naiste ja õigussüsteemi vahelisest suhtest 13.-14. sajandil.

Analüüs on jaotatud viieks osaks. Esimeses osas käsitleti tõlkimisel silmas peetud lähtekohti. Olulisemate teguritena on arvesse võetud tekstitüüpi, hüpoteetilist lugejat ning tõlkija nähtavuse/nähtamatuse küsimust. Lähtetekst on pragmaatiline, informatiivne ja teaduslik, mistõttu on peamise tähtsusega teose sisu ja edastatav teave. Soovisin sama funktsiooni säilitada tõlkes, arvestades sealjuures siiski ka autori stiililisi taotlusi. Teos võiks kasulik olla eelkõige käsitletavate valdkondadega (eelkõige Hispaania/Aragóni Krooni ajaloo, sooajaloo ja õigusajalooga) tegelevatele õpetlastele, ent huvi võib see pakkuda ka laiemale lugejaskonnale. Hüpoteetiliselt lugejalt eeldatakse siiski teatud määral soouuringute ja õiguskeele terminoloogia tundmist. Tekstitüüpi ja hüpoteetilist lugejaskonda silmas pidades otsustasin kasutada nimetatud valdkondadega seotud oskussõnavara, sealjuures keskendudes soouuringute terminoloogiale, kuna see on eesti keeles küllalt ebaühtlane. Tõlkija nähtavuse küsimus oli tähtis eelkõige lähteteksti lisatavate märkuste juures. Enamikul juhtudest olid täiendused piisavalt lühikesed, et need otse teksti lisada. Mõnel korral osutus siiski otstarbekaks joonealuse märkuse lisamine, mistõttu tegin end tõlkijana teatud määral nähtavaks, kuigi nähtavuse saavutamine polnud eesmärk omaette.

Analüüsi teises osas vaadeldi põgusalt teose pealkirja tõlkimisel tekkinud probleeme. Kolmandas osas analüüsiti soouuringute sõnavaraga seotud tõlkeküsimusi. Vaadeldud on sõnu *sex* ja *gender*, sõna *gender* sisaldavaid väljendeid ning omadussõnalist täiendit *gendered*, mille tõlkimine oli terminoloogilise ebaühtluse tõttu kõige keerukam.

Neljandas osas analüüsiti tsitaatsõnadega seotud tõlkeküsimusi. Osutus otstarbekaks jaotada tsitaatsõnad kasutatud lähenemise järgi neljaks: kahe esimese sõnarühma puhul tsitaatsõna säilis (esimesel juhul puudus vajadus tõlkevastete või märkuste lisamiseks, teisel juhul on need lisatud), kolmanda sõnarühma puhul säilis tsitaatsõna vaid esmamainimisel ning viimase rühma puhul asendasin tsitaatsõna täielikult tõlkevastega. Muukeelsete sõnade säilimist või väljajätmist mõjutasid esinemissagedus, keel, kuulumine üldkeele või oskuskeele hulka ning sobiva tõlkevaste olemasolu. Viiendas osas tehti kokkuvõtte tõlkeanalüüsi järeldustest.

Kasutatud allikad

Ametniku soovitusõnastik 2013. Kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/ametnik/>. (16.04.2016).

Anepaio, Toomas; Hussar, Ave; Jaanimägi, Katri jt 2003. *Sissejuhatus õigusteadusesse*. Tallinn: Juura.

Ariadne Lõng 2015 1/2. Kättesaadav <http://enut.ee/files/ariadne-long-2015.pdf>. (28.04.2016).

Asjaõigusseadus 2015. Elektrooniline Riigi Teataja. Kättesaadav <https://www.riigiteataja.ee/akt/130062015041>. (28.04.2016).

Baer, Brian James 2011. *Translating foreign words in imperial Russian literature: the experience of the foreign and the sociology of language*. International Journal of the Sociology of Language 207: 127–151.

Byrne, Jody 2006. *Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation*. Dordrecht: Springer.

— 2012. *Scientific and Technical Translation Explained: A Nuts and Bolts Guide for Beginners*. Manchester, Kinderhook: St. Jerome Pub.

Congost, Rosa (ed.) 2015. *The Catalan Mas. Origins, Transformations and the End of an Agrarian System*. Girona: Documenta Universitaria.

DELE = Diccionario esencial de la lengua española 2006. Madrid: Espasa Libros. Kättesaadav <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/desen>. (05.05.2016).

Diccionario de la lengua española 2014. Madrid: Espasa Libros. Kättesaadav <http://dle.rae.es/>. (05.05.2016).

Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/ekss/>. (05.05.2016).

Eesti mõisaportaal s.a. Kättesaadav <http://www.mois.ee/tahendus.shtml>. (02.05.2016).

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2013. Kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/qs/>. (05.05.2016).

Erelt, Tiiu; Erelt, Mati; Ross, Kristiina 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

GDLC = *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* s.a. Kättesaadav <http://www.diccionari.cat/>. (02.05.2016).

Grutman, Rainier 2006. *Refraction and recognition. Literary multilingualism in translation*. Target 18(1): 17–47.

IEÕ = *Inglise-eesti õigussõnaraamat* 2012. Tallinn: EurEst Tõlketeenused.

Justiitsministeerium 2000. *Õigus ja keel: temaatiline valik Õiguskeeles aastatel 1995–1999 ilmunud kirjutistest*. Tallinn: Juura.

Kelleher, Marie A. 2010. *The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Koivunen, Anu; Liljeström, Marianne (toim.) 2003. *Võtmesõnad: 10 sammu feministliku uurimiseni*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Käiro, Kerli 2013. *Naise roll islamielses abielus*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu. Kättesaadav http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/33673/Kerli_Kairo_mag2013.pdf. (04.05.2016).

Laas, Anu 2000. *Feministlik perspektiiv sotsioloogias*. Magistriväitekiri. Tartu Ülikool, Tartu. Kättesaadav <http://www.ut.ee/gender/pdf/feminism.pdf>. (18.04.2016).

Ladina-eesti sõnaraamat 2002. Tallinn: Valgus.

Ladina-eesti õigussõnastik 2005. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Lange, Anne 2008. *Tõlkimise aabits*. Tallinn: Valgus.

Laqueur, Thomas 1990. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge: Harvard University Press.

Lefevere, André 1992. *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Framework*. New York: MLA. – viidatud Grutman 2006: 20 kaudu.

Leping millega luuakse assotsiatsioon ühelt poolt Euroopa Liidu ja selle liikmesriikide ning teiselt poolt Kesk-Ameerika vahel 2012. EUR-Lex. Kättesaadav [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:22012A1215\(01\)&rid=6](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:22012A1215(01)&rid=6). (28.04.2016).

Longworth, Philip (trans.) 1964. Mikhail Yurevich Lermontov, *A hero of our time*. New York: Signet. – viidatud Baer 2011: 129 kaudu.

Marling, Raili (toim.) 2011. *Sissejuhatus soouuringutesse*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Maruste, Rait 2004. *Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse*. Tallinn: Juura.

McConnell-Ginet, Sally 2011. *Gender, Sexuality, and Meaning: Linguistic Practice and Politics*. New York: Oxford University Press.

Newmark, Peter 1981. *Approaches to Translation*. Oxford jne: Pergamon Press.

Papp, Ülle-Marike; Kütt, Riina 2013. *Soolise võrdõiguslikkuse teemade käsitlemine põhikooli ja gümnaasiumi ühiskonnaõpetuses*. Kättesaadav http://www.enu.ee/lisa/458_Soolise%20vordoiguslikkuse%20teemad%20yhiskonnaopetus_.pdf. (16.04.2016).

Pilvre, Barbi 2011. *Naiste meediarepresentatsioon Eesti ajakirjanduskultuuri ja ühiskonna kontekstis*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Prošin, Dagne 2009. *Ex officio põhimõte eelmenetluses*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu. Kättesaadav <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/10568/Proshindagne.pdf>. (01.05.2016).

Protokoll, 26. mai 2005. EUR-Lex. Kättesaadav <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-ET/TXT/?uri=CELEX:C2006/117E/02>. (28.04.2016).

Pärimisseadus 2016. Elektrooniline Riigi Teataja. Kättesaadav <https://www.riigiteataja.ee/akt/129062014010>. (28.04.2016).

Raporti projekt 2012. Euroopa Parlamendi koduleht. Kättesaadav http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/envi/pr/907/907927/907927et.pdf.

Renser, Ulvi 2014. *Püha Brigida aeg kolme varasema eluloo põhjal*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu. Kättesaadav http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/45192/MA_Renser2014. (07.05.2016).

Ristikivi, Merike 2006. *Ladina keelest pärit terminite poliüseemia ja sünonüümia eesti õiguskeeles*. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 3: 253–267.

Ristikivi, Merike 2009. *Latin terms in the Estonian legal language: form, meaning and influences*. Doctoral thesis. Tartu University, Tartu.

Roberts, Roda P. 1995. *Towards a Typology of Translations*. Hieronymus Complutensis 1: 69–77.

Roosalu, Triin 2014. *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Sakova, Aija 2005/2006. *Eesti naise ühiskondlik-poliitiline ja perekondlik roll 1920. aastate alguses Emma Asson-Petersoni näitel*. Ariadne Lõng 1/2: 121–129. Kättesaadav http://www.enut.ee/files/ariadne_long_2005_2006.pdf. (28.04.2016).

Soolise võrdõiguslikkuse põhimõisted s.a. Võrdõigusvoliniku koduleht. Kättesaadav <http://www.vordoigusvolinik.ee/naiste-ja-meeste-vordoiguslikkus/soolise-vordoiguslikkuse-moiste/pohimoisted/>. (28.04.2016).

Sotsiaalministeerium 1999. *100 mõistet naiste ja meeste võrdõiguslikkuse kohta*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Tamppuu, Piia 1998. *Sotsiaalne sugu kui institutsioon ja võimusuhted*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, Tartu. Kättesaadav www.ut.ee/gender/doc/Gender-power-Tamppuu.doc. (18.04.2016).

Tedresalu, Aimi 2010. *Väike inglise-eesti seletav sõnastik soolise võrdõiguslikkuse teemal*. Magistripjekt. Tartu Ülikool, Tartu. Kättesaadav http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/17228/Tedresalu_Aimi.pdf. (20.04.2016).

Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London, New York: Routledge.

Võõrsõnade leksikon 2012. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/vsl/>. (05.05.2016).

Summary

Marianne Harju

Marie A. Kelleheri teose „The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon“ sissejuhatuse ja teise peatüki tõlge ja tõlke analüüs

Translation of the Introduction and the Second Chapter of “The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon” by Marie A. Kelleher and Analysis of the Translation

Master’s thesis

The aim of this Master’s thesis was to translate the introduction and the second chapter of “The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon” by Marie A. Kelleher and to analyse the translation.

In her book, “The Measure of Woman”, Marie A. Kelleher analyses the relationship between women and law in the late-medieval Crown of Aragon. She argues that medieval women were not victims of the legal system. Instead, they actively defended their rights in courtrooms, employing the legal categories in which the law had placed them. The second chapter concentrates on women’s property litigation and examines how women used legal strategies to secure control over their own property.

The source text (ST) is pragmatic, informative and scientific. Therefore, its main function is to inform and educate the reader. One of the main aims was to preserve the same function in the translation.

The analysis focused on two topics: the translation of the terminology of gender studies and the translation of foreignisms. Since gender studies is still a young discipline in Estonia, there is a noticeable lack of terminological consistency in that field. The translation of some of the problematic terms (most importantly, the word *gendered*) is discussed in this thesis. Since the hypothetical reader of the target text (TT) was expected to have at least some knowledge of gender studies and since one of the

goals was to contribute to the improvement of the terminological consistency, specialized language is used in the TT rather than general language.

The ST is relatively rich in foreignisms originating mainly from Catalan, Aragonese and Latin – the official languages of the Crown of Aragon. It became evident that no single approach could be used for all foreignisms. Therefore, in the analysis, foreign words and expressions were divided into four groups according to the approach used. In some cases, foreign words were preserved in the TT (either with or without additional comments from the translator), in other cases, they were not. The exact approach chosen depended on several factors such as the language of the foreignism (e.g., Latin words were preserved more frequently than Catalan words) and the frequency of occurrence (very frequently used foreignisms were most likely preserved). Whether an adequate Estonian equivalent existed or not (if it did not, foreign words usually appeared in the TT as well) and whether the foreignism was part of specialized or general language (specialized foreign words were preserved more frequently) also affected the choice.

Lõputöö autori kinnitus

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Marianne Harju

Marianne Harju

19.05.2016

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marianne Harju

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Marie A. Kelleheri teose „The Measure of Woman: Law and Female Identity in the Crown of Aragon“ sissejuhatuse ja teise peatüki tõlge ja tõlke analüüs,

mille juhendaja on Piret Rääbus,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 19.05.2016

Marianne Harju